

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 06860

BAYM FENTSTER FUN A LEBN

Aliza Greenblatt

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מיט ליבשאפט צי מיינע קינדער:

אַברהם יהושיע

דוד משה

בן־אביב

גיטעלע

און

חנהלע

עליזה גרינבלאט
סקולפטור פון ענריקא גליצענשטיין

עליזה גרינבלאט

ביים פענצטער פון א לעבן

פארלאג עליזה

ניו-יארק

1966

ALIZA GREENBLATT

Beim Fenster Fun A Lebn

Copyright by

ALIZA GREENBLATT

3915 Neptune Ave.

Brooklyn, N. Y. 11224

1966

Printed by:

KNIGHT PRINTING CORPORATION

382 Lafayette Street, New York, N. Y. 10003

* * *

...ס'איז גוט צו זיין
א מענטש א פשוטער אזא:
לייענען א בוך,
אנשרייבן א פערז,
אויסהאדעווען קינדער,
און קאכן קאשע מיט יויך ...

ס'איז גוט צו זיין
א מענטש א פשוטער אזא,
קוקן מיט ליבשאפט אויף וועלט,
דאנקען גאט פאר יעדן ביימל,
פאר יעדן בלימל,
פאר יעדן גרעזל, אויפן פעלד ...

און אז האמלעמישער געדאנק
פילט אן דיין הארץ מיט פיין?
זאג צו זיך אזוי:
נו, אז איך וועל מער ניט זיין,
וועלט וועט אייביק זיין ...

יא, ס'איז גוט צו זיין
א מענטש א פשוטער אזא,
אנשרייבן א פערז,
לייענען א בוך,
אויסהאדעווען קינדער,
און קאכן קאשע מיט יויך ...

ערשטער טייל

קאפיטל איינעם

איך בין געבוירן געוואָרן אין דעם שטעטל אַזאַרעניץ, לעבן מאָ-
זילעוו, ביים הניעסטער, צום גדליה, אין יאָר 1888. מיינע עלטערן האָבן
אין יענער צייט געוואוינט אין מאָהילעוו, וואו זיי זיינען געווען אויף קעסט
ביי מיין פאָטערס עלטערן, אָבער אויף קימפעט פלעגט מיין מוטער קומען
קיין אַזאַרעניץ, צו איר מאַמען. דער מנהג איז געווען, אַז יונגע פאָר-
פאָלק זאָלן נאָך דער חתונה גיין אויף קעסט צו די עלטערן פון דער כלה,
אָבער אַזוי ווי מיין מוטער איז געווען אַ יתומה, אָן אַ טאָטן, איז דעריבער
געוואָרן אָפגעמאַכט, אַז מיינע עלטערן זאָלן גיין אויף קעסט צו די עלטערן
פון מיין פאָטער, וואָס זיינען געווען פאָרמעגלעכע מענטשן. זיי זיינען
דאָרט אָפגעווען גאַנצע ניין יאָר און דורך דער צייט האָט מיין מוטער
געבוירן אירע צוויי קינדער, מיין שוועסטער און מיין. ווען די קעסט
האָט זיך געענדיקט האָבן מיינע עלטערן זיך אומגעקערט פון מאָהילעוו
קיין אַזאַרעניץ. איך בין דעמאָלט אַלט געווען פינף יאָר.

ווען איך טראַכט איצט צוריק און פרוואו אַרויסשילן פון מיין גע-
דעכעניש דאָס בילד פון דער שטאָט מאָהילעוו, קומט אַלץ צו מיר קאָפיער,
פאַרנעפלט און צעשוואומען ווי אין אַ חלום. אין פאַרגלייך מיטן שפע-
טערדיקן שטעטל אַזאַרעניץ איז מאָהילעוו געווען אַ כרך, אַ גרויסע
שטאָט, מיט גרויסע הייזער און מיט אַ „בולוואַר“. אָבער טראָץ די היפשע
קראַמען מיט דער שטאָטישער „אוטשילישטשע“ האָט אויך מאָהילעוו
געשטמט מיט אירע היפשע בלאַטעס, וואָס מען האָט גערופן די „סטאַויס-
קער בלאַטעס“. מען פלעגט זאָגן, אַז ווען מען שטעלט אַריין אַ פוס אין
די מאָהילעווער בלאַטעס, קאָן מען עס מער נישט אַרויסשלעפן. דאָס איז
כמעט אַלץ, וואָס איך געדענק פון דער שטאָט, וואו איך האָב אָפגעלעבט
די ערשטע פינף יאָר פון מיין לעבן. ערשט דאָס שפעטערדיקע שטעטל
אַזאַרעניץ ליגט ביי מיר אין זכרון פריש און בולט, אַזוי ווי איך וואָלט עס
פאַרלאָזן ערשט נעכטן.

דאָס שטעטל איז געווען אַרומגערינגלט מיט הויכע בערג און איז
געלעגן אין אַ שאַטנדיקן טאָל. די פויערים, וואָס האָבן געלעבט אין די
אָרומיקע דערפער, האָבן געהאַט פעלדער מיט ווייץ און מיט קאָרן און

סעדער מיט פרוכט-ביימער, און אחוץ דעם האָבן זיי געהאָדעוועט עופות מיט בהמות. דאָס שטעטל אונדזערס, וואָס איז געלעגן אויפן דעק פון דעם טאָל, איז באַוואוינט געווען בלויז דורך יידן. די איינוואוינער זיינען געווען גרויסע אַרעמעלייט. בלויז איין ייד, אַזוי ווי אויף אַ רפואה, איז געווען אַ נגיד. ער איז געווען דער אייגנטימער פון אַ שניטקראָם און אין פאַרגלייך מיט די אַנדערע, אָבער בלויז אין פאַרגלייך מיט זיי, איז ער געווען אַן עושר. ווייל אין אַזאַרעניץ האָט מען נישט געדאַרפט פאַר-מאַגן אַ סך, כדי אַנצוגיין פאַר אַ גביר. אַלע איבעריקע יידן זיינען געווען בעלי-מלאכות, שניידערס, אַ פאַר שוסטערס, אַ פאַר קרעמערס, עטלעכע הענדלער און צוויי בעלי-עגלות, וועלכע האָבן געלעבט דערפון, וואָס זיי האָבן געפירט פאַסאַזשירן פון אַזאַרעניץ קיין מאַהילעוו און צוריק. אַ ביסל פּרנסה האָט דאָס שטעטל אויך געצויגן פון די חסידים, וואָס פלעגן אַהער קומען פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער צום רבין אויף די יום-טובים.

די איינציקע צוויי טעג אין חודש, ווען דאָס שטעטל האָט אויפגעלעבט, איז געווען יעדער אַנדערער דאָנערשטיק. דאָס זיינען געווען די טעג פון די יאָרידים. דאָס שטעטל האָט אין יענע צוויי טעג אינגאַנצן גע-ענדערט דאָס אויסזען. דער אַלע מאָל פאַרשלאָפענער מאַרק האָט אויפ-געלעבט. דער פּלאַץ איז פול געוואָרן מיט צוואַמענגעפאַרענע פּויערים, וואָס האָבן דאָ אַהער געבראַכט זייערע פּראָדוקטן און די יידן זיינען אין די דאָזיקע טעג געוואָרן טיכטיקע סוחרים. צו די יאָרידים פלעגן אויך קומען סוחרים פון אַנדערע שטעט. אַחוץ תבואה, פרוכטן מיט עופות, פלעגן די פּויערים אויך ברענגען טעפ, טעפעלעך מיט שיסעלעך, וואָס זיי האָבן אַליין אויסגעאַרבעט. איך וועל קיין מאָל נישט פאַרגעסן די דאָזיקע וואַנדער-שיינע טעפעלעך, וואָס זיינען געווען איינגעפאַקט און אַרומגעוויקלט אין שטריו, כדי זיי זאָלן נישט ווערן צעבראַכן. נאָך דעם ווי די פּויערים האָבן זיי פאַרזיכטיק אויסגעוויקלט פון דעם שטריו, האָבן זיי ממש פאַרלויכטן דעם מאַרק. מיין באַבע פלעגט יעדעס מאָל איינקויפן עטלעכע פון די דאָזיקע טעפעלעך און קריגעלעך און האָט זיי געשאַנקען ווי שפּילצייג פאַר די אייניקלעך.

אין די בילדער, וואָס טויכן איצט אויף אין מיין זכרון, איז דאָס שטעטל כמעט שטענדיק געווען איינגעהילט אין אַ גרויער וואַכעדיקייט און אין אַרעמקייט. די יידן זיינען אַרומגעאַנגען אין אַפּגעטראָגענע מלבושים און די פרויען אין ביליקע ציצענע קליידלעך און מיט ווייסע טיכלעך, קוסינקעס, אויף די קעפּ. אַזוי זיינען זיי אַרומגעאַנגען אַ גאַנצע

וואָך ביז עס איז געקומען שבת. דעם שבת האָט מען אָנגעהויבן צוגרייטן מיט צוויי טעג פריער. נאָך דאָנערשטיק אין אָונט. עס האָט זיך דעמאָלט אָנגעהויבן אַ געראַמעריי אין די הייזער, אומעטום האָט מען געבאָקן חלות און איבער די געסלעך האָבן זיך געטראָגן ריחות פון געקאָכטע פיש און געקאָכטע עופות. יעדער ייד האָט געהאַט אַ ביסל וויין אויף קידוש, וועלכן ער האָט אַליין געמאַכט פון ראָזשינקעס, און אחוץ דעם האָט יעדער אויך געהאַט אייגן געמאַכטן כריין. פרייטיק פאַרנאַכט זיינען די יידן געגאַנגען אין מרחץ אַריין און אויף די גאַסן האָבן זיך באַוויזן די קינדער אויסגעצוואַגענע און אויסגעפּוצטע און זיי האָבן פאַרלויכטן די גאַסן מיט זייער ריינקייט און מיט זייערע שבתדיקע מלבושימלעך. פאַר-נאַכט האָבן פון די פענצטער פון די הייזער גענומען אַרויסשיינען די שבתדיקע ליכט. נישט אַלע האָבן זיך געקאָנט דערלויבן אַריינצושטעלן די ליכט אין זילבערנע לייכטער. אין די אַרעמערע הייזער האָט מען די ליכט אַריינגעשטעלט אין מעשענע לייכטער, אויך לייכטער געמאַכטע פון קאַרטאָפּל. און באַלד ווי עס האָט אַראָפּגענידערט די נאַכט האָבן זיך פון אַלע פענצטער דערהערט די געזאַנגען פון די שבתדיקע זמירות. איך האָב שפעטער, אין אַמעריקע, אַ סך מאל מיך אומגעקערט צו מיין שטעטל און האָב עס געווידמעט אַ סך לידער. אין די בילדער, וואָס האָבן אויפגעטויכט אין מיין זכרון, איז דאָס שטעטל געווען אַ שפּאַן נאָר די גרויס:

מיין שטעטל אינגאַנצן
א שפּאַן נאָר די גרויס,
מיט פורפורנע בערגלעך באַזוימטע ;
מיט גאַלדענעם קאַרן
מיט זילבערנע גרעטשקע,
מיט הימלען טיף-בלויע, פאַרטרוימטע,
מיט שלעסער פאַנטאַסטישע,
פון גינגאַלד געגאַסן,
מיט אַטלאַס און סאַמעט באַצויגן.
מיט פרינצן און גראַפן, רימער און ריימער,
מיט בלויע, פאַרחלומטע אויגן ;
מיט ביימער און פעלדער, פאַרכישופטע וועלדער,
מיט קאַרשן און וויינשל און טרויבן,
מיט טאַטעס און מאַמעס, מיט יום-טוב און שבת,
מיט הייליקן, געטלעכן גלויבן.

ווי א גענעץ גרויס מיין שמעטל,
 הייזלעך שטייען שטום און גרוי,
 ווי עס וואלט א האנט א פרעמדע
 זיי צעווארפן גלאט אזוי...
 געמלעך קרומע, אויסגעדריימע
 שלענגלען זיך אוועק צום שליאך,
 און דעם רבינס ציג די רוימע
 צופט דאס שטרוי פון רבינס דאך.
 טאטעס אויסגעצערמע, בלאסע,
 זיינען כמורנע און פארזארגט,
 נישט א גראשן צו פארדינען,
 אויף שבת שמענדיק נאר מען בארגט.
 און די ליבע, גומע מאמעס
 פאר דער צייט זיי ווערן אלט,
 שמענדיק טראגן, זויגן, זארגן,
 אונטער שווערן יאך מען פאלט.
 הייבט א יידיש קינד די אויגן
 שפיגלט זיך אין זילבער-טוי.
 „גאט אין הימל — פרעגט דאס קינד —
 פארוואס לידן מיר אזוי?“

און די בערג ארום דעם שמעטל
 זעען אלץ און בלייבן שטום.
 און די מענטשן הוילע, בלויזע,
 וואגלען ווי די מתים אום.

אין א ליד „מיינע קינדערשע חלומות“, וואס כ'האב אנגעשריבן פיל
 שפעטער, ווען כ'בין שוין געווען אין ניו-יארקער סיגעיט, זיינען מיר
 צוריק געקומען אין געדעכעניש א טך פרטים — נישט בלויז פון דער
 גרויער וואך, נאר אויך די טעג פון יום-טוב און פון פרייד, אבער דער
 עיקר — דער פריילעכסטער טאג פון יאר, דער טאג פון שמחת-תורה,
 ווען די יידן האבן געטאנצט איבער די גאסן מיט די ספר-תורה:

מיינע קינדערישע חלומות

כ'האָב אָנגעשעפּט עמערס — פּול מיט פּריש קרישטאָלענעם
וואַסער —

פּון אונדזער שטאַטישער קרעניצע,
און איך טרינק אַ דורשטיקע מיינע קינדערישע חלומות.
נאָך פּיל איך דעם אַראַמאַט פּון אונדזער קליינעם אַקאַציע-ביימל,
איינגעטונקען אין מאַיאָווע צוויט.
און אַט ליגן גויאישע סעדער אַזוי רחבותדיק צעכליט.
נאָך שטייט מיר פאַר די אויגן אונדזער האַלב-איינגעפּאַלענער מויער,
מיט סקריפענדיקן צעבראַכענעם טויער.
און אַט זע איך אונדזער געלע הון אַ צעפּליקטע, וואָס איז פאַרלוירן
גענאַנגען שוין חדשים אַ פאַר,
אַ הויכער האָן, מיט אַ רויטן קאַם, שפּאַצירט אַ שטאַלצער אַרום
איר,

דאַס האַט ער זי צוריקגעבראַכט גאַנץ קאַיאַר,
ער זינגט אויס אַ סערענאַדע — קו—קו—רע—קו!
און אַ ווידער-קול ענטפּערט אַפּ: רע—קו—קו!
און פּילט אָן אונדזער שטעמל מיט מעשי-בראַשית רו.

און אַט שפּאַנט אונדזער שכן שלמה ראַכעי,
גיט מיט געמאַסטענע טריט, פּירט זיין דאַרע, שוואַרצע קו,
זיין פּרנסה-געבערין, אין פעלד אַריין זיך פּאַשען.
און אַט דער קליינער וואַסילי מיט באַרוועסע פּיס און פּומערנע
קומשמע

טרייבט זיין טשערעדע פעט-געפּינטלטע שאַף,
זיי לויפן פּריילעכע זיג-זאַג, די קליינע שעפעלעך טוליען זיך
צו מאַמעס ברוסט און מעקען: מע-מע-מע-מע.
דער שטויב, ווי אַ זילבער-רעגן, שפּרייט זיך אויף די וועגן,
ברענגט מיט זיך דעם אַראַמאַט פּון שאַפענער מילך, האַרדע און קעז,
און פּריש געשניטענעם בעז.

און אַט איילן יידן גאַנץ קאַיאַר אין שול אַריין,
גיט צו פאַרשפעטיקן חלילה דעם ערשטן מנין.
יידן מיט לאַנגע בערד, אַפּגעטראַגענע קאַפּאַטעס,
מיט אַ גמרא-ניגון אויף אויסגעבלייכטע פּנימער

און דאגות פון יידישע טאטעס...
און אַט טאַנצן גאַטס יידעלעך שמחת-תורה אין די גאַסן,
דאָס פירן זיי אונדזער רבין, הרב ברוך מאירל, זכרוננו לברכה,
זיי פירן אים אונטער אַ זיידענער חופה אין קלויז אַרײַן.
חסידים טאַנצן, זינגען, פליעסקן מיט די הענט,
יום-טובדיקע יידעלעך, איר וואָלט זיי אַסור דערקענט.
און אַט גייען יידן מיט הקפות, טראָגן שטאַלצע הייליקע ספר-תורהס
איינגעהילטע אין זייד מיט גאַלד-געשמריקטע מענטעלעך,
די קלויז באַלויכטן מיט סמעריןאַווע ליכט און בליץ-לאַמפן,
דער אַרון-קודש ברייט צעעפנט, אַזוי פראַכטפול-שיין,
יידן ווינטשן זיך : דערלעכט איבער אַ יאַר, דערלעכט איבער אַ יאַר!
און מיר, קינדערלעך, מיט ווייס-בלויע פאַנען, מיט רויטע
עפעלעך, אַנגעצונדענע ליכטלעך,
ציען זיך אויף שפיץ פינגער צו דערלאַנגען צו קושן די הייליקע
ספר תורהס,
און זינגען נאָך : אַמן, ואַמן!
כ'האַב אַנגעשעפט פולע עמער מיט פריש קרישטאַלענעם וואַסער
פון אונדזער שטאַטישער קרעניצע,
און איך טרינק אַ דורשטיקע מיינע קינדערישע חלומות.

קאַפיטל צוויי

פון מיינע צוויי זיידעס און באַבעס געדענק איך אַ סך בעסער דעם
זיידן פון מיין פאַטערס צד, ר' איציקל אהרונזאָן. אַליין איז ער געווען
אַ געבוירענער אין בערדיטשעוו, אַבער ער איז שפעטער, ווען ער איז
געוואָרן אַ קיילעכדיקער יתום, אַריבערגענומען געוואָרן פון אַ קרובה,
בריינע סאַראַקער, קיין מאַהילעוו, וואו ער האָט זיך אויפגעצויגן און
וואו ער האָט אָפגעלעבט אלע זיינע יאָרן. דאָרט, אין מאַהילעוו, איז גע-
בוירן געוואָרן מיין פאַטער, אברהם אהרונזאָן.
דעם זיידן געדענק איך זייער גוט. ער איז געווען אַ קליין-געוויק-
סיק יידעלע מיט אַ זילבער-ווייסע באַרד, וואָס האָט געהאַט צוויי שאַרפע
שפיצן. אינמיטן דער וואָך האָט ער געטראָגן אַ טוכענע קאַפאַטע מיט
אַ טוכן היטל, אַבער שבת האָט פון אים אַראָפגעלאַנגט אַ זיידענע קאַ-
פאַטע מיט אַ זיידענעם גאַרטל און ער האָט געטראָגן אַ היטל פון סאַמעט.
ער איז געווען אַ גאָר שטאַרק פאַרנומענער און אַן אויפגערעגטער. זייענ-
דיק אַ לערנער זיינען ביי אים אויפן טיש שטענדיק געלעזט ספרים. איך

געדענק אים, ווי ער איז אָפט געזעסן ביים טיש, אַריינגעקוקט אין אַ ספר דורך זיינע גרויסע שפּאַקולן און געקראַעכצט. צוויי מאל אין טאָג איז ער געגאַנגען דאַונען אין יאַרשעווער שולעכל. ער האָט געהאַנדלט מיט תּבּוּאה און האָט געשיקט פּאַראַמען מיט גאַלערעס תּבּוּאה קיין אָדעס, זוואַנציק און אין וואַנדערע ווייטע שטעט. איך געדענק ווי דער זיידע פּלעגט זיצן ביי אַ קאַנטאָר אין דער סטאַלאַווע און ווי ער האָט אויסגעצאָלט די גויים נאָך דעם ווי זיי האָבן זיך אומגעקערט פון זייערע רייזעס. אָבער דער עיקר איז ער מיר געבליבן אין זכרון, ווי ער איז אַ קליינער און אַן איבערגעבויענער געזעסן איבער אַן אָפּן ספר און האָט געזיפּצט.

אין אַ ליד, וואָס כ'האַב אָנגעשריבן פיל שפּעטער, האָב איך געפרוּאוּט צוריקברענגען מיין זיידנס געשטאַלט, ווי ער האָט זיך מיר אַממיינסטן איינגעקריצט אין זכרון, זיצנדיק ביים טיש איבער אַ גמראַ.

אָ מ ר אַ ב י י

אין זאַל ביים רייכן, רונדן טיש
דורך די נעכט פּלעגט מיין זיידע זיצן,
און אויף דער גמראַ זיינען געפּאַלן
פון זיין באַרד די זילבער-שפיצן.

שפּאַקולן מיט גאַלדענע „האַלאַבליעס“
אויף זיין שטערן טיף פּאַררוקט,
און מיט אַ טרויעריקן ניגון
אינעם ספר אַליץ געקוקט.

לייכט פּלעגט ער זיין קערפּער וויגן,
אָנגעשפּאַרט אויף זיינע הענט,
און זיין שטילער גמראַ ניגון
האַט אָפּגעקלונגען אויף די ווענט.

„אמר אביו“ — האָט אביו געזאָגט,
וואָס זשע האָט אביו געזאָגט?
און מיין זיידנס צאַרמע שטימע
האַט אויף עפעס שטיל געקלאָגט.

איינגענורעט, האלב פארשלאָפן
 אין מיין בעטל פלעג איך ליגן
 און מיין זיידנס ווייכע שטימע
 פלעגט אין בענקשאפט מיך פארווינגן.

רבנו של עולם, אוי-אוי טאטע זיסער!
 פלעגט ער זיפצן אזוי שווער.
 אין מיין זיידנס זילבער באַרד
 האָט באַהאַלטן זיך אַ טרער.

כ'האָב די טרער אין זיך פאַרשלונגען.
 פריש איז זי אין מיין זכרון.
 מיין זיידנס קרעכץ, מיין זיידנס טרער
 פאַרפאַלגן מיך אויף אלע יאָרן.

מייע זיידע-באָבע האָבן געהאַט אַכט קינדער, זעקס זין און צוויי
 טעכטער. אַ פֿאַר קינדער האָבן געוואוינט ביי די עלטערן, אין זייער
 גרויס צוויי-שטאַקיק הויז. זיי זיינען געווען קעסט-קינדער און האָבן
 אַרויסגעהאַלפן דעם זיידן אין געשעפט, אַחוץ מיין פֿאַטער וואָס איז
 געזעסן און האָט געלערנט.

די באָבע מייע ריוועלע (א נאָמען נאָך דער פרומער ריוועלע פון
 מעזשביש) איז געווען אַ קליינע ווי מיין זיידע, זי איז געווען אַ דיקלעכע ;
 און פונקט ווי מיין זיידע איז געווען אַן אויפגערעגטער און אַ פֿאַרכמו-
 רעטער, אזוי האָט זי שטענדיק געהאַט אַ זיסן שמייכל אויף די ליפן. זי
 האָט זיך נישט צופרידנגעשטעלט מיטן זיידנס געשעפטן, נאָר זי האָט
 געהאַט אירס אַן אייגן מנל-קלייטל, ווייל זי האָט זיך שטענדיק גענויטיקט
 אין געלט. זי איז תמיד געווען מאַרפֿאַרעט מיט אַרויסהעלפן איר איי-
 גענע משפּחה און בכלל יעדן איינעם וואָס האָט זיך געווענדט צו איר
 אין אַן עת-צרה. צוליב דעם, וואָס זי פלעגט אַוועקגעבן אַלץ, וואָס זי
 האָט געהאַט, האָט איר אַלע מאָל אויסגעפעלט מזומנים, און זי פלעגט
 יעדעס מאָל קומען צום זיידן נאָך אַ נייע פֿאַר הונדערט רובל. דער
 זיידע האָט צו איר געטענהט: „ס'טייטש, ריוועלע, כ'האָב דאָך דיר
 ערשט נישט לאַנג צוריק געגעבן אזוי פיל געלט!“. האָט אים די באָבע
 דערויף געענטפערט: „נו, ווילסטו מען זאָל זאָגן, אַז ריוועלע איצקל
 אהרונזאָנס האָט אַנגעזעצט?“ אויף דעם האָט דער זיידע נישט געהאַט
 קיין ענטפער און ער האָט איר געגעבן וויפל זי האָט פֿאַרלאַנגט.

פיל שפעטער, שוין אין אמעריקע, פלעגט מיר מיין מאמע דערציילן וועגן איר שוויגער וואונדערלעכע מעשיות. מיין באַבע ריוועלע האָט, למשל, אַ סך מאָל צעטיילט מיין זינדס מלבושים צווישן אירע אַרעמע קרובים און אַז דער זיידע פלעגט פרעגן, וואו עס זיינען זיינע שבתדיקע מלבושים, האָט אים די באַבע יעדעס מאָל געגעבן אַנדערע תירוצים. דער תירוץ איז געווען, אַז אַדער מען האָט די מלבושים אַוועקגעלייגט אויסצולופטערן, אַדער אַז דער מויל האָט זיך אין זיי אַריינגעכאַפט און זיי צעפרעסן, אַדער אַז מען האָט זיי פראַסט פשוט צוגעגנבעט. אין ערגסטן פאַל פלעגט זי זאָגן, אַז די מלבושים זיינען שוין אַלט און צע־פאלן און אַפגעטראָגן און אַז דער זיידע דאַרף האָבן נייע. דעמאָלט פלעגט מען רופן דעם שניידער און מען האָט דעם זיידן אויפסניי אויסגע־קליידט. אַבער נישט אויף לאַנג. ווייל מיט אַ צייט שפעטער האָט די באַבע ווידער אַ מאָל געטאָן דאָס זעלבע — זי האָט צעטיילט די מלבושים און די גאַנצע געשיכטע האָט זיך אַנגעהויבן אויפסניי: אַ מויל האָט זיך אַריינגעכאַפט, מען האָט זיי אַוועקגעלייגט צו לופטערן, האָט מען זיי אַוועקגעגנבעט ...

די באַבע האָט אייביק אין זיינען געהאַט די נויטבאַדערפטיקע. דעם האָט זי געליען אַ גמילת חסד, אַן אַנדערן האָט זי געקויפט אַ מלבוש, דעם האָט זי געגעבן מעל אויף שבתדיקע חלות און אַן אַנדערן האָט זי אַרויסגעהאַלפן מיט אַ פאַר רובל. זי האָט אויך געהאַלפן אַרעמע אלמות און האָט חתונה געמאַכט יתומות. פון דער גאַנצער שטאַט פלעגט מען קומען צו דער באַבע ריוועלע נאָך הילף. און די באַבע האָט פאַר אַלע געהאַט אַן אַפענע האַנט מיט וַן אָפן האַרץ. די דינסטן, וואָס האָבן גע־אַרבעט ביי אונדז אין הויז, האָבן מיר באַהאַנדלט ווי אייגענע משפּחה. די באַבע האָט זיי געגעבן נדן און זיי חתונה געמאַכט. מיין מאַמע פלעגט דערציילן, ווי עס איז אַמאָל געקומען צו אונדז אַ בחור, אַקוקן איינע פון די דינסט־מיידלעך און האָט זיך געלאָזט אַוועקגיין צו דער טיר. ווען דער בחור איז שוין געווען לעבן אַרויסגאַנג, האָט די באַבע זיך אַוועקגעשטעלט אויף דער שוועל און האָט געזאָגט: „וואָס־זשע, ס'גע־פעלט דיר נישט דער יחס, אַדער דו מיינסט אפּשר, אַז ס'איז נישטאָ קיין נדן?“ דאָס זאָגנדיק האָט זי אַראַפגענומען פון האַלדז איר שנור פּערל און האָט עס אים דערלאָנגט. דער שידוך איז געשלאָסן געוואָרן.

פון די פאַרשיידענע מעשהס, וואָס כ'האַב וועגן איר געהערט, דער עיקר וועגן איר אייגענער קינדהייט און איר אַפּשטאַם, האָב איך שפעטער אַנגעשריבן אַ ליד „מיין באַבע ריוועלע“.

מיין באַבע די פרומע ריוועלע ברמ"ג*

מיין באַבע איז אַ פשוטע יידענע געוועזן,
 זי האָט ניט געקענט שרייבן און ניט געקענט לעזן.
 (און וואָס דאַרפט איר נאָך מער)
 ניט געקענט חתמענען איר אייגענעם נאָמען.
 געבוירן, דערצויגן אין אַ דאַרפישער קרעטשמע,
 אין אַ פאַרוואַרפענעם ווינקל ערגעץ נאָענט לעס אומען.

איר מאַמע, אַן ערלעכער ייד און אַ פרומער,
 געזעסן אין שענקל און געלערנט דערביי,
 פאַרקויפט אַ טרונק בראַנפן, אייוואַנען, סטעפאַנען,
 געדינט צו גאָט האָט ער ערלעך און טריי.

די מאַמע, אַ ליבע, אַן עקרת הבית,
 געהאַרעוועט שטענדיק, אין אַרעמקייט געלעבט,
 פון זיין לערנען, זי וועט קריגן אַ חלק עולם-הבא,
 אין דעם האָט איר מאַמע, אויף זיכער געגלייבט.

זייער איינציקע טאַכטער, אַ פרומע נשמה —
 אזוי ווי איר נאָמען פרומע ריוועלע געווען —
 געטאָן, וואָס גוטע און פרומע לייט הייסן,
 געקענט אלע ברכהס, אויף אויסווייניק אליין.

ניט געטראַכט מאַמע-מאַמע זייער טאַכטער צו לערנען,
 פאַר אַ יידישער טאַכטער איז ניט לערנען כדאי —
 זי דאַרף נאָר בלוז וויסן אירע דריי מיצוות,
 זיין מאַמע צום קינד און דעם מאַן געטריי.

איז מיין באַבע געוואַקסן פריי ווי אַ פויגל,
 ניט ווייט פון דעם טייכל אין וועלדל אַט דאָ,
 געזונגען פאַרבענקטע אוקראַינישע לידער,
 פון אַ בייזער שוויגער, און אַ ווייסער קו.

---

* ברמ"ג איז ראשי תיבות פון בן רבנו מורנו גרשם.

געקלעמערט אויף ביימער פון צייטיקע אויבסן,
 ביים קרישמאָלענעם טייכל געוואָשן דאָס גרעט.
 זיך געחברט מיט קליינע דאָרפישע שיקסלעך
 אויף פעלדער צעאָקערטע, הרחבהדיק ברייט.

אויף איר פערצנטן יאָר האָט מען זי חתונה געמאַכט,
 איר געגעבן א מאָן, אַזש פון מאַהילעוו ביים דנעסטער,
 אַ יינגל אַ יתום, אַ גרויסער בעל-יחוס,
 פון אַלע יינגלעך אין קלויז, דער לערנער דער בעסטער.

האַט זיך משפחה געפרייט מיטן זיידענעם איידעם,
 אים צוגעזאָגט — ווי עס פירט זיך — אייביקע קעסט.
 מיין באַבע האָט קינדער געבוירן, קינדער פאַרלוירן,
 מיט יעדן ניי געבוירן קינד זיך ווייטער געטרייסט.

זיינען יאָרן געלאָפן, יאָרן געפלוויגן,
 אַ סוחר פון תבואה איז מיין זיידע געוואָרן,
 געשמט האָט זיין נאַמען אויף ווייטע גובערניעס,
 געשיקט אויפן דנעסטער ווייצן און קאַרן.

זיך איבערגעצויגן אין גרויסער שטאַט מאַהילעוו,
 געפירט אַ מלוכה אַ שיינע, אַ פראַכט,
 חוץ אייגענע קינדער, האָט זי שמענדיק געזאָרגט
 פאַר אַלמנות, יתומים,
 געגעבן זיי נדן, און זיי חתונה געמאַכט.

זיך שמענדיק געחברט מיט אַרעמע מענטשן,
 צו עלנטע איז זי געוועזן אַ פריינד,
 געהאַלפן אַ יעדן מיט אַ גוט וואָרט אַן עצה,
 צדקה געגעבן מיט אַפענער האַנט.

פאַר זיך האָט זי קיינמאַל קיין צייט ניט גענומען,
 מע דאַרף זיך פאַרלאָזן, אויף גאַטס הילף און באַראַט.
 די פרומע ריוועלע — אַזוי האָט מען זי גערופן —
 איז געוואָרן די באַוואוסטע מאַמע פון שטאַט.

אין שול פלעגט זי גיין מיט יראת הכבוד,
זיך צוגעהערט צו חיה-לאהן — די פירזאגערין געווען,
געוויינט אויפן גורל פון יידישע צרות,
דורכגעווייקט די תחינות מיט איר ביטער געוויין.

פאר איר פטירה האט זי דעם רב געלאזט רופן,
די זין און טעכטער זיינען געשמאנען ביים בעט,
צוגעלייגט אן אויער צו הערן דער קראנקער,
וואס האט, מיט די לעצטע כוחות, צו זיי תורה גערעדט:

„אויב איר האט אויף שבת, פארגעסט ניט א צווייטן!
„מיילט אייער חלה, מיט אַרעמען אויף האַלב!
„גאט ברוך הוא האט אייך דאָס געלט אויסגעליען,
„איר זענט בלויז דער אַנזאָג, ווי אויף זומער דער שוואַלב ...

„אז איר מאַכט פארן קערפער אַ מלבוש אַ נייעם,
„גיט כאַטש אַפּ דער נשמה, דאָס פריערדיקע קלייד,
„דערהויבט דעם עלטמן אַרעמען מענטשן
„אַ טובה צו טאָן, זאלט איר שטענדיק זיין גרייט.

„שיקט אייער ברויט איבער שטראַמענדע טייכן,
„אין אַ צווייטן צו העלפן, געפינט אייער גליק,
„איר קענט קיינמאָל ניט וויסן אַזעלכע זאַכן,
„ווען דער שטראַם וועט זיך קערן, אַ מאַל אויף צוריק ...

„איר זאַלט זיך ניט קריגן, — דאָס איז מיין בקשה,
„עס פאַסט ניט פאַר יידן פאַר ערלעכע לייט.
„איר זאַלט צעטיילן, איך בעט אייך, מיין גאַנצע ירושה,
„מיינע קליידער און צירונג, צו אַרעמע לייט“.

פאַרענדיקט די ווערטער, רואיק, געלאָסן,
נאַכגעזאָגט ווידוי, מיט געוואַשענע הענט,
געשלאָסן די אויגן, מיט ליכטיקן שמיכל
איר נשמה איז אַוועק אין אַן אַנדערער וועלט...

זיינען אַלע געבליבן פאַרגליווערט, פאַרשטיינערט.
ס'האַט יעדער געקלאָגט און געוויינט שמיל אין זיך,

ס'האָט אַ מלאך אַ פלאַטער געמאַן מיט די פליגל,
גענומען מיין באַבען אין הימל מיט זיך.

ווען זי איז נפטר געוואָרן, דערציילט מיר מיין מאַמע,
האַט מען אין מאַהילעוו אַלע קלייטן פאַרמאַכט,
פאַרן אַרון זיינען קינדער, פון תלמוד-תורות געגאַנגען,
די חשובסטע בעלי בתים, האָבן זי צו קבורה געבראַכט.

ס'האָבן ווייבער געוויינט, געיאַמערט אויף קולות,
זיך געריסן די האַר און געמענהט צו גאַט:
פאַרוואָס האָסטו אונדז פאַרשעמט רבונו-של-עולם?
צוגענומען די שפייזערין, וואָס מיר האָבן געהאַט.

מיין באַבע איז אַ פשוטע יידענע געוועזן,
זי האָט ניט געקענט שרייבן, און ניט געקענט לעזן...

די גרעסטע צאל מעשיות וועגן מיין באַבען האָב איך געהערט שפעטער
פון מיין מאַמעס ליפּן, אין אַמעריקע. אַבער איך אליין געדענק זייער גוט,
ווי מיר זיינען געווען אַרום אַכט אָדער ניין אייניקלעך ביי איר אין הויז
און ווי מיר פלעגן אָפט אַרומטאַנצן אַרום דעם גרויסן, קיילעכיקן טיש.
דער זיידע, וואָס איז געווען אַן אויפגערעגטער ייד, האָט נישט געקאַנט
פאַרנעמען דעם געטומל מיטן רעש און ער האָט זיך פאַרשטאַפט די אויערן.
אַבער די באַבע איז געשמאַנען מיט די הַנט פאַרלייגט אויף די היפטן
און זי האָט פון אונדז געקוואַלן. איך געדענק ווי אין אַ חלום, ווי ביי
דער באַבען האָט זיך אויפגעכאַוועט איר ברודערס אַ זון, אברהם ברמ"ג.
ער איז געווען אַ יתום. שפעטער, ווען ער האָט באַשלאָסן צו פאַרן
קיין אַמעריקע, האָט די באַבע צוזאַמענגענומען געלט ביי אַלע אירע קינד-
דער, און אים פאַרזאָרגט מיט אויסשטוייער און הוצאות. ווען איינע פון
די טעכטער האָט נישט געהאַט קיין חשק צו געבן, האָט די באַבע צו איר
געזאָגט: „טאַכטער מיינע, דו קאַנסט קיין מאָל נישט וויסן, וואָס עס
קאָן געשען. עס קאָן אַמאָל פאַסירן, אַז דו אליין אָדער דיינס אַ קינד
זאָל דאַרפן אַנקומען צו אים נאָך הילף“. און אַזוי איז טאַקע געווען. מיט
יאָרן שפעטער האָט דער זעלבער אברהם ברמ"ג געשיקט שיפסקאַרטן
כאַרן פעטער טוביה מיט זיין עלטערן זון און דערנאָך פאַר דער מומע
פריידע מיט אירע קינדער.

קאפיטל דריי

מיין זיידע-באבע פון מיין מאמעס צד זיינען געווען אינגאנצן אנדערע מענטשן. זיי האבן געלעבט אין דעם שטעטל טשערנאביל, אין אוקראינע, לעבן קיעוו. מיין זיידע, יהושע ראָזאווסקי, איז געווען אַ גרויסער חסיד פון טשערנאבילער רבין, וואָס האָט געהאַט אַן אייגענעם אַרקעסטער וואו מיין זיידע האָט געשפּילט פּידל. אין דעם זעליקן שטעטל טשערנאביל איז געבוירן געוואָרן מיין מוטער. די באַבע האָט געהייסן שיינע ריוועלע און זי האָט געהאַט אַ קראָם פון גאַלדוואַרג. בייטאָג פּלעגט איר דער זיידע אַ ביסל אַרויסהעלפּן אין דער קראָם, אָבער די אָונטן פּלעגט ער פאַרברענגען ביים רבין. זונטיק פּלעגט ער זיך אַוועקזעצן און פאַרשרייבן דעם רבינס דרשות, וואָס דער רבי האָט געהאַלטן שבת. באַבע-זיידע האָבן געהאַט אַ סך קינדער, אָבער געבליבן זיינען בלויז צוויי, אַ זון מיט אַ טאָכטער: מיין מאַמע ברכה בת ציון און מיין פעטער ברוך יחזקאל. מיין באַבע האָט געהאַט אייביקע טענות צום רבונז של עולם, פאַרוואָס ער האָט ביי איר צוגענומען די אַנדערע קינדער און זי האָט די צוויי איבער-געבליבענע אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאַפּ.

לאַנג זיינען זיי אין טשערנאביל נישט געבליבן. אַ געוויסן טאָג איז דעם רבינס זון, רב ברוך מאירל, אַרויסגענומען געוואָרן ווי דער רבי קיין אַזאַרעניץ. דער רבי האָט דעמאָלט אַריינגערופן מיין זיידן און האָט אויף אים גוזר געווען, ער זאָל מיטפאַרן מיטן זון ווי זיין עלטסטער גבאי. ווען מיין באַבע האָט דאָס דערהערט האָט זי געקלאָגט און געוויינט. איר הויפט-זאָרג זיינען געווען די קינדער: „ס'טייטש, ווי אַזוי לאַזט מען זיך מיט די קינדער אין אַזאַ ווייטן וועג אַריין?“ אָבער עס האָט איר נישט געהאַלפּן קיין קלאָגן און קיין וויינען, דעם רבינס וואָרט איז געווען הייליק. מען האָט געדונגען בוידן און דער יונגער רבי מיט זיין משפּחה, ווי אויך מיין זיידע מיט דער משפּחה און נאָך דריי גבאים מיט זייערע משפּחות האָבן זיך אַרויסגעלאָזט אין דעם ווייטן שטעטל אַזאַרעניץ, וואו עס איז, אַזוי אַרום, צוגעגרייט געוואָרן דער זיווג פון מיין טאַטע-מאַמע. . . דאָרט, אין דעם אוקראַינישן שטעטל אַזאַרעניץ האָט מען צוגעגרייט פאַרן נייעם רבין אַ גרויס הויז, וואָס מען האָט אָנגערופן „דעם רבינס הויף“, און די גבאים, ווי אויך מיין זיידן, האָט מען איינגעאַרדנט אין קלענערע הייזער. דאָ, אין אַזאַרעניץ, איז מיין זיידע אין אַ פאַר יאָר אַרום געשטאַרבן און דאָס גבאות האָט איבערגענומען מיין פעטער ברוך יחזקאל. מיין באַבע איז געבליבן אַן אלמנה און מיין מאַמע — אַ יתומה. מיט יאָרן

שפעטער האָט מיין מאַמע חתונה געהאַט מיט אברהם אהרונזאָן פון מאָ-הילעוו.

אין יענער צייט זיינען שידוכים, פאַרשטייט זיך, געשלאָסן געוואָרן דורך שדכנים און נישט דורך באַגעגענישן פון בחורים מיט מיידלעך, אָבער מיין מאַמע האָט אויסדריקלעך פאַרלאַנגט, אַז זי וויל זען דעם חתן פריער. מחמת זי איז געווען אַ יתומה, האָט מען איר דאָס צוליב געטאָן. די „זעאונג“ איז פאַרגעקומען אויף אַ זייער פשוטן אופן. מיין מוטער האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר איר הויז און דעם חתנס רבי האָט אים פאַרביי-געפירט. מיין מוטער האָט געוואָרפן אויף אים אַ בליק און — ער האָט געפונען חן אין אירע אויגן. דער שידוך איז געוואָרן געשלאָסן.

נאָך דער חתונה זיינען זיי אַוועק אויף קעסט קיין מאַהילעוו צום חתנס עלטערן. נאָך דעם ווי מיינע עלטערן האָבן געענדיקט די קעסט און האָבן זיך צוריקגעקערט קיין אַזאַרעניץ, איז געבוירן געוואָרן מיין יינגערע שוועסטער, חנה חיהלע, אַ נאָמען נאָך דער אַלטער רביצין.

היות מיינע עלטערן האָבן נישט געהאַט קיין יינגלעך, האָט מען אונדז מיידלעך געשיקט אין חדר און דערצויגן ווי יינגלעך. איך געדענק ווי מיר האָבן דאָרט געלערנט ביז שפעט אין דער נאַכט. נאָכן טאָג לערנען פלעגן מיר זיך אומקערן אַהיים מיט געזאַנג:

האַט אַ גוטע נאַכט, האָט אַ וואוילע נאַכט,
מיר וועלן דערלעבן איבעראַיאָר,
וועלן מיר ווידער גיין ביינאַכט.

פאַר דעם נדן, וואָס מיין פאָטער האָט באַקומען, האָט ער אָפּגע-קויפט ביים פריץ אַ שטיק וואַלד און ער האָט געדונגען פויערים, זיי זאָלן אויסהאַקן און צעזעגן די ביימער און זיי צעשפאַלטן אויף האַלץ. דאָס האַלץ איז אַוועקגעפירט געוואָרן אין שטאָט אַריין צו פאַרקויפן, ווייל אין יענער צייט האָט מען נישט געוואוסט פון קיין קוילן און צום באַהייצן האָט מען גענוצט האַלץ. אַ צייט נאָך דעם איז געשען אַן אומגליק. מיין פאָ-טער איז פלוצלונג קראַנק געוואָרן און איז געשטאָרבן. ער האָט זיך פאַר-קילט אַמאָל אין וואַלד און ער האָט באַקומען אַ לונגען-אַנצינדונג. צו-ליב דעם, וואָס אין אַזאַרעניץ איז נישט געווען קיין דאָקטאָר, האָט מיין באַבע, זיין מאַמע, געבראַכט אַ בריטשקע און אים אַוועקגעפירט קיין מאַהילעוו. דאָרט איז ער אין עטלעכע טעג אַרום געשטאָרבן. ער איז דעמאָלט נישט אַלט געווען מער ווי 28 יאָר. צוזאַמען מיט מיין קראַנקן פאָטער איז קיין מאַהילעוו מיטגעפאַרן מיין מוטער און מיך האָט מען אַליין

איבערגעלאזט אין אַזאַרעניץ. איך האָב אָבער אויך געוואָלט מיטפּאַרן, און ווען דאָס וויינען מיינס מיטן קלאַנג האָבן נישט געהאַלפּן, האָב איך מיך אַרויסגעגנבעט פון דער באַבעס שטוב, האָב מיך אַרויפגעזעצט אויף איינער פון די פּורן וואָס איז יעדן טאָג געפּאַרן קיין מאַהילעוו און דאָרט האָט שלמהלע בעל עגלה מיך צוגעפירט צום זיידנס הויז. נאָך איידער פֿ'בין צוגעקומען צו דער טיר האָב איך דערהערט פון דאָרט אַ גרויס געוויין. מיין האַרץ האָט מיר גענומען קלאַפּן און איך בין אַ דערשראָך קענע אַריין אינעווייניק. דאָס בילד, וואָס איך האָב דאָרט דערזען, וועל איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן. מיין מוטער מיט דער גאַנצער משפּחה זיינען געזעסן אויף דער ערד שבעה און האָבן ביטער געוויינט. דער איינ-דרוק פון דאָזיקן בילד האָט מיך קיינמאָל מער נישט אָפּגעלאָזט. דאָס איז געווען די שטאַרקסטע אויפטרײסלונג אין מיינע קינדערישע יאָרן און איך מיי, אַז אויב איך האָב אַמאָל אָנגעהויבן צו שרייבן לידער, איז עס געווען אונטערן איינדרוק פון יענעם טרויעריקן טאָג.

נאָך מיין פּאַטערס טויט האָבן מיר זיך אַריבערגעצויגן אין דער דירה פון מיין באַבען, שיינע ריוועלע, אין פון פעטער ברוך יחזקאל. מחמת דעם, וואָס דער טאטע האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ינגל, האָבן מיר, די טעכטער, געזאָגט נאָך אים קדיש.

מיין מוטער איז געזעסן אַן וַלמנה. שפעטער האָט מען איר גענומען רעדן שידוכים און זי האָט חתונה געהאַט מיט אַ יונגן מאַן פון סאַראַקע, בעסאַראַביע, דוד וויצמאַן. אין יענער צייט, האָבן מיר, די דריי שוועס-טערלעך, זיך צעטיילט. מיין ליבע שוועסטער, טייבעלע, איז געבליבן נאָך פון פריער אין מאַהילעוו, ביי דער באַבע ריוועלע. זי האָט געדאַרפט בלייבן ביי איר ווי אַ טרייסט נאָך איר פאַרלוירענעם זון. די קלענערע שוועסטער האָט די מאַמע מיטגענומען קיין סאַראַקע, וואו זי איז וואַועק-געפאַרן באַלד נאָך דער חתונה, מיט איר צווייטן מאַן. איך בין געבליבן אין אַזאַרעניץ. דאָ האָב איך אָנגעהויבן צו פאַרפאַסן מיינע ערשטע ליד-דער. דאָס זיינען געווען לידער פון אַ יתומה, און באַלד האָט דאָס גאַנצע שטעטל גענומען זינגען די לידער פון דער יונגער „פּאַעטעסע“. ביזן היינטיקן טאָג געדענק איך די ערשטע צוויי לידלעך, וואָס כֿ'האָב פאַרפאַסט :

אזוי ווי ס'איז ביטער, מיין ליבע מוטער,

א דאָך אַן אַ קוימען —

אזוי איז ביטער, מיין ליבע מוטער,

אז מען בלייבט יונגע יתומים.

מיריין מוטצער
בילד גענומען אין 1906

אָדער אַ צווייטס :

אין אייך, אין אייך, מיינע ליבע טרערן,
אין אייך איז מײן זעל פארליבט ;
ווען קען איך שוין אייך דערציילן
ווען כ'בין אין עלנט און כ'בין כאַטריכט.
פאלש קאָן זײן די גאַנצע וועלט,
די זון און די לבנה און אויך די שמערן ;
פאלש איז דער מענטש אין זײן נאַטור —
אמת זענט איר נאַר, טרערן.

לאַנג בין איך אין אַזאַרעניץ נישט געבליבן. מײן מוטער האָט מיך אַריבערגענומען קיין סאַראָקע, וואו זי האָט געוואוינט מיט מײן שטיפֿ-פאָטער און מיט זײנע דריי ייִפּגלעך. מײן איינזאַמקײט איז פּלוצלונג פאַרשוואונדן. איך האָב איצט געהאַט מיט מיר די מאַמען, מײן שוועס־טערל, מײן שטיפֿפאָטער און מײנע דריי שטיפֿברידער. אָבער אויך דאָ איז מיר נישט באַשערט געווען לאַנג איינזאַמיגן, ווייל פון דאַנען זײנען מיר אָפּגעפאַרן קיין אַמעריקע. מײן טיפּסטע איבערלעבונג איז אָבער געווען דאָס פּאַרלאָן אַזאַרעניץ, וואו איך האָב פאַרבראַכט די צאַרטסטע קינדער־יאָרן. מיט אַ סך יאָרן שפּעטער האָב איך אין ניו־יאָרק אָנגע־שריבן אַ ליד „געווען אַמאָל אַ שטעטעלע“, צו וועלכן עס איז פאַרפאַסט געוואָרן מוזיק. דאָס ליד איז דערנאָך רעקאָדירט געוואָרן פון דיאַנאַ בלומענפּעלד.

געווען אַמאָל אַ שטעטעלע

(מײן שטעטעלע אַזאַרעניץ)

געווען אַמאָל אַ שטעטעלע, אַ שטעטעלע געווען
מיט גרין־באַזווימטע בערגעלעך מיט ייִדישעכען חן.
איך געדענק מײן אַרעם חדר אין ווינטערדיקער רו,
מיר זיצן אַלע אַרום דעם טיש בױז אין דער שפּעטער שעה.
דער רבי איינגעבױגן פון דעם שווערן יאָך.
מיר לערנען מיט גרויס חשק די פרשה פון דער וואָך.
נאָכן לערנען — פּריילעכע, אין זאַווערוכעס, שנייען,
מיט לאַמטערן אין די הענט ביינאַכט פון חדר גייען.
מיט קינדערשע קעלעכלעך מיר זינגען הויך צוזאַמען :
— עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו
ועל כל ישראל ואמרו אָמן.

איך האָב געהאַט אַ שמעמעלע, אַז וויי איז מיר און ווינד,
 די שרהלעך און שלומהלעך — וואו זיינען זיי אַצינד?
 אַ ווייס געדעקטער גרויסער טיש און שבתדיקער ליכט,
 מיין באַבע שיינע-ריוועלע מיט אַ פרום געזיכט,
 מייע גומע טאַטע-מאַמע, מיין טייערע משפּחה,
 מיין פעטער ברוך-האזקעלע, מיין מומע מרים-ברכה,
 דער טאַטע און דער פעטער זאָגן שלום עליכם,
 וואַשן מיט פּרומקייט זיך די הענט און זאָגן שאו-ידיכם,
 די מאַמע, אַן אויסגעפּוצטע אין שבתדיקן קלייד,
 דערלאַנגט צום טיש דאָס עסן מיט האַרצעדיקער פּרייד.
 געענדיקט שוין דעם מאַלצייט און בענטשן מיר צוזאַמען,
 מיר זאָגן מיט התלהבות ברוך הוא, ברוך שמו אָמן.

איך האָב געהאַט אַ שמעמעלע, אַז וויי איז מיר און ווינד —
 מיין טייער יידיש שמעמעלע וואו ביסטו אַצינד?

קאַפיטל פיר

אין סאַראַקע זיינען מיר פאַרבליבן בלויז אַ קורצע צייט. מיין שטיף-
 פּאַטערס געשעפטן האָבן מיטאַמאַל אָנגעהויבן צו גיין זייער שלעכט.
 שולדיק דערין זיינען געווען זיינע קריגערייען מיטן שותף, שמואל באַבער,
 וואָס איז געווען קעגן דעם, אַז מיין שטיף-פּאַטער זאָל חתונה האָבן מיט
 מיין מאַמען. צוליב די קריגערייען האָבן געליטן די געשעפטן און אונדזער
 מאַטעריעלע לאַגע איז געוואָרן וואָס אַמאַל ערגער. אין יענער צייט איז
 איבער די יידישע שטעט און שטעטלעך אַרומגעגאַנגען דער נאַמען פון
 דעם ווייטן און לעגענדאַרן לאַנד אַמעריקע. יידישע פּאַמיליעס און אַ סך
 מאָל גאַנצע שטעטלעך פלעגן זיך אויפהייבן און אַוועקפאַרן איבערן גרויסן
 ים און דאָרט אָנהייבן אַ ניי לעבן. אין יענע טעג, ווען עס האָט אָנגע-
 הויבן צו ווערן אין שטוב שווער מיט פּרנסה, האָב איך געטענהט, אַז מיר
 זאָלן טאָן דאָס זעלבע: אַז מיר זאָלן זיך אויך אויפהייבן און „גיין“ קיין
 אַמעריקע. דער עיקר האָט מיך געלאַקט דאָס וואָס מען האָט דערציילט
 וועגן דעם גרויסן לאַנד, אַז מען קאָן דאָרט אין דער זעלבער צייט אַרבעטן
 און זיך לערנען.

מיין מאַמע האָט זיך אַבער אויסגעלאַכט פון מייע רייד: „קיין אַמע-
 ריקע — האָט זי געזאָגט — ווער פאַרט קיין אַמעריקע? בלויז אַ גנב
 אָדער אַ סיבירניק. קיין לייטישער מענטש פאַרט אַהין נישט“; אַבער

אונדזערע געשעפטן זיינען געגאנגען וואס וואָמאָל ערגער. די קריגערייען צווישן די שותפים האָבן דערפירט דערצו, אַז דאָס האָלץ-געשעפט, די „לעסאָפּילנע“ איז אינגאָנצן רואינירט געוואָרן. דאָס האָט געווירקט, אַז מײן מאַמע זאָל לסוף נאָכגעבן און איינשטימען, אַז עס איז נישטאָ קיין אַנדער וועג, אַז מען מוז טאַקע פאַרן קיין אַמעריקע. עס איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז דער ערשטער זאָל פאַרן דער טאַטע מיט די דריי יינגלעך, און דער ערשטער, ווען זיי וועלן דאָרט זיך איינאַרדענען, וועלן זיי זען וואָס צו טאָן ווייטער. געשען איז אָבער אַנדערש. איך האָב דווקא געוואָלט מיטפאַרן און איך האָב אַזוי לאַנג געוויינט און געבעטן, ביז מען האָט מיר נאָסגעגעבן. די מאַמע האָט סוף-כל-סוף איינגעשטימט, אַז איך זאָל מיטפאַרן. עס איז שוין אָבער געווען צו שפעט, אַז איך זאָל פאַרן לעגאַל, ווייל מײן שטיף-פאָטער האָט שוין פאַר זיך און פאַר זיינע דריי יינגלעך געהאַט אויסגעאַרבעט דעם „גובערנאַטאַרסקע פּאַס“. פאַר מיר איז דעריבער אויסגעקומען צו „גנבענען די גרענעץ“.

אין יענער צייט איז „גנבענען די גרענעץ“ געווען אַ טאַג-טעללעכע דערשיינונג און עס זיינען געווען יידן, וואָס שמוגל איז געווען זייער פרנסה. מען האָט זיי גערופן די „פעקלמאַכערס“, ווייל די אַרבעט זייערע איז באַ-שטאַנען אין „אַריבערפעקלען“ מענטשן. זיי האָבן געהאַט אָפּגעמאַכט מיט די גרענעץ-וועכטער, וועמען זיי האָבן דערפאַר גוט באַצאָלט, אַז זיי זאָלן זיך נישט מאַכן זען. דער „פעקלמאַכער“, וועלכער האָט מיך געדאַרפט אַריבערפירן, האָט מיר אָנגעזאָגט, אַז טאַמער וועט אונדז עמעצער אָפּ-שטעלן און וועט מיך פרעגן, ווער איך בין, זאָל איך זאָגן, אַז כ׳בין זיין טאַכטער. ער האָט מיך אָנגענומען ביי דער האַנט און מיר האָבן אונ-טערן צודעק פון דער נאַכט „געגנבעט די גרענעץ“ קיין נאָוואַסעליעץ, וואו עס האָט שוין געוואָרט אויף אונדז דער שטיף-פאָטער מיט די דריי ברידערלעך. דאָס גנבענען די גרענעץ איז מיר אָנגעקומען זייער לייכט, אָבער אין דער אמתן האָבן איך געדאַרפט בענטשן גומל, ווייל אַ סך מאָל איז עס פאַרגעקומען מיט גרויס סכנות נפשות, עס פלעגט אויסקומען צו קריכן ביז איבער די קני אין וואַסערן און אין בלאַטעס און נישט אין מאָל פלעגט טרעפן, אַז עס פלעגן גראַד אָנקומען אַנדערע גרענעץ-וועכ-טער, נישט די אונטערגעקויפטע, און זיי פלעגן עפענען אַ שיסעריי. עס האָט טאַקע געטראָפן, אַז יידן פלעגן ביים אַריבערגיין די גרענעץ ווערן דערשאָסן, אַנדערע האָבן זיך געראַטעוועט דורך ניסים.

פון נאָוואַסעליעץ זיינען מיר אַוועקגעפאַרן קיין אַמסטערדאַם און דאָרט האָבן מיר זיך אַריינגעזעצט אין אַ שיף, וואָס האָט אונדז אַוועקגעפירט אין

דעם קאנאדישן האפן סען דזשאן. דער געדאנק דערביי איז געווען, אז פון קאנאדע איז געווען א סך לייכטער אריינצוקומען קיין אמעריקע, ווייל אויף יענער גרענעץ זיינען נישט געמאכט געווארן קיין שוועריקייטן פאר אימיגראנטן. אונדזער שוף, וואס האט אונדז געבראכט פון האלאנד קיין קאנאדע, האט נישט געהאט קיין איינעם פון די לוקסוסן פון די איצטיקע שופן. מיין פאטער מיט די ברידערלעך האט מען איינגעארדנט אין א גרויסער קאיוטע פאר מענער און מיך האט מען באזארגט אין א באַזונדערער קאיוטע פאר פרויען. אין מיין קאיוטע זיינען געשטאנען צוויי-שטאָקיקע בעטלעך און איך האב יעדע נאכט געדארפט אַרויפקלעטערן אויפן אויבערשטן בעטל. דאָס איז מיר אַנגעקומען שווער צוליב דעם, וואָס איך האָב כמעט די גאַנצע צייט געליטן פון דער ים־קראַנקייט און איך פלעג דעריבער אַפליגן אין בעטל נישט בלויז די נעכט, נאָר אויך אַ סך פון די טעג. ווען עס איז מיר אויסגעקומען אַראָפּצוגיין פלעגן מיך אַראָפּטראָגן צוויי מאַטראָזן. די שפייז פון דער שוף איז באַשטאַנען פון אַ שלעכט ברויט און פון אַ נאָך אַן ערגערער זוף, וואָס איך האָב נישט געקאַנט פאַרדייען און כ'פלעג מערסטנטייל אַפגעבן צוריק. די רייזע האָט גרויערט לאַנגע וואָכן און די גרעסטע טייל פון דער רייזע האָב איך פאַרבראַכט אַ קראַנקע אויף מיין אומהיימלעכן געלעגער.

די מאַמע האָט אונדז מיטגעגעבן אַ טאַרבעלע מיט פלעצלעך און ציבעלעס מיט קנאַבל. מען האָט אונדז געהאַט אַנגעזאָגט, אז דאָס איז דאָס בעסטע מיטל קעגן ים־קראַנקייט, אז ווען עס הייבט אָן צו איבלען איז גוט צו דערקוויקן זיך דאָס האַרץ מיט די דאָזיקע זאַכן. אויף אַ צווייט בעטל, אַקעגן מיר, איז געלעגן אַ פרוי מיט צוויי קליינע קינדער און זי האָט געהאַט מיט זיך מיטגענומען פאַוידלע פון געטריקנטע פלוימען. מיט דער פאַוידלע פלעגט זי באַשמירן דאָס ברויט, וואָס מיר האָבן גע־קראָגן, אויף דער שוף, און דערמיט האָט זי געשפייזט אירע קינדער. מיר פלעגט שטאַרק „איבערגיין דאָס האַרץ“ ווען איך האָב דערפילט דעם שמעקעדיקן אַראַמאַט פון דער פאַוידלע און איך האָב אַפגעמאַכט מיט דער פרוי זיך צו בייטן: פאַר אַ ציבעלע מיט אַ ציינדל קנאַבל פלעגט זי מיר געבן אַ שטיקל ברויט אַנגעשמירט מיט פאַוידלע.

ווען דער ים פלעגט זיין רואיק און דאָס שאַקלען פון דער שוף האָט זיך אַ ביסל אַפגעשטעלט, פלעג איך פאַרלאָזן דאָס געלעגער און אַרויס־גיין פון דער קאיוטע. איך געדענק, ווי עס האָט זיך אַמאָל פאַרשפרייט אַ קלאַנג, אז אויף דער אונטערשטער דעק טיילט מען צווישן די עמיגראַנטן הערינג און איך בין דאָרט אַראָפּ צו געניסן פון דער אומגעריכטער מתנה.

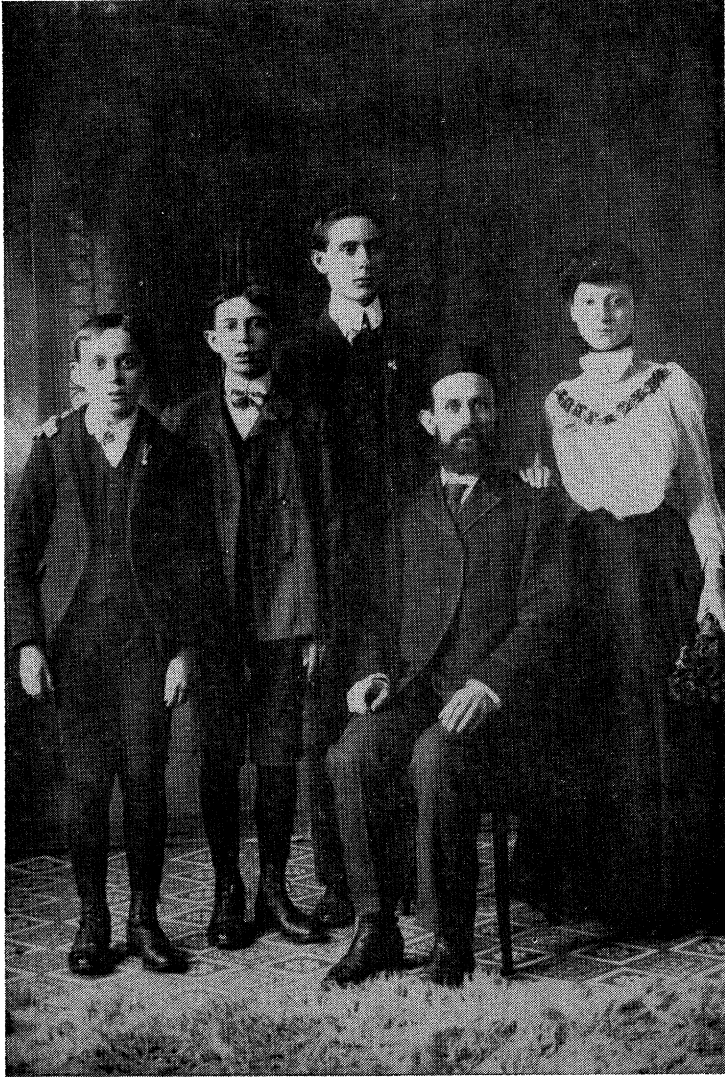
אבער אַנשטאָט הערינג האָב איך געקראָגן אינגאַנצן עפעס אַנדערש. אונטן איז געלעגן אַ באַנדע מיט שיכורע ציגיינער און גראַד אין מאַמענט, ווען איך בין אַראָפּגעקומען, איז דאָרט אויסגעבראַכן אַ ביטער געשלעג. איי-דער איך האָב מיך אומגעקוקט בין איך אַריינגעצויגן געוואָרן אינמיטן און איך האָב געקראָגן אַ פּאַר פעטש. צום גליק האָט איינער פון די צי-גינער אויף מיר רחמנות געקראָגן. ער האָט מיך אַרויסגענומען פון דעם געשלעג און האָט מיך צוריק אַרויפגעפירט אין דער קאָוטע, וואו כ'בין אַנדערגעפּאַלן אויפן בעטל מיט אַ ביטער געוויין.

דאָס שלעפּן זיך איבערן ים אין דער רויכיקער און שאַקלענדיקער שיף האָט זיך סוף-כל-סוף געענדיקט און מיר זיינען אַריינגעשוואומען אין פּאַרט פון סען-דזשאַן. ווען כ'בין אַראָפּגעשטיגן פון דער שיף האָב איך געבעטן גאָט, אַז כ'זאָל מער אין לעבן נישט געפרוואוט ווערן מיט אַט דעם טעם, אַז כ'זאָל קינמאַל מער נישט דאַרפן פאַרן אויפן ים. אין סען-דזשאַן האָט מען אונדז צוזאַמען מיט אונדזערע באַגאַזשן אַריינגענומען אין אַ גרויסן זאַל און מיר האָבן זיך דאָרט אַוועקגעלייגט שלאָפן. צום ערשטן מאַל אין מיין לעבן האָב איך דעמאַלט געזען אַן עלעקטריש לעמפל. וואָס איז אַראָפּגעהאַנגען אויף אַ שטריקל פון דער סטעליע. דאָס איז מיר אַזוי שטאַרק געפעלן געוואָרן, אַז כ'האַב מיך אַוועקגעשטעלט ציען דאָס שטריקל ביז איך בין אַוועקגעפּאַלן און איינגעשלאָפן.

אין דער פרי זיינען אַריינגעקומען צוויי אויסגעפּוצטע פרויען מיט אַ גרויסן קאָשיק און זיי האָבן געטיילט צווישן די עמיגראַנטן עפל. דאָס זיינען געווען גן-עדן עפעלעך און ביזן היינטיקן טאַג פיל איך נאָך זייער גוטן טעם. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און מען האָט אַלע עמיגראַנטן צעשיקט איבער פּאַרשיידענע שטעט פון אַמעריקע. אונדז האָט מען גע-שיקט קיין פּילאָדעלפיע, וואו עס האָט אונדז געזאַלט אַפּוואָרטן אונדזער קוזין אברהם ברמ"ג. דאָס יאָר איז געווען 1900, אינמיטן ווינטער, אין דער צייט פון ווינאַכט. דאָס וועטער איז געווען קאַלט, דער גאַנצער וועג קיין פּילאָדעלפיע, וואו מיר זיינען געפאַרן מיט דער באַן, איז געווען באַשאַטן מיט שניי. מיר זיינען געזעסן אין וואַגאָן ביי די פענצטער און האָבן אַרויסגעקוקט אויף די גרויסע שטחים פון דעם נייעם לאַנד, אָבער קיין סך האָבן מיר נישט געזען. די פעלדער זיינען געווען פּוסט, די ביימער נאַקעט און די געביידעס איינגעטונקען אין שניי.

נאָך דעם ווי מיר זיינען אַנגעקומען קיין פּילאָדעלפיע, אויף בראַד סטריט סטאַנציע, האָט אונדז דערוואָרט אַ גרויסע אַנטווישונג. אונדזער קוזין, וואָס האָט געזאַלט אויף אונדז וואַרטן ביים וואַקזאַל, איז נישט גע-

ווען. מיר זיינען געשטאנען אויפן גרויסן וואַקזאַל לעבן דעם באַרג מיטן
געפּעק און האָבן זיך געפּילט מוראדיק פאַרלוירן און האָבן געוויינט.

מיין ערשט בילד אין אַמעריקע — 1900
איך, מיין שטיף־פאָטער און מייע דריי שטיף־ברידער

מענטשן האָבן אונדז אַרומגערינגלט און אונדז עפעס געפרעגט, אָבער מיר האָבן נישט פאַרשטאַנען זייער לשון. ענדלעך האָט מיין שטיף-פאָטער אַרויסגענומען דעם אַדרעס פון אונדזער קוויזן, אברהם ברמ"ג, און האָט זיי געוויזן. עמעצער האָט געברענגט אַ גרויסן עקספרעס-וואָגן און מען האָט אונדז געהאַלפן אַרײַנשטימנן צוזאַמען מיט אונדזער באַגאַזש. אין אַ פּאַר צענדליק מינוט אַרום האָט אונדז דער וואָגן אַוועקגעפירט אויפן נאָרדערס פון אונדזער קוויזן. נאָכן אַנקומען האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער קוויזן איז אונדז יאָ געגאַנגען אַפּוואַרטן, ער איז אָבער אַוועק אויף אַ צוויי-טער באַן-סטאַנציע און אזוי אַרום האָבן מיר זיך אויסגעמיטן. אין מאַך-מענט ווען אונדזער וואָגן איז אָנגעקומען צום הויז איז גראַד אָנגעקומען אונדזער קוויזן אַ נידערגעשלאָנענער, ווייל ער האָט אונדז נישט גע-טראָפּן. ווען מיר האָבן זיך דערזען, איז די פרייד געווען אַ גרויסע, מיר זיינען זיך אַרויפגעטאַן אויף די העלדזער און האָבן געוויינט.

אונדזער קוויזן איז שוין געווען אַן אויסגערינטער. ער האָט גע-האַט אַ פרוי מיט צוויי קינדער, צוויי קליינע מיידעלעך. דער טיש איז גע-שטאַנען פאַר אונדז אַ צוגעגרייטער, באַשטעלט מיט כל-טוב — מיט פרישע זעמעלעך, פּוטער, אייער און קאַווע. מיר האָבן זיך צוגעכאַפט צום עסן און דער קוויזן איז געשטאַנען דערנעבן און האָט אונדז כסדר געמוטיקט: „עסט, קינדערלעך, שעמט זיך נישט“. נאָכן אָפעסן האָט מען אונדז אַוועק-געפירט צו אַ לאַנדסמאַן, משה דאַרפמאַן, וואו דער קוויזן האָט געהאַט פאַר אונדז צוגעגרייט אַ וואוינונג. די דאַרפמאַנס האָבן געוואוינט אין אַ קליין הייזל. אויפן ערשטן שטאַק איז געווען אַ קיך מיט נאָ מין „פאַרלאָר“, אויפן צווייטן, אין צוויי צימעלעך, איז געשלאָפּן די פאַמיליע. אונדז האָט מען אָפּגעגעבן אַ בידעם-שטיבל אויפן דריטן שטאַק. עס איז נישט געווען דאָרט מער ווי איין בעט, וואָס איז באַשטימט געווען פאַרן טאַטן. פאַר אונדז, קינדער, האָט מען אויסגעבעט אויפן דיל.

דעם לאַנדסמאַנס פרוי, שרה דאַרפמאַן, איז געווען אַ וואוילער און ליב-לעכער מענטש און זייער נאָ גאַסטפריינדלעכע. זי פלעגט אַ סך מאַל אָפּ-קאָכן פאַר אונדז אַ שטיקל פלייש אויף אַ מאַלצייט און זי פלעגט דערביי זאָגן: „אַז גאָט וועט אייך העלפן וועט איר מיר באַצאַלן“. דעם ערשטן זונטיק זיינען זיך צוזאַמענגעקומען די לאַנדסלייט. דאָס איז געווען אַזאַ מין מנהג, אַז יעדעס מאַל, ווען עס איז אָנגעקומען אַ נייער עמיגראַנט, זיינען זיך צוזאַמענגעקומען די לאַנדסלייט און מען האָט אָנגעהויבן צו באַטראַכטן, וואָס צו טאָן פאַר די אַראָפּגעקומענע „גרינע“. די גרעסטע טייל לאַנדס-לייט האָבן געאַרבעט ביי מענער-העמדער. זיי זיינען איצט געזעסן און

האָבן זיך באַראַטן: „וואָס קאָן מען טאָן מיט דוד ווייצמאַן, דעם סוחר פון געהילף? ווי אזוי מאַכט מען אים דאָ פאַר אַן אַרבעטער?“. אָבער מיין פאָטער האָט צו זיי געזאָגט: „איך בין נישט דוד ווייצמאַן, איך בין אַ טאַטע פון קינדער און אַ מאַן פון וואָ פרוי און איך בין דאָ גרייט צו טראָגן שטיינער און באַזאָרגן מייער קינדער און מיין ווייב, וועלכע איך האָב איבערגע-לאָזט אין דער היים“.

יענעם אָונט איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז מיין פאָטער זאָל ווערן אַ פּרע-סער ביי העמדער. דאָס איז געווען דאָס לייכטסטע פון אַלץ. אָבער אויך דאָס האָט מען געדאַרפט קענען און איינער פון די לאַנדסלייט האָט זיך אונטערגענומען אים אויסצולערנען די מלאכה. אין דער זעלבער צייט איז געקומען צו גיין אונדזערס אַ ווייטער קרוב, שמואל קאַמינעצקי און ווען ער האָט אויף מיר אַ קוק געגעבן און האָט געזען, ווי איך בין אויסגע-מאַגערט, האָט ער באַשלאָסן צו נעמען מיך צו זיך אַהיים וואו איך זאָל מיך אַ ביסל פאַפּראַווען.

דעם נאַנטסטן מאַנטיק איז מיין פאָטער אַוועק אין שאַפּ. דאָס איז געווען אַ גרויסע העמדער-פאַבריק, וואָס האָט געהייסן „טוטעלמאַן און פייגין“. מען האָט אים דאָרט אַוועקגעשטעלט לעבן וואָ גרויסער באַליע מיט קראַכמאַל (סטאַרטש) און די אַרבעט זיינע איז באַשטאַנען אין „סטאַרטשען“ די פּראָנטן פון די העמדער. ווען ער איז אזוי געשטאַנען אַ פאַרטראַכטער און האָט געקוקט אויף דער באַליע מיט סטאַרטש איז צו אים צוגעקומען אַ יונגערמאַן, האָט אים גוט-ברודעריש אַ קלאַפּ געטאָן איבער דער פלייצע און אים געזאָגט: „זאָל אייך גאָט העלפּן, איר זאָלט ווערן אַ גוטער פּרעסער“. מיין פאָטער, וואָ צעטומלטער פון דעם גאַנצן נייעם אַרום און אַן איבערגענומענער פון דער נייער סיטואַציע, האָט זיך צעוויינט. דער יונגערמאַן האָט זיך פאַרשעמט און זיך אַנטשולדיקט. דער באַלע-באָס פון דער פירמע האָט באַלד אין די ערשטע טעג דערזען, אַז מיין פאָטער איז אַן אידעלער מענטש און אַז ער וועט זיך נישט קיין עצה געבן מיטן פּרעסן, האָט ער אים דעריבער באַשטימט פאַר אַן אויפזעער. די אַרבעט זיינע איז באַשטאַנען אין פאַרצייכענען די בינטלעך העמדער. ער איז אזוי אַרום געוואָרן אַ שטיקל „פאַרמאַן“. מיט דער שפּראַך האָט ער נישט געהאַט קיין שוועריקייטן, ווייל אַלע אַרבעטער אין שאַפּ האָבן גערעדט יידיש.

אין דער זעלבער צייט האָט מען אויך איינגעאָרדנט מייער דריי שטיף-ברידער. דעם עלטסטן האָט מען אַריינגעגעבן אין אַ שאַפּ, וואו ער האָט זיך גענומען לערנען אַרבעטן אויף אַ מאַשין וואָס האָט געמאַכט שלייקעס.

מיט צוויי פון מיינע חברטעס
גענומען אין פילאדעלפיע, ארום 1905

דעם צווייטן האָט אַרײַנגענומען אונדזער קווינן צו זיך אין קלייט אַרײַן. דעם קלענסטן האָט מען געשיקט אין אַ סקול. איך בין דערווייל געבליבן וואוינען בײַ מיין קווינן שמואל קאַמענעצקי. דער געדאַנק איז געווען, אַז איך זאל אַ ביסל מיך אויסרווען, צונעמען אויף דער וואָג און קומען צו די כוחות. דער קווינן מײַנער איז געווען אַ ייד אָן אַרעמאַן. ער האָט געאַרבעט אין אַ שאַפּ און האָט געוואוינט מיט זײַן פרוי און דריי קינדערלעך אין צוויי צימערן. דאָס ערשטע צימער איז באַנוצט געוואָרן ווי אַ קיך און האָט געהאַט אַ גרויסן טשוגונענעם אויוון, וואָס מען האָט גע-הײצט מיט קוילן. עס האָבן זיך דאָרט תמיד געבראַטן „סוויט פּאַטעיטאַס“, וואָס האָבן אָנגעפילט דאָס צימער מיט וַז זיסן און אָנגענעמען ריח. דאָס צווייטע צימער איז געווען דאָס שלאָף-צימער, וואו עס זײַנען געשלאָנען צוויי גרויסע בעטן. אין אײַן בעט איז געשלאָפן דער טאַטע מיטן יינדערלעך און אין אַנדערן — די מאַמע מיט די צוויי מײדעלעך. ווען איך בין געקומען דאָרט וואוינען בין איך געשלאָפן אין דער מוטערס בעט און אַזוי אַרום זײַנען מיר דאָרט געשלאָפן זאַלבע פיר.

פון אָנהײב איז מיר דאָרט געווען גאַר גוט. צום ערשטן מאָל נאָך אַזאַ לאַנגער צײַט האָב איך מיך דערפילט ווי אין אַן אײגענער היים. איך בין דאָרט גאַנצע טעג געזעסן ביים אויוון — אין דרויסן איז נאָך אַלץ געווען טיפער ווינטער — און האָב מיר געוואַרעמט מײנע אויסגע-מאַגערטע געשוואַלענע פיסלעך. איך האָב געגעסן די סוויט-פּאַטעיטאַס און ביזן הײנטיקן טאַג איז עס געבליבן מײנס אַ באַליבט מאכל. אָבער דאָס כסדרדיקע זיצן ביים אויוון איז מיר סוף-כל-סוף נמאס געוואָרן. איך האָב אויך נישט געוואָלט פירן אַזאַ „ליידיקנייעריש“ לעבן און איך האָב דערפילט אַ באַגער צו טאָן עפעס אָן אַרבעט. איך האָב דאָס גע-זאָגט מײַן קווינן און ער האָט מיט מיר אײנגעשטימט. עס איז באַשלאָסן געוואָרן, אַז איך זאל אַוועק צו זײנס אַ שוואַגער, וואָס האָט געהאַט אַ פאַבריקל פון שלייקעס און איך זאל מיך דאָרט אויסלערנען צו עפענען און פאַרמאַכן די „שפּראַנטשיקעס“ פון די שלייקעס. פאַר דער דאָזיקער אַר-בעט האָב איך געזאָלט באַקומען 2 דאָלאַר אַ וואָך און איך האָב מיך מיטן דאָזיקן „דוזאַב“ זײער דערפרייט.

איך האָב אויסגערעכנט, אַז בײַ אונדז אין דער היים, אין רוסלאַנד, איז צוויי דאָלאַר כמעט פינף רובל און פאַר אַזאַ טומע קאָן אַ גאַנצע פאַמיליע אויסלעבן כמעט אַ גאַנצע וואָך. איך געדענק ווי איך האָב יענע נאַכט, פאַרן אַוועקגיין צו דער אַרבעט, פאַנטאַזירט, ווי אַזוי איך וועל אָנשרײַבן צו דער מאַמען, אַז איך בין געוואָרן וַז אַרבעטס-מענטש און

אז איך בין שוין אַ גאַנצע פאַרדינערין. צומאַרגנס בין איך אויפגעשטאַנען גאַר פרי און אין אַ דערהויבענער שטימונג, וואָס איך גיי צום ערשטן מאל צו דער אַרבעט. דער קוזין קאַמעניעצקי האָט מיר געמאַכט אַנבייסן, ער האָט מיר דערלאַנגט ברויט מיט פּוטער מיט קאַווע און נאַכדעם ווי מיר האָבן אָפּגעגעסן, האָט ער מיך אַוועקגעפירט אין שאַפּ אַריין. דאָס איז געווען די ערשטע אַרבעט אין מיין לעבן און יענער פרימאַרגן וועט מיר קיינמאל נישט אַרויס פון זכרון. דער שאַפּ האָט זיך געפונען אין אַ פינצ־טערן קעלער, וואָס איז אַ גאַנצן טאָג געווען באַלויכטן מיט אַן עלעק־טריש לעמפל. אַרום די טישלעך זיינען געזעסן אַ פאַר מיידלעך און האָבן געטאַן פאַרשיידענע אַרבעטן. מיך האָט דער באַלעבאָס אַוועקגעשטעלט ביי אַ באַזונדער טישל, וואו איך האָב געדאַרפט טאַן מיין אַרבעט: אַרייַן־לייגן די שלייקעס אין די שפּראַנטשיקעס און זיי פאַרמאַכן. די אַרבעט האָט פאַרלאַנגט, וואָ איך זאָל אַ גאַנצן טאָג שטיין אויף די פיס. איך האָב געאַרבעט גאַר פליסיק אָבער פון כסדרדיקן שטיין זיינען מיר די פיס געוואָרן אַנגעשוואַלן און די פינגער פון די הענט האָבן גענומען בלוטיקן. צוועלף אַזייגער איז געווען אַן איבעררייס אין דער אַרבעט, די מאַשינען זיינען געוואָרן אָפּגעשטעלט און די מיידלעך האָבן אַרויסגענומען זייערע שוואַרצע סאַטינענע טאַרבּעלעך און האָבן זיך אַוועקגעזעצט עסן. איך האָב נישט געהאַט וואָס צו עסן, ווייל מיין קוזינע האָט מיר גאַרנישט נישט מיטגעגעבן. איך האָב זיך דערפילט אומבאַקוועם און בין וואָרויס אויף דער גאַס. נאַכדעם ווי דער מיטאַג־איבעררייס איז אַריבער האָב איך מיך אומגעקערט אין שאַפּ אַריין.

נאָך דער אַרבעט בין איך אַהיימגעגאַנגען אַ גליקלעכע און צופרי־דענע. איך האָב נישט אויפגעהערט צו טראַכטן, אז איך האָב היינט פאַר־דינט אַ פאַרמעגן. איך האָב אויפן גאַנצן וועג געהאַלטן אין איין חשבונען, וואָס איך האָב היינט פאַרדינט און אַזוי אַרום, מיט אַ קאַפּ פריילעכע געדאַנקען, בין איך אַנגעקומען אין שטוב אַריין. מיין קוזינע האָט מיך אָבער זייער קאלט אויפגענומען. זי האָט מיך מיט קיין איין וואָרט נישט געפרעגט וועגן דעם, ווי אַזוי די אַרבעט איז מיר צוגעגאַנגען. איך האָב אָפּגעגיסן וועטשערע און בין אַ פריילעכע און פול מיט האַפּענונגען גע־גאַנגען שלאָפן. צומאַרגנס האָט זיך איבערגעזחזרט די זעלבע זאַך. די קוזינע האָט מיר ווידער נישט מיטגעגעבן קיין עסן און ווען ס'איז געקומען אין שאַפּ דער איבעררייס, בין איך ווידער אַמאל אַרויס אין גאַס און האָב מיך אַרומגעדרייט אַ הונגעריקע. דאָס האָט באַמערקט מינער אַ קוזין, שמואל ליבמאַן, וואָס האָט געאַרבעט אויף אַ מאַשין ווי וָן אָפּערעיטאָר.

מיין מופער

מיט מיין יונגסטן אייניקל, גענומען אין פילאדעלפיע אין 1956

ער איז מיר נאָכגעגאַנגען אויף דער גאַס און זעענדיק, ווי איך דריי מיך אַרום, איז ער צוגעקומען און האָט מיך געפרעגט, פאַרוואָס איך עס נישט. איך האָב אים דערויף געענטפערט, שטיקנדיק זיך פון טרערן, אַז איך האָב נישט וואָס. די קווינע האָט מיר גאַרנישט מיטגעגעבן. ער האָט דעמאָלט אויפגעבונדן זיין פעקל עסן און האָט מיר געגעבן אַ רעפטל ברויט, אַ שטיקל הערינג מיט אַ האַלבן עפל, נאָך דער אַרבעט האָט ער מיך באַגלייט אַהיים. ער האָט מיר געעצהט, אַז אויף דער נאַכט זאָל איך צוגיין צו מיין קוויין, אברהם ברמ"ג, צו דעם, וועלכער האָט אונדז אויפגענומען דעם ערשטן אָונט, און איך זאָל ביי אים לייען צען סענט. פאַר דעם געלט וועל איך מיר קאָנען איינקויפן אויף צוויי טעג צו עסן. סוף וואָך, ווען איך וועל קריגן די שכירות, וועל איך אים אומקערן.

דער וועג צום קוויין איז געווען אַ ווייטער, אָבער איך בין דאָרט פונדעסטוועגן אליין צוגעגאַנגען דעם זעלבן אָונט און מען האָט מיך דאָרט זייער פּיין און וואָרעם אויפגענומען. מען האָט מיך אויסגעפרעגט וועגן דער אַרבעט, ווי עס גייט מיר און וואָס איך טו. ווען עס איז גע- וואָרן שפעט, האָבן זיי מיר געזאָגט, אַז איך מוז אַהיימגיין, ווייל דער וועג איז אַ ווייטער און מאָרגן אין דער פּרי דאָרף איך אויפשטיין צו דער אַרבעט. איך האָב די גאַנצע צייט נישט געהאַט קיין מוט צו בעטן די צען סענט און איך האָב גאַרנישט זאָגנדיק מיך אויפגעשטעלט און גענומען גיין צו דער טיר. אָבער ווען כ'בין שוין צוגעקומען צו דער שוועל און איך האָב מיך פּלוצלונג דערמאַנט, אַז כ'וועל מאָרגן ווידער איבערלעבן אין דעם שאַפּ די זעלבע שאַנדע, ווייל די מיידלעך וועלן סוף-כל-סוף באַ- מערקן, אַז איך האָב נישט וואָס צו עסן, האָב איך מיך צוריק אויסגעדרייט און האָב אויסגעבראַכן אין אַ געוויין. און אזוי וויינענדיק האָב איך אויסגערופן די פאַר ווערטער: "צען סענט!..." די קווינע האָט מיר גלייך דערלאָנגט דעם האַים און האַלטנדיק די מטבע אין דער האַנט בין איך אַרויסגעגאַנגען נאָך אַלץ אַ פאַרוויינטע. איך האָב אַזוי געכליפעט אויפן גאַנצן וועג. געטראַכט האָב איך: "אוי, ווען די מאַמע זאָל דאָס וויסן..."

צומאַרגנס אין דער פּרי איז פאַרגעקומען דאָס זעלבע. די קווינע האָט מיר ווידער נישט מיטגעגעבן קיין עסן, אָבער דאָס מאָל האָב איך מיך נישט געזאָרגט. פאַר די צען סענט האָב איך מיר געקויפט גענוג עסן אויף גאַנצע צוויי לאַנטשעס. דעם נאַנטסטן פּרייטיק האָב איך באַקומען מיין ערשטן לויין. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז די קווינע וויל מיך מער נישט האָבן ביי זיך און ערשט איצט, מיט אַזוי פּיל יאָרן שפּעטער,

מאָרשטיי איך איר מצב. זי איז אליין געווען אן אַרעמע און האָט קוים געהאַט אויף חיונה פאַר איר אייגענער פאַמיליע.

זונטיק איך דער פרי איז געקומען מיין פאָטער און ער האָט מיך אָפגענומען פון דער קווינע, אָבער דעם דושאַב האָב איך נישט גע-טוישט. איך בין ווייטער געבליבן אין דעם פינצטערן קעלער און האָב געאַרבעט ביי די שלייקעס. די אַרבעט איז מיר פון טאָג צו טאָג גע-פאלן שווערער. דער עיקר איז מיר שווער געווען דאָס שטיין אויף די פיס. אַ געוויסן טאָג איז צו מיר צוגעקומען דער באַלעבאַס און האָט געקוקט ווי איך שטיי אן אויסגעשעפטע און האַלט מיך קוים אויף די פיס און האָב צעבלוטקטע פינגער. ער האָט אויף מיר רחמנות געקראָגן און ער האָט געזאָגט מיין קוזין, ברמ"ג, אַז די אַרבעט איז נישט פאַר מיינע כוחות. די פראַגע איז איצט געשטאַנען: וואָס טוט מען וויי-טער? מיינע קוזינען האָבן געטראַכט, צי עס וואָלט געווען אַ פלאַן, אַז איך זאָל גיין אין אַ שאַפ אַריין און מיך לערנען צו זיין אַן אפערעיטאָר אויף אַן עלעקטרישער מאַשין. זיי האָבן אָבער באַשלאָסן, אַז ניין, זיי האָבן מורא געהאַט, אַז איך קאָן מיר נאָך אַריינדריען אַ האַנט אין די רעדער פון דער מאַשין. דער סוף איז געווען, אַז זיי האָבן מיך אָפגעגעבן צו אַ "מאַניפּעקטשורער" פון פרויען-וועש, וואָס האָט גע-אַרבעט ביי זיך אין דער היים און ער האָט געהאַט געוויינלעכע ניין-מאַשינען, וואָס מען האָט באַוועגט מיט די פיס. נאָך עטלעכע וואַכן אַרבעטן האָב איך מיך אויסגעלערנט דאָס פאָך און איך בין מיט מזל גע-וואָרן אַן "אפערעיטאָרין". ערשט דעמאָלט האָב איך געקראָגן אַרבעט אין אַ גרויסער פאַבריק, וואו מען האָט פראָדוצירט מענערישע העמדער. דער גרויסער טייל אַרבעטער זיינען געווען ניין-געקומענע, צווישן זיי, אינטעליגענטן פון רוסלאַנד. דער שאַפ איז געווען אַ גרויסער, מען האָט פאַר קליינע שכירות געאַרבעט לאַנגע שעהען. איין טאָג האָב איך געהערט, ווי איינער פון די אַרבעטער האָט געזונגען די "מאַרסעליעזע". דאָס געזאַנג האָט מיך אינגאַנצן באַנומען. איך בין געזעסן פאַרגאַפט פון דעם ליד און איך האָב געפרעגט, וואָס איז דאָס? דער אַרבעטער האָט מיר דערקלערט: "דאָס איז דאָס ליד פון דער גרויסער פראַג-צווישער רעוואָלוציע, און עס איז געוואָרן אַן אַרבעטס-ליד איבער דער גאַרער וועלט". אין יענע טעג האָב איך געהערט, ווי די אַרבעטער האָבן אויך גערעדט צווישן זיך וועגן אַרגאַניזירן אַ יוניאָן. דאָס וואָרט "יוניאָן" איז געווען פאַר מיר אינגאַנצן אַ נייער באַגריף. איך האָב קיינמאַל פריער נישט געהערט אַזאָ וואָרט. ווען איך האָב געפרעגט, וואָס דאָס

מיינט, האָט מען מיר דערקלערט, אַז דאָס הייסט אַ פאַראייניקונג פון די אַרבעטער און אַז דער ציל פון וואָס פאַראייניקונג איז אויסצוקומפן בעסערע באַדינגונגען פון אַרבעט — קורצערע אַרבעט־שעהען און בע־סערע לוינען. דער געדאַנק איז מיר געפֿעלן געוואָרן. דאָס אייגנטלעך, איז געווען די גרינדונג פון דער ערשטער יוניאָן פון העמדער־אַרבע־טער אין פּילאָדעלפּיע.

אין אַ פֿאַר טעג אַרום זיינען מיר זיך צוזאַמענגעקומען אויף אַ באַראַנטונג און נאָך דער באַראַנטונג איז באַשלאָסן געוואָרן צו רופן אַ סטרייק. אויך דאָס וואָרט „סטרייק“ פּונקט ווי פּריער „יוניאָן“ איז מיר געווען אומבאַקאַנט און איך האָב געפּרעגט, וואָס עס מיינט. מען האָט עס מיר דערקלערט. דעם נאָענטסטן מאַגטיק אין דער פּרי זיינען מיר אַלע געקומען צום שאַפּ, אָבער קיינער איז נישט אַרויפגעגאַנגען אַר־בעטן. מיר זיינען געבליבן שטיין אין דרויסן און האָבן אַרויפגעשיקט אַ דעלעגאַציע צום באַלעבאָס. די דעלעגאַציע איז געגאַנגען פאַרהאַנדל־לען וועגן נייע באַדינגונגען, אָבער דער באַלעבאָס האָט זיי אָפּילו נישט געוואָלט אויסהערן. וועגן דעם, אַז ער זאָל נאָכגעבן איז נישט געווען קיין רייד. דערווייל האָט זיך אַריינגעמישט די פּאָליציי און האָט אַרעס־טירט צוויי פון די סטרייקערס. איצט איז די לאַגע געוואָרן אַן ערנסטע. צומאַרגנס זיינען מיר ווידער געקומען „פּיקעטן“ דעם שאַפּ, אָבער ווען מיר זיינען אָנגעקומען האָט מען אונדז געזאָגט, וואָ די פּאַבריק גייט אָן, אַז די מאַשינען אַרבעטן און אַז עס אַרבעטן דאָרט „סקעבס“. אָפּילו שטייענדיק אין דרויסן האָבן מיר געקאַנט הערן, ווי עס דרייען זיך אינעווייניק די רעדער, אַ סימן, הייסט עס, אַז מען אַרבעט טאַקע.

די פּירער פון דער יוניאָן האָבן אָבער באַשלאָסן דאָס אויסצופאַרשן, כדי צו זיין אינגאַנצן זיכער, און אויף מיר איז געפֿאַלן דער גורל צו זיין דער „אויסשפּירער“. מען האָט מיר געגעבן דעם אויפּטראַג אַרויפ־צוגיין אין דער פּאַבריק אַריין און כלומרשט צו פּרעגן אויף אַרבעט. אין דער זעלבער צייט האָב איך מיך געדאַרפֿט אַרומקוקן איבער דער פּאַבריק און זען, וואָס עס קומט דאָרט פֿאַר. איך בין אַרויפגעגאַנגען מיט אַ קלאַפּעדיק האַרץ און גלייכצייטיק אַ שטאַלצע, וואָס מען האָט מיר אָנגעטרויט וואָס פאַראַנטוואָרטלעכע מיסיע. דער באַלעבאָס האָט מיך אויפגענומען זייער פּיין און האָט מיך אַריינגעפּירט אין דער פּאַ־בריק, דאָרט האָב איך דערזען אַן אויסטערליש בילד: די רעדער פון די מאַשינען האָבן זיך טאַקע געדרייט, אָבער קיין אַרבעטער זיינען דערביי נישט געזעסן. ער האָט אָנגעשטעלט די מאַטאָרן, כדי מען

זאל מיינען, און די פאבריק גייט. איך האב דעמאלט שטאלץ דערקלערט דעם באלעבאס, און איך וועל ביי אים קיין דזשאב נישט אָננעמען, ווייל איך בין און ערלעכע אַרבעטערין און נישט קיין סטרייק־ברעכער. דע־רויף האָט דער באלעבאס גענומען שרייען מיט צאָרן: „פרינצעסין, עס שטייט דיר נישט אָן ביי מיר צו אַרבעטן?“. איך בין גלייך אַראָפּ און האָב איבערגעגעבן אין יוניאָן, וואָס איך האָב געזען. ווען איך האָב געענדיקט דערציילן האָט מען מיר פון אַלע זייטן אַפלאַדירט.

די צייט איז דערווייל געגאַנגען פאַרויס, און מיין גאַנצע משפּחה, מיין שטיף־פאָטער מיט די דריי שטיף־ברידער און איך האָבן זיך ביס־לעכווייז אָנגעהויבן אויסצוגרינען און זיך צוגעוואוינען צום נייעם לעבן. דער עיקר האָבן מיר זיך צוגעפאַסט צו אַרבעטן און געשפאַרט געלט, כדי מיר זאלן קאָנען וואָס שנעלער אַראָפּברענגען די מאַמען מיט דעם קלע־נערן שוועסטערל חנה חיהלע. (מיין שוועסטער טייבעלע איז געבליבן איו מאָהילעוו, וואו זי האָט חתונה געהאַט און זי האָט נישט געהאַט בדעה צו עמיגרירן). איך האָב אָבער נישט בלויז געאַרבעט, איך האָב דאָ אויך פאַרווירקלעכט מיין אַלטן חלום, וואָס איך האָב נאָך גע־האַט אין דער היים: צו לערנען זיך. בייטאָג האָב איך געאַרבעט און ביינאַכט האָב איך אָנגעהויבן צו גיין אויף קורסן. איך בין געגאַנגען אין אַן אַונט־שולע, וואָס האָט זיך אין יענער צייט געפונען אויף וואַ־שינגטאָן עוועניו.

אונדזערע צוויי לערער זיינען געווען גרין און סקולמאַן. זיי האָבן ביידע שטודירט מעדיצין און זיי זיינען ביידע שפעטער געוואָרן דאָק־טוירים. די גרעסטע טייל תלמידים אין דער אַונט־שולע זיינען גע־ווען רוסישע בחורים און מיידלעך און מיר האָבן זיך אַלע געלערנט ענג־ליש. מען האָט אונדז דאָרט שטרענג אָפּגעהיט נישט אַרויסצורעדן קיין איין רוסיש וואָרט און טאַמער האָט מען אונדז געכאַפט רעדן רוסיש, פלעגן די לערער אונדז מוסרן: „איר זענט אין אַמעריקע און איר מוזט אייך דאָ אויסלערנען די שפּראַך פון לאַנד“. איך בין געווען פאַררעכנט צווישן די פעאיקע שילער. איך האָב געלערנט מיט גאַר אַ סך חשק. אַפילו זיצנדיק ביי דער מאַשין האָב איך מיר איינגע־חזרט די ענגלישע ווערטער. אַ גאַנצן טאָג האָב איך מיר אויסגעקוקט די אויגן, עס זאל שוין קומען דער אַונט און איך זאל קאָנען זיין אין דער שולע. ווען איך פלעג אַהיימקומען פון די אַונט־קורסן איז שוין געווען שפעט, דאָס עסן איז שוין געווען קאַלט, אָבער וועמען האָט דאָס

געארט? דאָס לערנען איז מיר געווען אזוי אינטערעסאַנט, אַז אַלץ איז מיר געווען כדאי.

אַזוי אַרום זיינען פאַרביי לאַנגע פיר יאָר און מיר האָבן אָנגע-זאַמלט גענוג געלט צו שיקן שיפסקאַרטן פאַר דער מאַמען מיט דער שוועסטער. דאָס אַראָפּברענגען די מאַמען איז אָבער נישט אָנגעקומען אזוי לייכט. די מאַמע האָט נישט געהאַט קיין גרויס חשק צו קומען קיין אַמעריקע. זי האָט בעסער געוואָלט, אַז מיר זאָלן קומען וואָהיים. אַחוץ דעם איז געווען נאָך אַ סיבה. זי איז געווען די איינציקע טאַכטער ביי איר מאַמען, ביי דער באַבע שיינע ריוועלע, און די באַבע האָט געוויינט און געקלאָגט, אַז איר איינציקע טאַכטער זאָל איר נישט פאַרלאָזן. מיט פאַרן האָט די באַבע נישט געקאָנט, ווייל זי האָט נישט געוואָלט איבער-לאָזן איר איינציקן זון. מיר האָבן דעם ענין נישט אויפגעגעבן און האָבן געהאַלטן אין שרייבן איין בריוו נאָכן אַנדערן, ביז מיר האָבן געפועלט און די מאַמע האָט אונדז צו וויסן געטאָן, אַז זי קומט.

נאָך איידער זי איז געקומען האָבן מיר געדונגען אַ דירה. די וואוינונג האָט געהאַט אַ פאַרלאָר מיט אַ שלאָף-צימער און אין דער הינטערשטער טייל איז געווען די קיך, אין וועלכער עס איז געשטאַנען אַן אויפשטעל-בעטל; עס איז דאָרט אויך געווען אַן עס-צימער מיט אַ קאַנאָפּע. דאָס שלאָף-צימער פון פאַרנט איז באַשטימט געווען פאַר די עלטערן; די דריי ברידערלעך זיינען געשלאָפן אין דער אויפלייג-בעט און פאַר מיר מיט מיין שוועסטערל איז באַשטימט געווען די סאַפּע אין עס-צימער. דאָס מעבל, מיט וואָס מיר האָבן איינגעאַרדנט די דירה איז געווען אַלט, מיר האָבן עס אָפּגעקויפט פאַר אַ ביליקן פרייז ביי אַ פאַמיליע.

דער טאָג איז ענדלעך געקומען ווען די באַן האָט געבראַכט די מאַמען מיט דער שוועסטער. דאָס באַגעגעניש איז געווען, אזוי ווי אַלע אַזעלכע באַגעגענישן, רירנדיק און אויסגעווייקט אין טרערן. אָבער ווען די מאַמע האָט דערזען דעם „אַפּאַרטמענט“ האָט זי ערשט אויף אַן אמת גענומען קלאָגן: „אַט דאָס — האָט זי געזאָגט — איז אַמע-ריקע! אין דער היים האָב איך דאָך איבערגעלאָזט אַ שענערע דירה מיט שענערע מעבל!“ די ווערטער אירע האָבן אונדז אַ היפש ביסל וויי געטאָן, ווייל נאָך די אַלע מאַטערנישן און וואָגענישן האָבן מיר געהאַלטן די דירה פאַר אַן אמתדיקן פּאָלאַץ. אָבער ביסלעכווייז האָט זיך דאָס לעבן אונדזערס אָנגעהויבן איינצושטעלן. איך פלעג ווייטער אויפשטיין פאַרטאָג און גיין צו דער אַרבעט. דער טאַטע פלעגט אויפ-

שטיין פריער, אינהייצן דעם איוון און מאכן קאווע. דער אראמאט פון דער קאווע האט אנגעפילט אלע ווינקלען פון הויז און עס איז געווען אנגענעמער דאס אויפשטיין גאנץ קאפארא. דערפאר זאל די נשמה פון מיין שטיף־פאטער רוען אין גן־עדן.

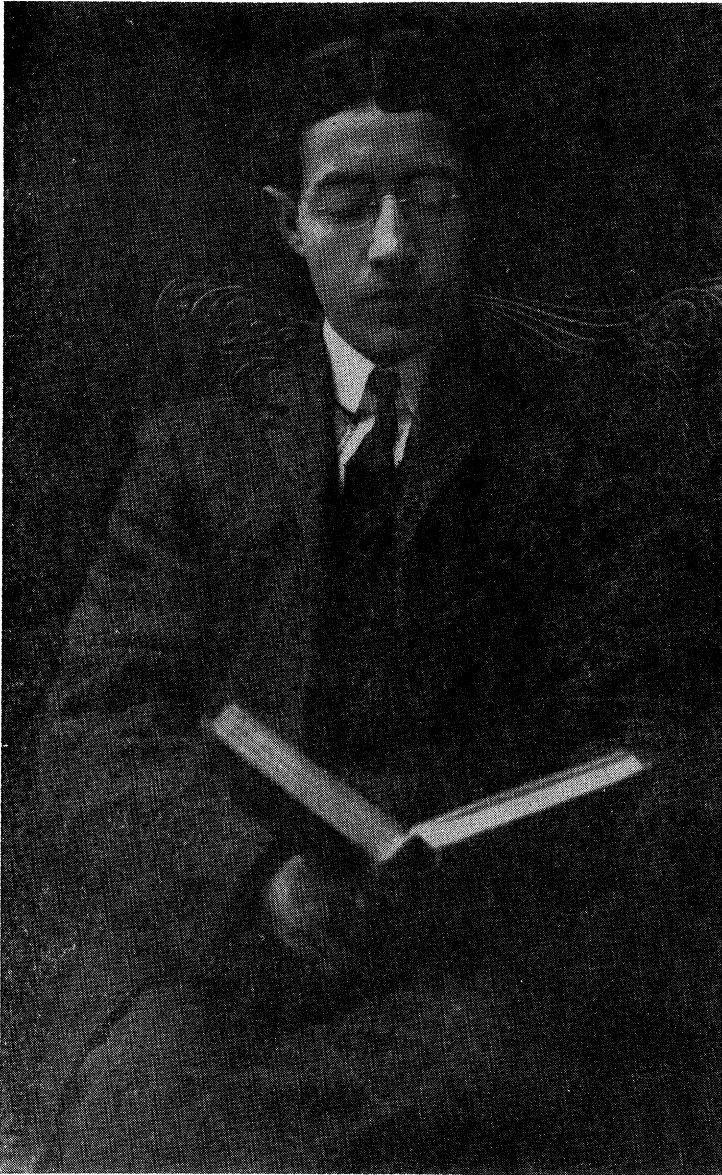
לאנג אבער האב איך נישט געארבעט. די מאמע, וואס האט זיך אויך סוף־כל־סוף אנגעהויבן צוזאמגעוואוינען צום נייעם לעבן, האט מיך א געוויסן פרימארגן אפגענומען פון דער ארבעט. «עס איז אן עוולה — האט זי געזאגט — אז אזא אויסגעמאטערט קינד זאל ארבעטן. איך וועל בעסער עסן א שטיקל טרוקן ברויט און דאס קינד וועט בלייבן אין דער היים». אזוי האט זי געזאגט און אזוי איז אויך געבליבן. איך האב אויפגעגעבן דעם דזשאב און בין געבליבן אין דער היים מיט דער מאמען.

קאפיטל פינף

דאס איז געווען אין יאר 1904. צו מיין עלטערן ברודער האט אנהייבן אריינצוקומען, פון אנהייב זעלטן און דערנאך וואס אמאל אפ־טער, זיינס א חבר, איזידאר גרינבלאט, פון שטעטל סאראקע אין בע־סאראביע. ער איז געווען א ביסל העכער פון מיר, א טונקל־הויטיקער, אן איידעלער, מיט פיין־געשניצטע ברילן. עס האט מיר דעמאלט נישט געקאנט איינפאלן, וואו דער דאזיקער שטילער און באשיידענער בחור, וואס האט זיך געחברט מיט מיין ברודער און מיט וועמען ער איז געגאנגען אויף לעקציעס, וועט ווערן מיין מאן.

איזידאר האט אין יענער צייט געארבעט אין א קלייט, אבער דער קאפ זיינער איז געלעגן ערגעץ אַנדערש. אין די אַוונטן, נאך דער אַרבעט, האט ער געלייענט מאַרקסן און די רוסישע קלאַסיקער אין דער ענגלישער איבערזעצונג. ער פלעגט קומען צום ברודער מיינעם אין די אַוונטן און זיי פלעגן פירן דיסקוסיעס אויף טעמעס, וואָס זיינען מיר אין יענער צייט געווען פרעמד און אומפאַרשטענדלעך. אַבער אין דער זעלבער צייט האָבן זייערע שמועסן און אַמפערנישן געקלונגען פאַר מיר לאַקנדיק און ווען איך פלעג זיי דערלאַנגען טיי פלעג איך אויסנוצן די געלעגנהייט און מיך צוהערן מיט שפּאַנונג צו זייערע געשפּרעכן.

איזידאר איז געבוירן געוואָרן אין סאַראַקע און דער אמתדיקער נאָמען זיינער איז נישט געווען גרינבלאט נאָר סטוקעלמאַן. זיין פאָטער, בערעלע סטוקעלמאַן איז געווען א ייד אַ למדן. די פרנסה זיינע האָט ער געצויגן פון אַ קלייטל, אַבער ווי אַ סך יידן־לערנער, איז ער

איזידאָר

בילד גענומען אין 1904

געזעסן אין קלייט און האָט דאָרט צווישן איין קונה און צווייטן אַרייַן-געקוקט אין אַ ספר. די מוטער האָט געשמט מיט איר גוטסקייט און ווי עס איז געווען דער שטייגער פון אַ סך פרומע און גוטהאַרציקע יידישע פרויען פלעגט זי טראָגן יאָיכעלעך אין שפיטאַל וואַרין פאַר אַרעמע קראַנקע. איזידאַר איז אין עלטער פון 13 יאָר געקומען קיין אַמעריקע. ער איז געקומען גלייך פון בית-מדרש צוזאַמען מיט זיינס אַ פעטער, זיין מוטערס ברודער. אַראַפגענומען פון דער שיף האָט אים זיין פאָטערס אַ גוטער פריינד און דאָס טאַקע איז געווען די סיבה, פאַר-וואָס איזידאַר האָט געטוישט דעם נאָמען. דער גוטער פריינד, וועלכער האָט אים אַראַפגענומען פון דער שיף, האָט געהייסן גרינבלאָט און ער האָט ביים אָפּענעמען דעם נייעם עמיגראַנט דערקלערט, אַז דאָס איז זיין אייגענער זון. אַזוי אַרום איז פון סטוקעלמאַן געוואָרן גרינבלאָט און אַזוי איז עס שוין פאַרבליבן אויפן גאַנצן לעבן.

איזידאַר האָט נאָכן אָנקומען אין אַמעריקע די ערשטע יאָרן גע-וואוינט אין ניו-יאָרק, וואו ער האָט שווער און ביטער געהאַרעוועט. ער איז געווען אַ פּושקאַרט-פּעדלער. ער האָט געאַרבעט שווער און פאַרדינט ווייניק. אָבער טראָץ דער האַרעוואַניע איז ער אין די אַוונטן געגאַנגען אויף קורסן און האָט זיך פליסיק געלערנט ענגליש. אַחוץ דעם איז ער אין די שבתים געגאַנגען לערנען אין בית-מדרש. מיט אַ צייט שפּעטער איז ער געקומען קיין פּילאָדעלפּיע, וואו ער האָט גע-טוישט די פּראָפּעסיע. ער האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן אין אַ האַלסעיל-געשעפט, וואו ער האָט אַרויסגעוויזן פעאַיקייטן, אָבער דער עיקר האָט ער אַרויסגעוויזן אַן ערלעכקייט, וואָס איז געוואָרן אַ שם דבר צווישן די אַלע, מיט וועלכע ער האָט געהאַט צו טאָן. ווי אַ לאַנדסמאַן איז ער געוואָרן אַ גוטער חבר מיט מיין ברודער און אַן אָפּטער אַריינגייער ביי אונדז אין הייז. עס האָט זיי אָבער געבונדן פיל מער ווי בלויו די דערינערונגען פון דער אַלטער היים. ביידע האָבן געהאַט אַ גרויסן חשק צו לערנען און ביידע האָבן געהאַט אַ שאַרפן אינטערעס צו די קולטור-טעטיקייטן פון די ראַדיקאַלע עלעמענטן אין דער שטאַט.

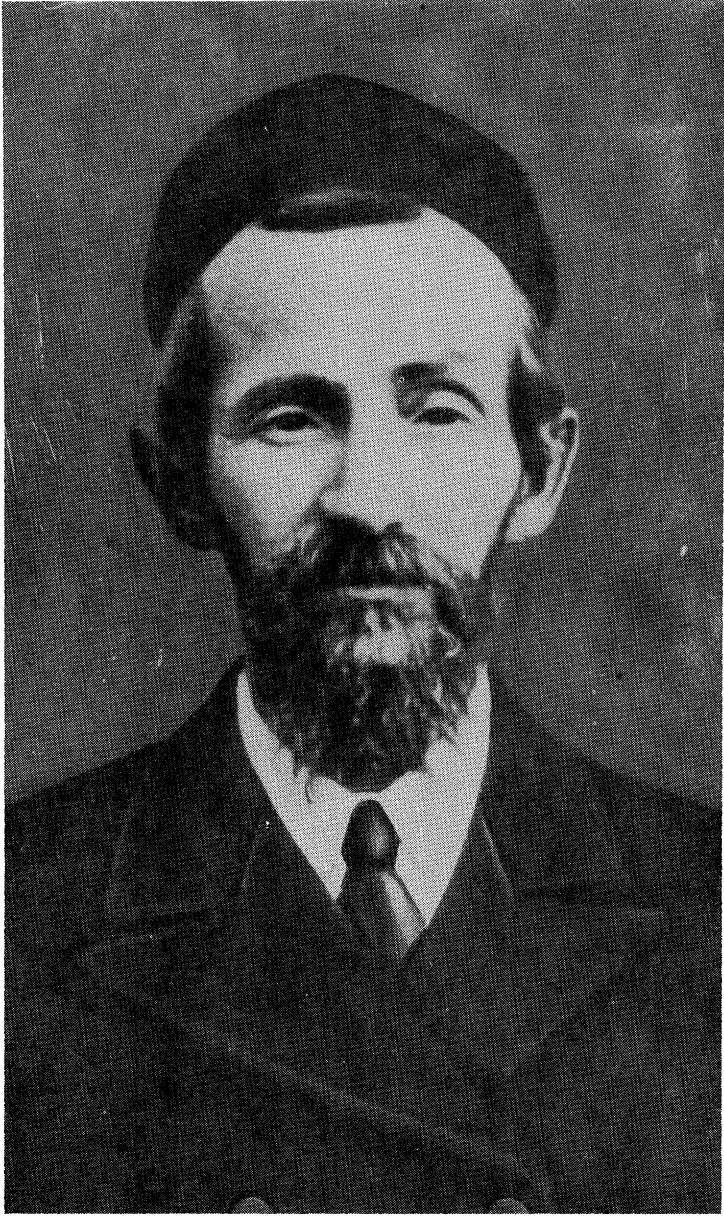
איך בין אין יענער צייט אַלט געווען 16 יאָר און, ווי פריער דער-מאָנט, האָב איך נישט געאַרבעט אויף אַ דושאַב, נאָר האָב צוגעהאַלפן דער מאַמען אין שטוב. ענגליש האָב איך געלערנט ביי אַ לערער, וואָס איז צו אונדז געקומען און האָט מיר געגעבן לעקציעס. מיין חלום איז אין יענער צייט געווען מיט דער צייט צו שטודירן מעדיצין בכדי צו העלפן אַרעמע קראַנקע. דערווייל אָבער האָב איך אויסגענוצט די

פרייע צייט און איך פלעג מיך אַרומפירן מיט מיינע חברטעס, און שטענדיק, ווען עס פלעגט זיך באַווייזן איבער די גאַסן אַ שפּילקאַסטן, פלעגן מיר טאַנצן צו די קלאַנגען פון דער גאַסן-מוזיק. מיין ברודער און זיין חבר האָבן מיך אָבער נישט געלאָזט אַזוי לאַנג פּוסט-און-פּאַסעווען. זיי האָבן מיך אָנגעהויבן מיטצונעמען אויף לעקציעס און אין יידישן טעאַ-טער און עס האָט זיך פאַר מיר געעפּנט אַ נייע וועלט. איך געדענק פון יענער צייט די רעפּעראַטן פון אַזעלכע גרויסע פּערוזענלעכקייטן ווי מאַקסימ גאַרקי, פון גערשוני, פון דער באַבושקאַ ברעשקאווסקאַיאַ, פון דר. חיים זשיטלאַווסקי און פּיל אַנדערע. איך האָב מיך צוגעהערט צו זייערע רייד מיטן גרעסטן אינטערעס און באַגייסטערונג און האָב גע-שלונגען יעדעס וואָרט. אין יענער צייט האָט איזידאַר געזאָגט אַמאָל צו מיר, בעת איך האָב זיי דערלאַנגט טיי: „איך וועל נאָך ביי דיר אויף דער חתונה טאַנצן אין די זאַקן“... וועמען האָט דעמאָלט געקאַנט איינ-פאַלן, אַז מיין חתונה וועט זיין אונדזער חתונה...

ער האָט מיך אַמאָל געפּרעגט, וואָס עס איז מיין ציל? פאַרוואָס לויף איך אַזוי אויף לעקציעס און אויף פאַרזאַמלונגען? איך האָב אים געענטפּערט אין מיין נאַאיווקייט: „מיין ציל איז צו זיין אַן אינטע-ליגענטער מענטש“... ער האָט דעמאָלט אַרויסגענומען פון דער קעשענע אַ „צוקונפּט“ מיט אַ „פרייער אַרבעטער-שטימע“, האָט זיי מיר דערלאַנגט און געזאָגט: „נאַ, לייען דאַס, וועסטו זיין אַן אינטעליגענטער מענטש“... איך האָב אים געענטפּערט, אַז איך קאָן עס נישט לייענען, ווייל עס איז מיר שווער צו לייענען יידיש אַן נקודות. דערויף, האָט ער געזאָגט, איז דאָ אַן עצה. „איך וועל דיך לערנען“, און ער איז געוואָרן מיין לע-רער. דאָס האָט אונדז נאָך מער דערנענטערט. אַזוי אַרום בין איך אַריין אין דער געזעלשאַפט פון איזידאַרן און מיין ברודער. איך בין גע-ווען דערפון שטאַליך און צופרידן.

אין יענער צייט האָט איזידאַר געקראָגן אַ פּאַסטן אין ווילמינגטאָן. ער פלעגט אָבער קומען אויף יעדן וויקענד קיין פּילאַדעלפּיע און ער האָט פאַרבראַכט די צייט ביי אונדז אין שטוב. ער האָט מיך אַריינגעפירט אין דער „רעדיקעל לאַיברערי“, וואָס האָט זיך דעמאָלט געפונען אויפן ראָג פון דער פינפטער סטריט און פיין. די ביבליאָטעק איז געוואָרן גע-גרינדעט און אויפגעהאַלטן דורך אַן אַנאַרכיסטישער גרופּע. אין דער ביבליאָטעק פלעגט מען נישט בלויז לייענען ביכער, עס פלעגן דאַרט אויך געהאַלטן ווערן רעפּעראַטן וועגן אַנאַרכיזם און אַטעאיזם. איינער פון די לעקטאָרן איז געווען נ. ראָזענצווייג. ער האָט גערעדט וועגן דער

איידאָרם פּאַטער, בערל סטוקעלמאַן

איזדאָרם מוטער, חיה שרה סטוקעלמאַן

וועלט-באשאפונג און עס אילוסטרירט מיט בילדער. איך האָב געשלונגען יעדעס וואָרט און האָב פאַרגעטערט יעדן לעקטאָר. איך האָב אויך אָנגעהויבן אַהיימברענגען ביכער פֿון דער ביבליאָטעק און בין געוואָרן אַ פליסיקע לייצענערין פֿון דער יידישער ליטעראַטור. איך וועל קיינ-מאָל נישט פאַרגעסן, ווי איך האָב מיטגענומען מיין מוטער צו אַ לעק-ציע פֿון ראָזענצווייגן. דער לעקטאָר האָט דעמאָלט גערעדט וועגן רעלי-גיע און די מאַמע איז די גאַנצע צייט געזעסן אָן אויפגערגטע. ווען זי איז אַהיימגעקומען האָט זי דערציילט דער מומע פריידען, ווי אַזוי נאָ ייד האָט זיך אַוועקגעשטעלט און האָט גערעדט, אַז עס איז נישטאָ קיין גאַט אויף דער וועלט. די מומע איז געוואָרן שטאַרק אויפגעבראַכט און האָט אויסגערופֿן: „און דו ביסט געזעסן גלייכגילטיק און האָסט געשוויגן? ווען איך בין אויף דיין אָרט וואָלט איך צו אים צוגעלאָפֿן און וואָלט אים אויסגעריסן די באַרד!“ „אַבער פריידע“, האָט איר די מאַמע דע-רויף געענטפערט: „דאָס איז נישט געווען מעגלעך. דער ייד האָט נישט געהאַט קיין באַרד“.

איך געדענק, ווי איינער פֿון די לעקטאָרן האָט זיך צו מיר אַמאָל צו-געזעצט און האָט גענומען רעדן וועגן פרייע ליבע. „פאַרוואָס זענט איר אַזוי טרויעריק?“ האָט ער מיך געפרעגט. איך בין דעמאָלט גע-ווען אָנגעלייענט מיט ראַמאַנטישע ביכער און איך האָב אים, אין מיין נאַאיווקייט געענטפערט: „איך פיל אין מיר דעם גאַנצן וועלט-שמערץ...“ ער האָט אַ שמייכל געטאָן: „דערויף איז דאָ אַן עצה — איר דאַרפט אייך פאַרליבן“. „איך בין שוין פאַרליבט“ — האָב איך אים געענט-פערט. אָבער יענער איז געווען כיטרע: „צוויי ליבעס — האָט ער געזאָגט — איז שטאַרקער ווי איינע“. איך האָב פאַרשטאַנען, וואָס ער האָט געמיינט און איך האָב צו אים דערפילט אַ ווידערווילן. דאָס איז געווען פאַר מיר אַ גרויסע אַנטוישונג, ווייל איך האָב דעם לעקטאָר געהאַט פאַהגעטערט. איך האָב גלייך וועגן דעם אָנגעשריבן אַ בריוו צו איזידאָרן און האָב אים דערציילט וועגן מיין גרויסער אַנטוישונג. דאָס איז געווען מיין ערשטער בריוו צו איזידאָרן, דער אָנהייב פֿון אונדזער שפעטערדיקער, גרויסער קאַרעספּאָנדענץ.

אונדזער בריוו-אויסטויש האָט זיך אָנגעהויבן באַלד נאַכדעם ווי אַ דאָקטאָר האָט מיר פאַרשריבן אַרויסצופאַרן אין דער „קאָנטריי“, כדי זיך אויסצורוען און צוזונעמען אַ ביסל וואָג. איך בין אַוועקגעפאַרן קיין ראָזענהיים אין ניו-דזשויווי און עס האָט זיך צווישן אונדז אָנגעהויבן

איזידאר (לינקס) און אַ גרופע פריינט

דאָס בילד איז גענומען אין פילאדעלפיע, 1905. אויף די טרעפּ — מיין שטיף-ברודער,
אַשר ווייצמאַן

א קארעספאנדענץ. דאָס שרייבן בריוו האָט אונדז נאָך מער דערנענען-טערט.

אין יענער צייט האָט מיין פאָטער צוזאָמען מיט אַ שותף געעפנט אַ קליינעם שאַפּ צו פאַבריצירן פרויען-פאַרטעכער. דאָס געשעפט איז באַלד פון אָנהייב נישט געגאַנגען זייער גוט. אין שאַפּ זיינען געשטאַנען זעקס מאַשינען, אויף וואָס עס האָבן געאַרבעט 5 מיידלעך און איד. די אויסגעאַרבעטע סחורה איז געוואָרן וואָס אַמאָל גרעסער און דאָס גע-שעפט האָט זיך גענויטיקט אין עמעצן, וואָס זאָל אַרומגיין און פאַר-קויפן די פאַרטעכער איבער די סטאָרס. גראָד דעמאָלט האָט זיך גע-מאַכט אַזוי, אַז איזינדאָר האָט געקראָגן צוויי וואַכן וואַקאַציע און מיין פאָטער האָט אים פאַרגעלייגט, ער זאָל זיך פאַרנעמען מיט פאַרקויפן די סחורה. איזינדאָר האָט מסכים געווען און נישט בלויז האָט ער אין די צוויי וואַכן פאַרקויפט דעם גאַנצן סטאָק, נאָר ער האָט נאָך אַריינגעבראַכט באַשטעלונגען אויף אַ נייעם פראָדוקט — אויף קינדערשע בלוזקעלעך. מיין פאָטער האָט אים דעמאָלט פאַרגעלייגט, ער זאָל אויפגעבן זיין פאָסטן און ער זאָל ווערן אַ שותף ביי אים אין געשעפט. דאָ האָט אָבער אי-זינדאָר זיך געוואַקלט: ווי פאָסט עס, אַז ער, אַן אַנאַרכיסט, זאָל ווערן אַ פאַבריקאַנט און אַן „עקספּלאַטאַטאָר“? אָבער סוף-כל-סוף האָט ער איינגעשטימט, ווייל דער אמת איז געווען, אַז נישט בלויז וועט אים אויסקומען צו אַרבעטן שווערער ווי עס אַרבעטן די פינף מיידלעך, נאָר אַז דער פאַרדינסט זיינער וועט זיין אַ גאָר קליינער. עס האָט אים אַלזאָ נישט געדראָט צו ווערן אַן אמתדיקער און רייכער „מאַניופעקטשורער“ און ער האָט זיך געלאָזט איבעררעדן.

ער האָט געבאַרגט 250 דאָלאַר אויף זיין פאַרזיכערונג-פּאָליסי און ער האָט דאָס געלט אַריינגעלייגט אין געשעפט אַריין. עס איז געוואָרן אָפּגערעדט, אַז דאָס ערשטע יאָר וועט ער נישט געמען קיין שכירות, דאָס צווייטע יאָר וועט ער אַרויסנעמען 5 דאָלאַר אַ וואַך און דאָס דריטע יאָר — 8 דאָלאַר. דאָס געשעפט האָט זיך אָנגעהויבן גוט צו אַנטוויקלען. פאַר מיר האָט עס אָבער דער עיקר געגעבן אַ געלעגנהייט צו טרעפן זיך מיט איזינדאָרן גאָר אָפט: בייטאָג אין שאַפּ און אין די אַוונטן פלעגן מיר פאַרברענגען אין ביבליאָטעק, אויף רעפּעראַטן אין אויף שפּאַצירן. אַ סך מאָל האָבן מיר פאַרבראַכט ביי אונדז אין הויז און האָבן געשמועסט. אַ געוויסן אַוונט, ווען מיר זיינען געזעסן אין צווייען, האָט ער זיך מיר דערקלערט אין ליבע און האָט מיר געוואַלט אַ קוש טאָן. איך האָב מיך אָבער נישט געלאָזט. איך האָב געזאָגט, אַז ביי

אונדזער ערשטן קוש מוז עמעצער זיין. איך האָב גלייך אויפגעוועקט די מאַמע און האָב איר אָנגעזאָגט די בשורה, אַז איזידאַר און איך זיינען געוואָרן חתן-כלה. ערשט דעמאָלט האָט מיך איזידאַר אַרומגענומען און געגעבן אַ קוש. די מאַמע האָט זיך שטאַרק געפרייט און זי האָט אונדז אָפגעגעבן מזל-טוב. זי האָט דערביי געזאָגט, אַז דאָס האָט זיך אַודאי דער טאַטע מיינער געמיט אויף יענער וועלט, אַז איך זאָל קריגן אַזאַ גוטן מאָן. זי האָט אָבער צוגעגעבן, אַז זי וועט אַנזאָגן אונדזער קוויין אברהם ברמ"ג, אַז דער שידוך אונדזערער איז געשלאָסן געוואָרן דורך אַ שדכן. עס זאָל חלילה נישט הייסן, אַז מיר האָבן זיך גענומען „פּאַ ליובווי“...

קאַפיטל זעקס

אונדזער חתונה איז פאַרגעקומען אין סעפטעמבער 1907. אין טאָג פון דער חופּה איז איזידאַר, דער חתן, געשטאַנען אַ גאַנצן טאָג און האָט געפרעסט קינדערישע בלוזקעלעך. ער האָט נישט געטראָגן קיין בלאַנקעדיקן טאַקסידאַ, ער האָט נישט געהאַט מער ווי איין אָנצוג, וועלכן ער האָט וואָעקגעגעבן דעם שניידער, ער זאָל אים רייניקן, פאַריכטן, און זאָל אים אויספרעסן. אויך מיינע חתונה-קליידער זיינען ווייט גע-ווען פון פאַרשווענדערישקייט. איזידאַר האָט מיר געבראַכט אַ ווייס שטיקל מאַטעריאַל, פון וועלכן איך האָב מיר געמאַכט אַ חופּה-קלייד, אַחוץ דעם האָב איך מיר אויך געקויפט אַ „סוט“ און דאָס איז געווען מיין גאַנצער חתונה-אויסשטייער. איך האָב געוואָלט בלייבן געטריי מיינע אַנאַרכיסטישע אידעאַלן און האָב געטענהט, אַז מיר דאַרפן אינ-גאַנצן נישט קיין חופּה, אָבער איזידאַר איז אין דאָזיקן פרט געווען מער עלאַסטיש — ער האָט געזאָגט, אַז מיר דאַרפן עס טאָן צוליב די עלטערן.

פאַר דער חתונה האָב איך געקראָגן פון מיין פּאָטער 200 דאָלאַר און פאַרן דאָזיקן געלט האָבן מיר זיך איינגעאַרדנט אַ היים. מיר האָבן געדונגען אַ דירה פאַר וועלכן מיר האָבן געצאָלט 12 דאָלאַר אַ חודש און מיר האָבן איינגעהאַנדלט דאָס סאַמע נויטיקסטע מעבל. אונדזערע פאַרדינסטן זיינען דעמאָלט נישט געווען קיין געהויבענע — איזידאַר האָט פאַרדינט 8 דאָלאַר אַ וואָך. עס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט און די מאַמע מיינע איז קראַנק געוואָרן, זי האָט געקראָגן אַ האַרץ-אַטאַק און מיר האָבן באַשלאָסן צו וואוינען צוזאַמען. מיר האָבן גע-דונגען אַ קליין הויז, וואָס מיר האָבן אויסגעבלירט און גאַנץ באַקוועם

איזידאר און איך — התניבלה

אינגעארדנט. אונטן, אויפן ערשטן גארן איז געווען די קיך, און עס-
 צימער מיט וואָ „פארלאָר“. אויפן צווייטן שטאַק זיינען געווען דריי
 שלאָף-צימערן — פארן יונגן פאַרפאַלק, דאָס הייסט פאַר מיר מיט אי-
 זידאַרן, אַ צווייט פאַר מיינע עלטערן און אַ דריט שלאָף-צימער פאַר
 מיינע דריי שטיף-ברידער. פאַר מיין שוועסטערל האָט מען אינגעארדנט
 אַ דערפינדעריש שלאָף-צימער אין באַד-צימער, מען האָט דאָרט פשוט
 אַוועקגעלייגט אַ ברעט אויף דער וואַנע און דאָס איז געווען דאָס בעט.
 עס איז נישט נאָדורך קיין יאָר און איך בין פאַהאָנגען אין טראָגן.
 מיין ערשט קינד איז געווען אַ יינגעלע און מיר האָבן אים אָנגערופן
 נאָך מיין פאַטער און זיידן — אברהם יהושע, אָבער גערופן האָבן מיר
 אים הערבערט טשאַרלס, נאָך אונדזערע צוויי פאַרהערלעכטע אידעאַלע
 דענקער — הערבערט ספענסער און טשאַרלס דאַרווין. אונדזער הויז
 איז אַלע מאָל געווען פריילעך און טומלדיק און פול מיט לעבן. עס פלעגן
 קומען צו אונדז בחורים מיט מיידלעך און מיר האָבן געהאַלטן אין
 איין דיסקוטירן. די טעמעס פון אונדזערע דיסקוסיעס זיינען כסדר געווען
 די זעלבע — אידייען, אידעאַלן, סאַציאַלע רעוואָלוציע.

אין פילאָדעלפיע איז געוואָרן אַ מאַדע, וואָס איז וואָזי כאַראַקטעריס-
 טיש פאַר אַמעריקע — אַרויסצוציען זיך פון דעם צענטער שטאַט און
 אַריבערציען זיך אין אַ נייער געגנט. די ערשטע יידישע נייע געגנט איז
 געווען אַרום דעם פערמאנט פאַרק און מיר זיינען געווען צווישן די
 ערשטע נייע איינוואוינער. די איינציקע אומצופרידענע מיט אונדזער אי-
 בערקלייבן זיך איז געווען די מומע פריידע. „אין מאָל עמיגרירן איז
 אייך געווען ווייניק?“ האָט זי געטענהט. אָבער מיר האָבן איר נישט
 געהערט. מיר האָבן דאָס מאָל געדונגען אַ גאַר שיין הייזל מיט אַ
 באַלאַקאָן, מיט וואָ קיך, אַ זומער-קיך, אַן עס-צימער און אַ „פארלאָר“.
 דאָ האָבן מיר געהאַט דריי צימערן אויפן ערשטן שטאַק. אויפן צווייטן
 שטאַק האָבן מיר געהאַט אַ באַזונדער צימער פאַר אונדז מיטן קינד און
 אַ צימער פאַר געסט, און אויפן דריטן שטאַק אַ שלאָף-צימער פאַר די
 עלטערן און באַזונדערע צימערן פאַר די ברידער און שוועסטער. אונדזער
 לעבן האָט אָנגעהויבן צו ווערן וואָס אַמאָל אַקטיווער געזעלשאַפטלעך.
 אין דער נייער געגנט האָט זיך געגרינדעט אַ פרויען-אַרגאַניזאַציע
 פאַר צדקוה, און די מענער האָבן פאַר זיך אַרגאַניזירט אַ צווייג פון אַר-
 בעטער-רינג. איך האָב לאַנג נישט געטראַכט און בין געוואָרן אַ מיטגליד
 אין דער פרויען-אַרגאַניזאַציע און איזדאָר האָט נאָך געוויסע וואַקלע-
 נישן זיך אָנגעשלאָסן אין אַרבעטער-רינג. איך זאָג „נאָך געוויסע וואַק-“

אגודת הנוער — מעמנומנוער 1907

לענישן, ווייל ער האָט געהאַט ספקות, צי אַ פאַבריקאַנט און אַ „מיט־גליד פון קאָפיטאַליסטישן קלאַס“ מעג געהערן צו אַן אַרבעטער אָרגאַניזאַציע. אָבער דער אמת איז געווען, אַז ער איז געווען אַ גאַר שוואַכער פאַבריקאַנט. ער האָט פאַרדינט סך־הכל אַ 15 דאָלאַר וואָך און ער האָט געאַרבעט פון אין דער פרי ביז שפּעט אין דער נאַכט. דאָס האָט אים סוף־כל־סוף איבערצייגט, אַז עס איז נישט קיין עבירה צו געהערן צום אַרבעטער־רינג...

אַרום יענער צייט האָט זיך אין פּילאַדעלפיע געגרינדעט דער נאַציאָנאַלער אַרבעטער סאַרבאַנד. איזידאָר איז געווען איינער פון זיינע גרינדערס.

ס'דערמאַנט זיך מיר אַ טשיקאַוועס: איך האָב פירגעהאַלטן איזידאָרן — „ס'טייטש, דו אַ באַוואוסטזיניקער אַנאַרכיסט, ווי קומסטו אָנ־צושליסן זיך אין אַ נאַציאָנאַלער אָרגאַניזאַציע?“ אויף דעם האָט ער מיר געענטפּערט: „ד״ר חיים זשיטלאָווסקי האָט געשאַפן דעם סינטעז צווישן סאַציאַליזם און נאַציאָנאַליזם, און איך בין מיט אים מסכים“.

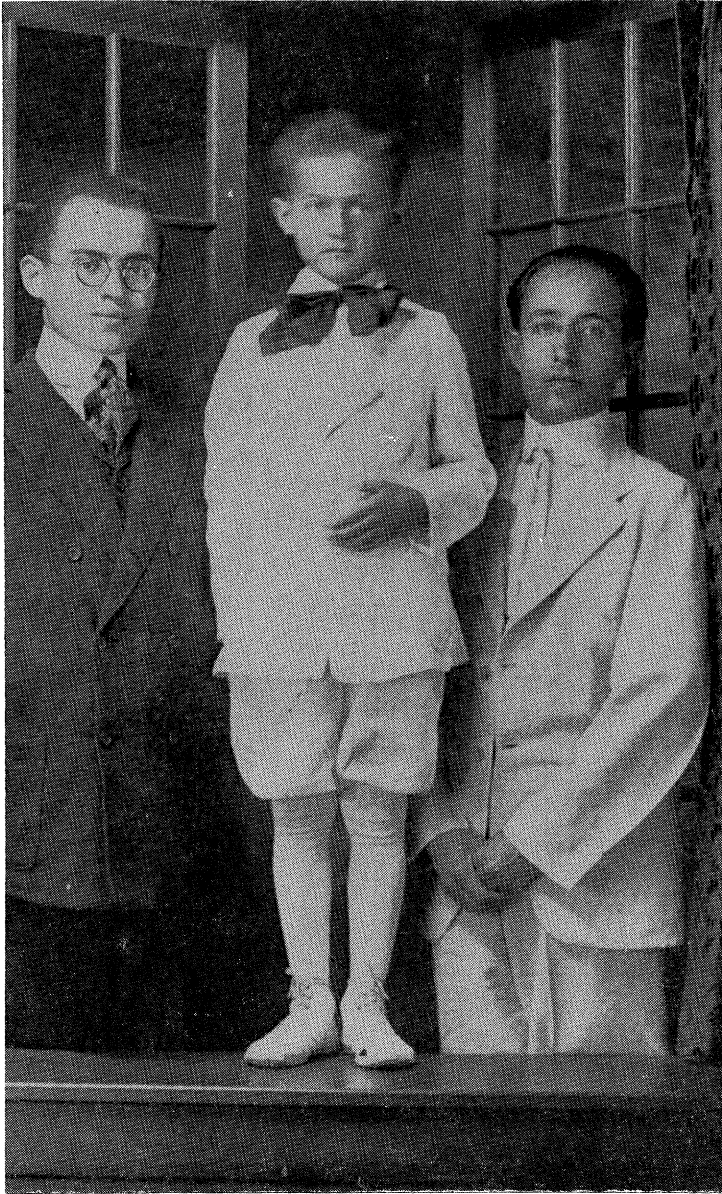
מיט דער צייט איז געבוירן געוואָרן מיין צווייטער זון, דוד משה, און מיר האָבן געדונגען אַ דירה פאַר זיך אַליין מיט אונדזערע צוויי קינדער. מיר האָבן אויך צוגענומען אַ פרוי פאַר הויז־אַרבעט. אויף זומער האָבן מיר געדונגען וואָ פאַר צימערן אין אַטלאַנטיק סיטי. בין פאַרגאַנגען צום דריטן מאָל אין טראָגן און האָבן געבוירן אַ מיידעלע, גיטעלע. ווען איך בין שוואַנגער געוואָרן צום פּערטן מאָל האָבן מיר באַשלאָסן צו בלייבן וואוינען אין אַטלאַנטיק סיטי אויך איבערן ווינטער, און דאָרט, אין סידקאָוו האַטעל, האָבן איך געבוירן אונדזער פּערט קינד, אונדזער צווייטע טאָכטער, חנהלע.

מאַטעריעל האָט אונדז אָנגעהויבן צו גיין וואָס אַמאָל בעסער. אונדזער געשעפט האָט זיך פאַרגרעסערט און איז געוואָקסן פון יאָר צו יאָר. מיין מאָן האָט זיך דערוואָרבן אַ נאָמען פון אַ פעאיקן געשעפטסמאַן און מען האָט אים געקרוינט מיטן נאָמען „דער קעניג פון וואַשינגטן געשעפטס“. די געשעפטן האָבן אונדז דעמאָלט דערלויבט צוצונעמען אַ ספּעציעלע גאווערנאַנטקע צו די דריי עלטערע קינדער און מיטן זויגקינד האָבן איך מיך אָפּגעגעבן אַליין. איזידאָר איז יעדן אין דער פרי געפאַרן אין געשעפט אַריין קיין פּילאַדעלפיע און אונדזערע פאַר־דינסטן זיינען געוואָרן וואָס אַמאָל גרעסערע. נישט געקוקט דערויף, וואָס איך האָבן געהאַט פיר קליינע קינדער, האָבן איך מיך וואָס אַמאָל

מער אפגעגעבן מיט געזעלשאפטלעכע ארבעט. איך בין געווארן פרע-זידענטין פון דער „טרויסטיטערס ארגאניזאציע“, וואס האט זיך פאר-נומען מיט הילף פאר נויט-באדערפטיקע. מיר האבן געוואוינט אין א האטעל, וואס האט אונדז באזארגט מיט אלעם גרייטן און דאס האט מיר געגעבן א סך פרייע צייט צו פארנעמען זיך מיט מיין פילאטראף-פישער ארבעט. איך האב אנגעהויבן ווערן פאפולער איבער דער שטאט ווי א „געזעלשאפטלעכע טועריין“. אחוץ דעם האב איך אין האטעל איינגעארדנט א פרויען ליען-קרייז. דער פארלייענער איז געווען איזידאר און מיר, פרויען, זיינען דערביי געזעסן, האבן זיך צוגעהערט און האבן דערביי געהאפטן און געשטריקט.

די צייט איז דערווייל געגאנגען. עס זיינען אדורך 10 יאר נאך אונדזער חתונה און אין 1917, איז פראקלאמירט געווארן די באלפור-דעקלאראציע צו שאפן א יידישע היים אין ארץ-ישראל. דער דאזי-קער פאקט האט ארויסגערופן אַ כּוואַליע מיט גרויס באגייסטערונג פארן ציוניסטישן אידעאל. איך האב מיך גענומען נאכפרעגן, צי עס איז נישט פאראן קיין ציוניסטישע ארגאניזאציע אין אטלאנטיק סיטי, און מען האט מיך אינפארמירט, אז יא. עס איז פאראן אַאַ ארגאניזאציע און אז זי געפינט זיך אין דער שול „רודף שלום“. איך בין דארט גלייך אוועק און האב געזען, אז דאס, וואס מען האט אנגערופן ארגאניזאציע, איז פאקטיש נישט געווען מער ווי א גרופע מיט עלטערע יידן, וואס זיינען געזעסן איבער ספרים און האבן צווישן זיך געשמועסט וועגן ארץ-ישראל. דאס האט מיך, פארשטייט זיך, נישט צופרידגעשטעלט און איך בין אוועק איבער דער שטאט און האב אנגעהויבן צו ווערבירן מיטגלידער פאר אן אמתדיקער, אקטיווער ארגאניזאציע. אין משך פון א קורצער צייט איז מיר געלונגען צו שאפן עטלעכע און צוואנציק מיטגלידער. עס איז באשטימט געווארן, אז די מיטגלידער זאלן זיך באשטייערן מיט א שטענדיקן אפצאל. דער אפצאל איז באשטימט געווארן אויף 2 דאלאר א יאר.

מיטן אנטשטיין פון דער ארגאניזאציע האבן מיר אנטוויקלט א גרעסערע ציוניסטישע טעטיקייט. מיר האבן אנגעהויבן איינצוארדענען פארזאמלונגען, צו וועלכע מיר האבן אראפגעברענגט פראמינענטע רעד-נער. מיר האבן צו דער ארבעט אויך צוגעצויגן קינדער, וואס האבן זיך באטייליקט צו זאמלען געלט פארן נאציאנאל-פאנד. פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען עס האט זיך אנטוויקלט די יידישע לעגיאנערן-באוועגונג, איז געקומען צו אונדז, קיין אטלאנטיק סיטי, א פארשטייער

מיין מאן און עלטסטער זון, הערבערט

בילד גענומען אין אטלאַנטיק סיטי, 1915, לינקס — איידאָרס קווין.

פון רויטן מגן דוד, הרב פיינטאָל. ער איז געקומען אַדורכפירן אַ זאַם-לונג פאַר די פאַמיליעס פון די פרייוויליקע לעגיאַנערן. הרב פיינטאָל האָט זיך געווענדט צו מיר, איך זאָל אים העלפן ביים אַדורכפירן די אַקציע און איך האָב מיך מיט גרויס התלהבות אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט.

מיר האָבן קודם־כל אַרגאַניזירט אַ ספעציעלן פרויען קאָמיטעט און מיר זיינען אַרויס אויפן „באַרדוואַק“ מיט בלויווייסע פּישקעס. אַחוץ דעם זיינען מיר אַרומגעגאַנגען צו פּריוואַטע מענטשן און האָבן אָנגע-זאַמלט געלט אין עפנטלעכע לאַקאַלן און אפילו אין טעאַטערס. איך דערמאָן מיך, למשל, ווי איך בין אַוועק צו אַ פאַרוואַלטער פון אַ טעאַטער און איך האָב אים געבעטן, ער זאָל מיר דערלויבן אַדורכצופירן אַן אַקציע צווישן פּובליקום. דער פאַרוואַלטער האָט נישט בלויז איינגע-שטימט, נאָר ער האָט אַליין אַדורכגעפירט דעם אַפּיל. ער האָט זיך אַוועק-געשטעלט אויף דער בינע און האָט זיך געווענדט צום פּובליקום מיט די ווערטער :

„דעם סיסטערס אָוו מערסי“ זיינען געקומען בעטן הילף פאַרן „רויטן מגן דוד“, פאַר די פאַמיליעס פון די יידישע לעגיאַנערן. איך בעט אייך זיי צו העלפן אין זייער נאָבעלער אַרבעט“.

דער אַפרוף איז געווען אַ קאַלאַסאַלער און מען האָט פון אַלץ זייטן גענומען צוטראַגן געלט. נאָך דער אַקציע האָב איך פּערזענלעך אַוועק-געפירט קיין ניו-יאָרק די גאַר גרויסע סומע — אין יענע צייטן — פון צוויי טויזנט דאָלאַר. דאָס איבערגעבן דאָס געלט איז פאַרגעקומען אין האַטעל פענסילוועניאַ, וואו עס איז אַהינגעקומען אַ ספעציעלער קאָ-מיטעט, וואָס איז באַשטאַנען פון די ציוניסטישע פירער : אב. גאַלדבערג, וויליאַם עדלין, ס. דינגאַל און הרב פיינטאָל. בעת דעם איבערגעבן דאָס געלט איז געקומען צו אַ קליינער מיינומנס-פאַרשיידנקייט. עס האָט זיך געהאַנדלט אין דעם, צי דער רב זאָל באַקומען פּראָצענטער פון גע-זאַמלטן געלט. איך בין געווען קעגן דעם. איך האָב געטענהט, אַז הרב פיינטאָל האָט מיר געהאַט צוגעזאָגט, אַז יעדער געזאַמלטער סענט וועט גיין פאַר די פאַמיליעס פון די לעגיאַנערן און אַז איך אַליין האָב גע-דעקט אַלע אויסגאַבן, כדי די געזאַמלטע סומע זאָל דערפון נישט ליידן. דער קאָמיטעט האָט איינגעשטימט מיט מיר.

אין יענער צייט, ווען איך האָב אָנגעהויבן צו ווערן אַקטיוו אין דער ציוניסטישער אַרבעט, האָט מען מיין מאָן אַרויסגערופן קיין ניו-יאָרק צו אַ זיצונג פון די אַלגעמיינע ציוניסטן. אויפן טאַג-אַרדנונג

אין און א גרופע חבר'שעס פון רייסן פון דור
פילד גענומען אין אסלאנטיק טייט, איר 1917

איז געשטאנען די פראגע פון שאפן א פערטל מיליאן דאלאר, כדי פארן דאזיקן געלט אויפצובויען אין ארץ-ישראל א פאבריק פון קאנסערוויר-טע פרוכטן. צו א צווייטער זיצונג בין איך מיטגעקומען צוזאמען מיטן הרב פיינטאל און אונדזער ציל איז געווען ארויסצוקריגן א געוויסע סומע פארן רויטן מגן דוד. אויף דער זיצונג האב איך באגעגנט ראובן בריי-נין און אב. גאלדבערג, וועלכע זיינען געקומען קיין אטלאנטיק סיטי זאמלען פארן הסתדרות עברית. דארט, אויף יענער זיצונג, האב איך באגעגנט און האב מיך גאר נאענט באפריינדעט מיט דער פרוי בריינין. זי האט געטראגן טרויער-קליידער נאכן טויט פון איר טאכטער. אין א צייט ארום האב איך באקומען א ספעציעלן דרינגענדיקן בריוו פון הרב הכולל פון ניו-יארק, דאס האט מען מיך איינגעלאדן ווי א דעלעגאטן צו דער ציוניסטישער קאנווענשאן, וואס האט געזאלט אפגע-האלטן ווערן אין שיקאגא.

דער פרעזידענט פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע איז יענער צייט געווען דער ריכטער דזשאָרדזש בראַנדייס. איך געדענק, ווען איך בין געקומען צו דער קאנווענשאן אין שיקאגא, א קאמישן אינצידענט. בעת איך בין אריינגעקומען אין דער לאַבי פון האַטעל האַב איך מיך דערנענטערט צו אַ גרופע דעלעגאטן, וואָס האָבן אַרומגערינגלט אב. גאלדבערג. איינער פון די מענער וואָס מען האָט אים גערופן פשוט, „חנא דער באַוואוסטער“, האָט זיך צו מיר אָנגערופן: „אַ שפּאַגל-נייע ציוניסטקע! וואו זענט איר געווען ביז איצט? דער קאַפּ אייערער איז געלעגן ערגעץ אנדערש?“ איך האָב מיך פון די דאָזיקע רייד זייער פאַרשעמט, אָבער מיט אַ פאַר רגעס שפּעטער האָב איך געזען, אַז פון חנא איז נישטאָ זיך וואָס צו שעמען. ווייל אין יענעם מאָמענט איז אַריינגעקומען דער ריכטער בראַנדייס און דער זעלבער חנא האָט אים דערלאָנגט גוטברודעריש אַ קלאַפּ איבער דער פלייצע: „העלאַ ברענדי!“ אלע האָבן זיך צעלאַכט און איך האָב ערשט דעמאָלט פאַרשטאַנען, וואָס פאַר אַ סאַרט וויצלער ס'איז דער דאָזיקער חנא און אַז מען דאַרף זיך פון אים צופיל נישט איבערנעמען.

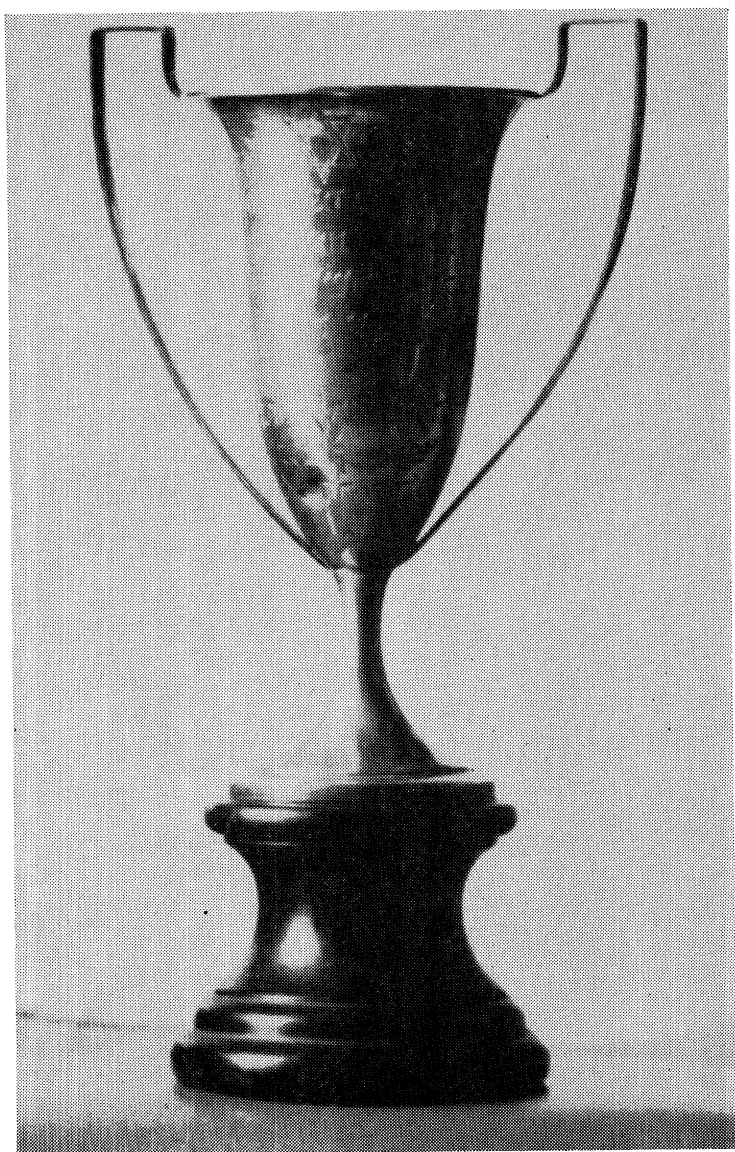
ווען די סעסיע האָט זיך געדאַרפט אָנהייבן בין איך אויטאָמאָטיש נאָכגעגאַנגען בראַנדייסן און איידער איך האָב מיך אומגעקוקט, האָב איך דערזען, אַז איך געפין מיך נאָענט פון אים, אין סאַמע צענטער פון דער פּלאַטפאָרמע. איך האָב געהערט, ווי מען האָט צווישן עולם זיך אָנגעהויבן צו שושקען: „ווער איז זי, די פרוי?“ איך האָב מיך ווידער-

אמאל כּוּרשעמט און האָב געוואַרט אויף דער ערשטער געלעגנהייט, אַז כּיזאַל אַרונטער פון דער פּלאַטפּאָרמע און זיך אויסמישן צווישן עולם. די קאַנווענשאַן איז געווען אַ שטורמישע. עס האָט זיך באַלד פון אַנהייב אַרויסגעוויזן, אַז דער עולם איז געווען צעטיילט אויף צוויי צדדים. איין צד האָט געהאַלטן מיטן ריכטער בראַנדייס, אָבער די מער-הייט איז געווען אויף דער זייט פון א. ליפּסקי און אב. גאַלדבערג. דער ליפּסקי-גאַלדבערג צד איז געשטאַנען אויפן שטאַנדפּונקט, אַז די אַנ-פירערשאַפט פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע דאַרף זיך געפינען אין די הענט פון אַ מער יידישלעכן מענטש, פון אַ פּאַלקס-מענטש, מען האָט דערביי איבערגעגעבן נחום סאַקאַלאָוו אַ וויץ, אַז אַזאַ ייד ווי דער ריכטער בראַנדייס, וואָס האָט אַנגעהויבן לייגן תּפּילין צו 60 יאָר, קאָן ניט זיין קיין רב אין אַ גרויסער קהילה" — ער קאָן טאַקע זיין אַ גרוי-סער, "דזשאַדזש", אָבער דער ציוניסטישער פירער דאַרף זיין אַ מענטש פון פּאַלק, און אַזוי איז טאַקע געוואָרן. געזיגט טאַקע האָט דאָס "פּאַלק", דער צד פון ליפּסקי און גאַלדבערג.

איך האָב דאָס מאָל געהאַט אַ גוטע געלעגנהייט צו באַקענען זיך נענטער מיט גאַלדבערג און איך האָב געזען, אַז ער איז נישט בלויז אַ פייערדיקער אַראַטאַר, נאָר אויך אַ גאָר ליבלעכער מענטש. מיר האָבן זיך זייער וואַרעם באַפריינדעט. ווען איך בין נאָך דער קאַנווענ-שאַן געקומען אַהיים, האָב איך דערציילט איזידאָרן וועגן אַלע מיינע איבערלעבונגען און איינדרוקן און דער עיקר וועגן מיינ פאַרערונג פאַר אב. גאַלדבערג. מיר האָבן פון דעמאָלט אַן אַנגעהויבן מיט אים זיך איבערצושרייבן און האָבן אים איינגעלאָדן צו קומען צו אונדז אַהיים. צו אונדזער פרייד האָט ער אַנגענומען אונדזער איינלאָדונג. מיט זיין פּערזענלעכקייט און מיט זיין כאַראַקטער האָט ער אונדז אַלע אינספּירירט און באַגייסטערט פאַרן ציוניסטישן אידעאַל.

אין יענע טעג טאַקע, דאָס איז געווען אין יאָר 1919, האָבן מיר אַנגעהויבן צו טראַכטן וועגן באַזעצן זיך אין ארץ-ישראל. בעת די באַ-ראַטונגען וועגן אַרגאַניזירן אין ארץ-ישראל אַן אונטערענונג צו פּראַ-דוצירן קאָנסערווירטע פּרוכטן, האָט איזידאָר פאַרגעלייגט, אַז ער אַליין וועט אַהינפאַרן, אויף זיינע אייגענע הוצאות, און אַז ער וועט אויס-פאַרשן אויפן אַרט די באַדינגונגען פון אַנטוויקלען דאָרט אַזאַ פּראַ-דוקציע. ער האָט פאַרגעלייגט, אַז אב. גאַלדבערג זאָל מיט אים מיט-פאַרן און אַז ער וועט פאַר אים דעקן די הוצאות. די ציוניסטישע אַר-גאַניזאַציע איז געווען גאָר שטאַרק צופרידן פון מיינ מאַנס פאַרשלאַג

דער בעכער

געשאנקען פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע

און ווי אן אויסדרוק פון אַנערקענונג האָט זי אים דעמאָלט געשאַנקען
אַ זילבערנעם בעכער מיט אַן אויסגעקריצטן אויפשריפט :

למזכרת נצח לציוני נאמן שהקדיש את כחו
לתחית הלאום ששתה את קבעת הכום לעת
עלות לארצנו הקדושה
מאת הועד הפועל כאמלנטיק סיטי, י"ב אדר, שנת תר"פ.

נאָר אינגיכן האָט דער פּלאַן אַנגעהויבן פאַרווירקלעכט צו ווערן.
איזידאָר איז פּאַקטיש געווען דער ערשטער ייד, וואָס איז אַוועקגעפּאַרן
פון אַמעריקע קיין ארץ־ישׂראל, בכדי דאָרט אויפצושטעלן אַן אינדוסטריע.
א.ב. גאַלדבערג האָט מסכים געווען מיטצופאַרן און זיי האָבן זיך טאַקע
באַלד גענומען גרייטן אין וועג אַרײַן. דאָס געשעפט אונדזערס האָט
איזידאָר איבערגעלאָזט אונטער דער אויפזיכט פון אַ פאַרוואַלטער. איך
אַליין בין יעדן טאַג געפּאַרן פון אַטלאַנטיק סיטי קיין פּילאַדעלפּיע אין
געשעפט אַרײַן. מיין אַרבעט איז באַשטאַנען אין אויסצאַלן טשעקס.

פון ארץ־ישׂראל האָט מיר איזידאָר געשריבן אַ גרויסע צאַל מיט
אויספירלעכע בריוו. ער האָט מיר געשריבן נישט בלויז וועגן זיינע
אייגענע דערפאַרונגען, נאָר ער האָט אויך גענוי און מיט פּרטים באַ-
שריבן דאָס לאַנד, וואָס איז דעמאָלט געווען נאָר אַ חלום וועגן אַ יידיש
לאַנד. די בריוו זיינע האָבן אַ טאַפּלטן ווערט : זיי שילדערן איזידאָרן
דעם מענטש, אָבער נאָך מער האָבן זיינע בריוו אַ היסטאָרישן ווערט.
זיי שילדערן דאָס צוקונפטיקע ישׂראל אין איינעם פון די אינטערעסאַנט-
סטע געשיכטלעכע פּעריאָדן ; אין אַ פּעריאָד, וואָס איז אין אַ גרויסער
מאָס אומבאַקאַנט און וואָס איז אומבאַדינגט נויטיק צו קענען געענטער,
כדי צו קענען און פאַרשטיין דאָס ישׂראל פון היינט. איך וועל דאָ דע-
ריבער איבעררייסן דעם געפּלאַס פון מיין אייגענער דערציילונג און
וועל איבערגעבן גרעסערע אויסזאָגן פון איזידאָרס בריוו, וואָס ער האָט צו
מיר געשריבן צווישן דעם 9 מערץ און 18טן מאַי פון יאָר 1920.

די ערשטע צוויי בריוו זיינען פון וועג, פון דער שיף און פון פאַריז
און אַלע ווייטערדיקע זיינען שוין פון ירושלים, תּל־אביב און חיפה.

צווייטער טייל

קאפיטל זיבן

איזידאָרס בריוו: אויפן וועג קיין ארץ ישראל

דינסטיק, דעם 9טן מערץ, 1920
אויף דער שיף „אימפעראַטאָר“

מיין טייערע עליזה:

נו, פון וואָנען זאָל איך אָנהייבן? עס מישן זיך מיר אין קאָפּ אַזוי פיל פאַרשיידענע געדאַנקען מיט געפילן; עס איז מיר אוממעגלעך, ווי די מוזיקאַלישע וועלט וואָלט געזאָגט, צו כאַפּן דעם טאָן. איבעריקנס, וואָס טויג אָן אָנהייב? אויפן ים זיינען די באַגריפּן אָנהייב, סוף, טיפקייט, גרויסקייט און אַלץ, וואָס מענטשן מעסטן, זאָכן, וואָס זיי האָבן מיטגע-בראַכט פון דער ישיבה, דאָ האָבן די נאַלע מאַסן קיין ווערט נישט.

איזידאָר און אב. גאַלדבערג מיט אַ פריינט אויף דעם שיף
קיין ארץ־ישראל

עס קאָן זיין, אַז שפּעטער, ווען כ'וועל צושווימען צו אַ ברעג, וועט זיך ביי מיר אויפהערן צו קאָכן ווי אין אַ קעסל און איך וועל וויסן וואָס איך וויל. דערווייל איז דאָס נאָך גאַנץ ווייט. אַלץ לויפט ווי אין קינע-מאַטאַגראַף. אַט זע איך דאָס יאָר 1898. איך פאַר אַפּ קיין אַמעריקע און מיין טייערע מאַמע וויקלט מיר אַרום דעם קאָפּ מיט אַ שאַל. און אַט זע

איך דעם 8 מערץ 1920, ווי דו פאָכעסט מיט דער האַנט און דו וואַרפט מיר אָן אַ שיעור קושן. אָט זע איך זיך, ווי אַ יינגעלע נישט גרעסער ווי הערבערט און מיין מומע רחל פרעגט מיך: „ישראל, וואָלסט געוואָלט פאָרן קיין אמעריקע?“ און איך לאָז אַראָפּ די אויגן און ענטפער: „וואָס דען?“ און אָט זע איך ווי הערבערט לויפט אַרום אַ גערוועזער אין וואַרט־צימער פון קיובארד לאַין און וואַרנט מיך: „וועסט זען, וועסט פאָר־שפעטיקן די שיף“.

מיין קינדהייט, מיין יוגנט, מיין שטרעבונג, מיין אַרבעט, מיין ליבע, מיין איצטיקע רייזע, אַלץ מישט זיך אויס און שוועבט אַרום אין געדאַנק אָן אַ סדר, אָן אַן אָנהייב און אָן אַ סוף. און איך שטיי אין מיטן און גיב זיך איבער מיט פאַרגעניגן דעם צושטאַנד. אַ צושטאַנד, וואָס ווייסט שוין פון אַפּאַרנישט, וואָס לאַכט זיך אויס פון אַלע מענטשלעכע חשבונות. צייט? וואָס פאָר אַ נאַרישקייט. סדר? אַ געלעכטער. ניין, היינט האָב איך נישט און וויל נישט האָבן אָט די אַלע ערדישע זאַכן. היינט בין איך אויפן ים, וואו עס איז נישטאָ קיין אָנהייב און קיין סוף — קיין חשבון, קיין סדר, קיין צייט, בלויז הימל און ים. און אויפן ים קריכט אַ מילב, וואָס הייסט „אימפּעראַטאָר“ און אין דעם מילב ליגן 5 טויזנט מילבעלעך און איך, ישראל, בין איינער פון זיי.

**

זונטיק ביינאַכט.

זינט מיר זיינען אַרויף אויף דער שיף ביז נעכטן איז דאָס וועטער געווען זייער שיין. די זון האָט וואַרעם געלאַשטשעט, דאָס מילדע ווינטעלע האָט געגלעט. עס האָט זיך נאָר געוואָלט ליגן אויף דעם אויבערפלאַך און קוקן אויפן ים און באַוואַנדערן אַלץ, וואָס די אויגן זעען. און אַזוי האָב איך געטאָן.

היינט מאַנטיק האָבן מיר זיך באַקענט מיט כמעט יעדן ייד אויף דער שיף און אויך מיט אַ סך קריסטן און מיר האָבן זייער גוט פאַרבראַכט. דער אונטערשייד פון ראָסע און פון קלאַס — דאָס אַלץ ווערט אויף דער שיף פאַרגעסן, מען פילט זיך היימיש, מען רעדט צוזאַמען און מען טרינקט צוזאַמען. איך האָב אַ סך צו פאַרדאַנקען אַ יונגמאַן פון אַטלאַנטיק סיטי, איינער אַ מר. באַנדאַנאַף, וועלכער וואוינט אין ניו העמשאַיר עוועניו. גלייך ווי ער איז אַרויף אויף דער שיף האָט ער אונדז אויפגעזוכט און ער האָט אַזוי אינגעאַרדנט, אַז מיר זאָלן עסן ביי איין טיש. זייענדיק אַן אַמע־ריקאַנער געבוירענער און אַ שטיקל לעב־יונג האָט ער אַדורכגעפירט אַ שידוך צווישן אונדז, די פאָר יידן, מיט אַ פאָר יענקיס, וועלכער באַשטייט

פון אַן אַקטיאַר, אַ מוזיק־פּראָפעסאָר, און אַ פּאַרמער. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז מיר האָבן זיך אָנגעהויבן צו שפּילן ווי קינדער און מען האָט נישט געפּילט ווי די צייט פּאַרשווינדט. מען רעדט איך געוויינטלעך וועגן ערנסטע ענינים. דאָס האָט דערפּירט דערצו, אַז עטלעכע יידן האָבן נעכטן איינגעאַרדנט אַ פּאַרטראַג מיט אונדזער אב, גאַלדבערג. פון דער רעדע זיינער האָט ער אָנגעשריבן אַן אַרטיקל פאַר „דאָס יידישע פּאָלק“. ער וועט אויך דרוקן אַ סעריע אַרטיקלען אין „מאַרגן זשורנאַל“ וועגן אונדזער ריזיע אויף דער שיף. איך וועל מיך דעריבער אויף דער ריזיע לאַנג נישט אָפּ־שטעלן, זיינע אַרטיקלען וועלן זיין אַ סך אינטערעסאַנטער.

איך שיק דיר אַ קאָפּיע פון אַ צייטונג, וועלכע ווערט דאָ געדרוקט יעדן טאָג אויף דער שיף. איך שיק דיר אויך אַ סאָוועניר — אַ בוך פון דעם צווייטן קלאַס. לויט ווי מען זאָגט, וועט מען אַרום דינסטיק אַנקור־מען קיין פּראַנקרייך. פון דאָרט וועל איך דיר אַרויסשיקן דעם בריוו. נישט איך און ניט די אַנדערע האָבן געליטן פון דער ים־קראַנקייט. די שיף איז גרויס און שווער און זי וואַרפט ניט שטאַרק אַפּילו אין אַזאַ שלעכטן וועטער ווי היינט.

איך שטעל מיך פאַר, אַז די ערשטע וואָך ביסטו אַ ביסל צערודערט. אָבער איך קען דיין כאַראַקטער. דו וועסט מיט דער צייט אַלץ אויפנעמען רואיק און וועסט פירן אונדזער קליין מלוכהלע אַזוי גוט ווי איך, און אפּשר גאָר בעסער. איך דערמאָן דיך נאָך אַמאָל : שיק מיר אַרויס דיין בילד. דיין, ישראל.

**

האַטעל דעז עטאַ איני

פאַריז, מערץ 20, 1920

ליבע, טייערע עליזה :

עס איז איצט שבת אָונט. גאַלדבערג איז געגאַנגען זען אַ פּריינד און איך שרייב דערווייל, ביז ער וועט קומען.

די לעצטע צוויי טעג, זינט מיר זיינען אָנגעקומען קיין פאַריז, זיינען מיר אַרומגעלאָפּן ווי טיילוואַנים, כדי אויסצוגעפינען, ווי אַזוי צו פאַרן ווייטער. ווי איך האָב דיר געשריבן אין ערשטן בריוו פון פאַריז, איז דאָס פאַרן זייער שווער. מיר האָבן שוין פונדעסטוועגן צוויי בילעטן אין קעשענע ביז אַלעקסאַנדריע. מאַרגן אין דער פּרי גיי איך באַזאָרגן דעם באַגאַזש און אויב אַלץ וועט גיין גלאַט, דאָס הייסט, אויב די באַנען וועלן אָנקומען צו דער צייט קיין טריעסט און אויב עס וועלן דאָרט זיין פּלעצער אויף דער שיף, וועלן מיר זיין די חכמים. טאַמער אָבער

פארקערט, טאמער וועלן די באַנען נישט פאַרן אַדער טאַמער זיי וועלן נישט אַנקומען צו דער צייט און מיר וועלן נישט האָבן קיין פּלעצער אויף דער שיף, וועלן מיר נאָך אַלץ נישט זיין דאָס פאַרקערטע פון חכמים... ווייל פון דאָרט וועט שוין זיין אַ סך לייכטער צו פאַרן קיין בוקאַרעשט און קיין סאַראַקע. די שיפסקאַרטן זיינען אַלע מאָל גילטיק. לויט ווי עס שיינט וועלן מיר זיך דערשלאָגן קיין ארץ־ישׂראל אויף פּסח. אָבער מיט אַ סך שוועריקייטן און מיט נאָך מער ערגערניש.

יא, מיין טייערע, מיר זיינען יידן און מיר טיילן דעם שיקזאַל פון אַלע. מען באַגעגנט זיך דאָ אויף טריט און שריט מיט טויזנטער יידישע טראַגעדיעס און ווען מען פאַרגלייכט זיי צו אונדזערע, פאַרשעמט מען זיך. ווייל נאָך אַלעמען, וואָס פאַר אַ פאַרגלייך זיינען אונדזערע שווערי־קייטן מיט די צרות פון אונדזער פּאַלק, וואָס וואָלט אפילו געגאַנגען קיין ארץ־ישׂראל נאָקעט און באַרוועס, אָבי מען זאל זיי נאָר לאָזן?

עס איז אָבער דאָ אַ שיינ פון האַפענונג. בשעת די צוויי טעג, וואָס מיר זיינען דאָ, האָט אונדזער טייערער פריינד גאַלדבערג גערעדט מיט פאַרשיידענע כלל־טוער און ערשט מיט אַ פאַר שעה פריער האָט ער אינטערוויואירט אונדזער גרויסן סאַקאַלאָוו. ווי ער גיט מיר איבער זיי־נען דאָ גוטע אויסזיכטן. עס איז בלויז אַ קורצע צייט, ביז עס וועט גע־שלאָסן ווערן דער טעקרישער טראַקטאַט; דעמאָלט וועלן מיר קריגן אַלץ, וואָס מען האָט אונדז צוגעזאָגט.

קומענדיק קיין פאַרנו האָבן מיר זיך דאָ דערוואַסט די טרויעריקע נייעס וועגן ארץ־ישׂראל. איך מיין דאָ די נייעס וועגן דעם אַראַבישן איר־בערפאַל אויף אַ קאָלאָניע. אין דעם איבערפאַל זיינען אומגעקומען זעקס יידן. די יידישע צייטונגען אין אַמעריקע, איבערהויפּט די אַנטי־ציוניס־טישע, האָבן אַוודאי דערציילט מיט גרויסע קעפּ וועגן אַ פּאַגראַם. דער אמת איז אָבער, אַז דאָס איז געווען זיין איבערפאַל נישט פון דער באַ־פּעלקערונג, נאָר פון פשוטע כוליהאַנעס, און איז אַזאַ אומרויאיקער צייט איז דאָס צו דערוואַרטן. די לאַנדאַנער און פאַריזער ציוניסטן האָבן אַנ־גענומען די נויטיקע שריט און זיי האָבן באַקומען צוזאַגן פון ביידע רע־גירונגען, אַז אַזעלכעס וועט מער נישט פּאַסירן. די ענגלישע רעגירונג האָט פאַרבאָטן דעמאָנסטראַציעס און לויט די הערשנדיקע מיינונגען וועט זיך אַלץ גאָר גיך באַרוואַקן. לאַמיר האַפּן.

גרייס יעדן אין שאַפּ. איך וואָלט געשריבן צו יעדן פּערזענלעך, אָבער די צייט דערלויבט מיר דאָס נישט.

דיין, ישׂראל

אויפן ים „ללאיד טרעסטינא“

מערץ 28, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

ווען איך וואָלט נישט געהאַט מיין אַלטע געוואוינהייט וואָלט איך דאָס „קעפל“ איבערן בריוו געמאַכט לענגער אין שטאַרקער. איך ווייס אָבער, אַז דו פאַרשטייסט מיך און וועסט אין די זריי ווערטער אַרײַנלייגן אַ סך מער ווי זיי זאָגן...

היינט איז שוין דער דריטער זונטיק ווי איך בין אָן דיר. אַ גאַנצן טאָג האָב איך וועגן דיר געטראַכט און איך האָב געזען ווי דו זיצסט ביים טיש אַליין מיט הערבערטן, אַ מידע פון דער וואָך אַרבעט, אויסגע־פּוצט און פאַרטראַכט. אַ טרערעלע שפּאַרט פֿון אינעווייניק, פון דער טיפעניש פון האַרץ אויף דער אויבערפלאַך פון דיין אויג. נעסט אָדער היימישע האָבן עס באַמערקט און האָבן געמאַכט אַ שפּאַס אָדער געזאָגט אַ טרייסט־וואָרט, אָבער דערמיט האָבן זיי נאָך ערגער געמאַכט דיין צו־שטאַנד. בייטאָג האַסטו אָנגעהויבן צו שרייבן צו מיר אַ בריוו, געשריבן שנעל, לאַנג זיך פאַרטראַכט און דערנאָך זיך פאַרטראַגן אין ווייטע וועלטן. עס האָט אָנגעהויבן צו ווערן נאַכט און חברה זיינען געקומען פון באַרד־וואָק מיט פאַרפלאַמטע פּנימער. עס איז געוואָרן אַ טומל און דאָס האָט דיך צוריקגעבראַכט פון די ווייטע וועלטן. האַסט געשטילט דיין דורשט קושנדיק די קינדערלעך, פריידיק און הייס און האַסט זיי שטאַרק צו זיך געדריקט. אַ טרער האָט באַדעקט דיין יעדע באַק און משה מענדל האָט געפרעגט: „מאדעער, ווהאי דו יו קראַי?“

עס איז שוין שפּעט נאָך סאַפּער. דו שפּאַצירסט איצט מיט הערבערטן און ער פרעגט דיך טויזנט מיט איין פּראַגע וועגן מיין ריזע. דיין גע־זאַנק וואַנדערט נאָך אַמאָל ערגעץ ווייט אויף דער שיף פון טריעסט קיין אַלעקסאַנדריע, אויף די כוואַליעס פון מיטללענדישן ים.

עס ווערט שפּעט און דו דערמאָנסט דיך, אַז מאַרגן דאַרפסטו פאַרן קיין פּילאָדעלפּיע און דו קערסט דיך אַהיים מיט אַ שווערן אָבער הייליקן געמיט. דו קניסט ניט און זאָנסט גאַרנישט, אָבער איך קאָן הערן דיין תפילה און זען די טרערן, וואָס באַגלייטן דיין געבעט. איך בין מיט דיר, און דיין געבעט און דער גאַט, וואָס באַהיט מיך דאָ אויפן ים, וועט דיך מיט אונדזערע קינדערלעך אָפּהיטן דאָרט, אויף דער יבשה, פון אַלי, וואָס איז שלעכט פאַר אייך. מאַרגן וועט דיר זיין לייכטער. אין געשעפט איז מען פאַרנומען, פאַר דיר איז אַלץ ניי, וועסטו דאָרט האָבן מאַמענטן,

ווען דו וועסט דיך פארגעסן. ביז עס וועט קומען אַ נייער זונטיק און דו וועסט ווידער איבערלעבן דאָס היינטיקע געפיל.

דיין שמערץ, מיין טייערע, איז געמישט מיטן הייליקן געפיל, אַז דאָס געפענקעניש, וואָס דו האָסט אויף דיר גענומען, איז פאַר אונדזער אי-דעאַל, פאַר אונדזער פּאָלק. זאָל דיר דאָס צוגעבן מוט אין דייע טרויע-ריקע מאַמענטן, קראַפט איבערצוטראַגן די צייט ביז דער אידעאַל אונ-דזערער וועט ווערן רעאַליזירט.

אין די ערשטע טעג פון מיין רייזע האָב איך געלעבט ווי אין אַ חלום. איך האָב מיך דערמאַנט אין מיין גרויער קינדהייט, אין מייע קינדערישע חלומות און אין מיין רייזע קיין אַמעריקע. איך האָב מיך דערמאַנט אין מייע וואַנדערונגען, וואָס זיינען דיר גוט באַקאַנט, אין די ערשטע יאָרן פון אונדזער באַקאַנטשאַפט, ווען דו האָסט אַריינגעבראַכט אַ שטראָם פון ליכט און פון זיסקייט אין מיין טרויעריק לעבן, פאַר וואָס איך וועל דיר אייביק זיין דאַנקבאַר. איך ווייס, אַז איך האָב דיר ווייט נישט צוריק-געצאָלט מיטן זעלבן. יאָרן פון פּלאַג און פון מאַטערניש האָבן מיך גע-מאַכט האַרט. יאָרן פון בענקשאַפט נאָך מיין אַלטער היים און עלטערן האָבן מיך געמאַכט איינגעשלאָסן אין זיך. זייענדיק אַ פאַרביטערטער קעגן מיין גורל האָב איך דיר נישט געקאַנט אַפּצאָלן אין דער מאַס, ווי עס איז דיר געקומען. איך ווייס אָבער וועגן מיין חוב צו דיר און אַז גאָט וועט מיר העלפן און איך וועל אַדורכפירן די איצטיקע רייזע און וועל מיך באַפרייען פון דעם אַלעם, וואָס איך האָב די אַלע יאָרן אַדורכגעלעבט און וועל אָנהייבן אַ ניי בלאַט, וועל איך דיר באַצאָלן כּפּל כּפּלים.

אַ דאַנק מיין איצטיקער רייזע באַפריי איך מיך פון אַ סך פאַלשע טעאָריעס, וועלכע איך האָב יאָרן לאַנג געהאַלטן אמתדיק און הייליק. איבערהויפט פון דעם מין באַשיידנקייט. ביי מיר האָט זיך באַשיידנקייט שטענדיק געמישט מיט שעמעוודיקייט. אין דער אמתן קאָן מען אָבער זיין באַשיידן און דאָך נישט קינדעריש-שעמעוודיק. דער געדאַנק, אַז איך האָב נישט די פּעאיקייט ליב צו האָבן איז אויך געווען היפש איבערטריבן. פאַרקערט. נאָר אַזעלכע מענטשן ווי איך קאַנען ליב האָבן ביז צו פאַרגע-טערונג. איך שטאַם פון חסידים און ווייס גוט, וואָס פאַר אַ מענטשן זיי זיינען.

אַנטשולדיק, טייערע, וואָס איך בין אַריינגעפאַלן אין אַזאַ טאָן. אָבער פאַרוואָס נישט רעדן צו דיר, ווי צו אַ געליבטע, אַן טעאָריעס און פּילאָ-סאָפּיעס? צי דאַרף איך דיר אַנגעבן תּירוּצים, פאַרוואָס איך ליב דיך?

ליידער בין איך נישט קיין שרייבער, ביי וועמען אלץ שרייבט זיך ווי א מזמור. איך קוק, ווי אונדזער פריינד גאלדבערג שרייבט. די פען זיינע גייט קלאַר און מיט א סדר, איין געדאַנק גייט נאָך דעם צווייטן. ביי מיר אין קאָפּ איז אַבער אַ מישעניש פון געדאַנקען און מיין פעדער קלייבט גראַד אויס די, וואָס זיינען נישט אויפן פּלאַץ. אַבער דו ביסט אַ גוטע לייצערין און דו וועסט דיר אליין מאַכן אַ סדר...

איך שרייב דיר נישט קיין ריזע-בילדער. ערשטנס, ווייל דו וועסט זיי לייצען אין „מאַרגן-זשורנאַל“. צווייטנס, דערפאַר, ווייל איך וויל איצט רעדן קינדעריש וועגן זיך. כמעט דאָס גאַנצע לעבן האָב איך וועגן זיך נישט געטראַכט. איך האָב שטענדיק זיך אליין פאַרביגן, באַהאַלטן די נשמה אויף עפעס אַ יום-טוב. איצט אַבער איז דער יום-טוב געקומען און איך וועל זאָגן מיין וואָרט... קומענדיק קיין פאַריז בין איך נאָך אלץ געווען ווי אין אַ צושטאַנד פון אַ חלום. איך בין אַדורכגעפאַרן אי-טאַליע, געזען די שיינע לאַנדשאַפטן און די ליכטיקע הימלען. דעם לעצטן דאַנערשטיק, ווען די שיף איז אַרויסגעשוואַמען פון טריעסט, האָב איך געטראַכט וועגן דעם גרויסן אונטערשייד פון טריעסט און ניו-יאָרק. אין ניו-יאָרק האָב איך איבערגעלאָזט דאָס בעסטע וואָס איך פאַרמאָג אין לעבן. איך וואַלט מוחל געווען די אַלע לאַנדשאַפטן פאַר איין קוק אין זיינע אויגן.

איך פיל מיך דאָ רואיק. איך פיל, אַז דער אייזנבאַרג אין מיין האַרץ האַלט זיך ביים צעגיין. ווען קיינער זעט נישט, וויין איך מיך אויס. עס ווערט מיר דאָן לייכטער אויפן האַרץ. איך פאַרגעס וועגן אלץ, ווייל ענדלעך האַלט מיין צוויי און צוואַנציק יעריקער חלום ביים רעאַליזירט ווערן. כאַטש דו ביסט נישט מיט מיר, באַטראַכט איך אַבער מיין איצטיקע ריזע ווי אונדזער „האַניק-חודש“. די אידעאַלן זיינען בשותפותדיקע אַנשטאַט די אַמאָליקע צוריקגעהאַלטענע בריוו שיק איך דיר איצט בלויז מענקראַנצן געפלאַכטן פון מיין אַרעמער שפראַך, אַבער פון רייכע געפילן, וועלכע זיינען לאַנגע יאָרן געווען באַהאַלטן אין מיין האַרץ. איך שיק דיר דאָס בעסטע און רייכסטע, וואָס איז דאָ אין מיר...

גריס און קוש אונדזערע טייערע און ליבע קינדערלעך. זאָג זיי, אַז זייער טאַטע, וואָס האָט אַזוי לאַנג געליטן, איז ענדלעך גליקלעך און אַז ער בעט גאָט, זיי זאָלן האָבן אַ בעסערע קינדהייט און אַ מער גליקלעכע יוגנט, ווי זייערע עלטערן האָבן געהאַט.

מיט פיל ליבע בין איך דוין, ישראל.

קאפיטל אַכט

בריוו פון ארץ-ישראל

תל-אביב, מלון הרצליה, אפריל 9, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

היינט אַ וואָך, פונקט ערב פסח, זיינען מיר אָנגעקומען אַהער. מיר האָבן געהאַט בילעטן קיין ירושלים, אָבער אין לעצטן מאָמענט האָבן מיר געביטן דעם פּלאַן, ווייל מיר האָבן דאָ דערוואָרט צו געפינען בריוו. קאַנסט דיר לייכט פאַרשטעלן, ווי אַזוי מיר האָבן זיך געפילט, ווען מיר האָבן דאָ קיין בריוו נישט געפונען.

מיר האָבן ווי עס איז געפראָוועט דעם ערשטן סדר אין האַטעל, פאַר-ביסן מיט טרערן, און ערשט שפעטער זיינען מיר אַרויס אין גאַס, אָנקוקן תל-אביב. מיר האָבן אַדורכגעשפּרייזט עטלעכע גאַסן אין דער פינצטער, האָבן אָפּגעשטאַט אַ וויזיט ביים רעדאַקטאָר פון "הפועל הצעיר" און האָבן זיך אומגעקערט שלאָפן.

אַרום זעקס אַזייגער אין דער פּרי האַט זיך אין אונדזער צימער אַרייַנגעריסן אַ שטאַרקע, ליכטיקע, ארץ-ישראלדיקע זון. נאָך איידער מיר האָבן זיך אָנגעטאָן האַט מען גענומען קלאָפן אין דער טיר. עס זיינען אַרייַנגעקומען אַראָנסקי מיט נאָך עטלעכע אַמעריקאַנער באַקאַנטע. עס האַט זיך אָנגעהויבן אַ שמועס, אַלע האָבן גערעדט, און גערעדט האַט מען העברעאיש, יידיש און ענגליש. די פּאַלעסטינער האָבן געפרעגט: "וואָס הערט זיך אין די סטעיטס?" און מיר האָבן געפרעגט: "וואָס הערט זיך דאָ?"

אין ארץ-ישראל

די חברה האָט געטרונקען טיי און איז אַרויס אין גאָס אַרײַן, צום פּאַסטאַפּיס, כדי פון דאָרט צו טעלעגראַפירן. אין גאָס איז לעבעדיק. אַלץ איז יום־טובדיק. אַ סך דערקענען גאַלדבערג און עס ווערט אַ געשרײַ: „שלום, שלום!“ מען מאַכט אַ פּאַר טריט און עס באַווייזט זיך אַ נייער באַקאַנטער. מען שטעלט זיך אָפּ און עס ווערט אַ רעדל אין מיטן גאָס. מען פרעגט ווידער די זעלבע פּראַגעס. און אַזוי איז אַוועק דער גאַנצער טאַג.

צום צווייטן סדר זײַנען מיר געווען אײַנגעלאָדן צו לעווין עפשטיין. דאָ, אין לאַנד, פּראַוועט מען נאָר אײַן סדר, אַבער זײַנער אַ ברודער פון וואַרשע, וועלכער איז געקומען צוזאַמען מיט אונדז אויף דער שיף פון טריעסט, איז מחויב לויטן דיין צו מאַכן צוויי סדרים. האָט מען אויך אונדז אײַנגעלאָדן און מיר, די דריי גלות־ײַדן, האָבן זיך גענומען פּראַווען דעם סדר.

דאָס עס־צײַמער, ווי אין אַלע אײראָפּעאישע הייזער, איז גרויס און הויך. אין מיטן צײַמער — אַ גרויסער טיש באַשיינט מיט אַ בליץ־לאַמפּ. דער גוטער, אַלטער עפשטיין מיט זײַן פּאַטריאַרכאַלער באַרד זיצט אויבן אָן. גאַלדבערג איז געזעסן אויף זײַן רעכטער זײַט און איך אויף דער לינקער. אויף די אײבעריקע פּלעצער זײַנען געזעסן זײַערע קינדער און קרובים. מען האָט דערלאַנגט דריי הגדות פון זײַער אײגענער דרוקעריי; עפשטיין מיט זײַנע בני בית זײַנען געווען פּטור פון זאַגן די הגדה.

דעם צווייטן טאַג, זונטיק, זײַנען מיר געגאַנגען צו אַ פּאַרזאַמלונג. מיר האָבן דאָרט געהערט רעדן מאַסענזאַנען מיט נאָך אײַנעם. וועגן וואָס די פּאַרזאַמלונג איז פּאַרגעקומען און וועגן וואָס מען האָט גערעדט קאָן איך דאָ אײצט נישט דערצײלן. די פּאַליטישע לאַגע איז דאָ נישט קײן קלאַרע, די רעגירונג איז אַ מיליטערישע.

אין אָונט איז אַנגעקומען די טרויעריקע נײַעס וועגן די אומרוען אין ירושלים און מיטאַמאַל איז אונדזער גאַנצע פּרייד פּאַרשוואַונדן גע־וואָרן. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ צײַט פון דערוואַרטונגען, פון וואַרטן אויף פּינקטלעכע נײַעס; אַ צײַט פון יסורים, פון שרעק, פון קלאַנגען און פון „פּאַסטשן“. יידן האָבן זיך געקאַכט און געסודעט. דאָס אײנציקע גוטע אין דעם אַלעם איז געווען דאָס, וואָס אַלע יידן, אַן אונטערשייד, אַפילו די יידן מיט די שטריימלעך, די ספרדישע און תּימנישע, אַלע זײַנען געווען בראַו און מוטיק. קײנער האָט ניט אַרויסגעוויזן קײן געפּיל פון שרעק.

דעם ערשטן טאַג חול המועד האָב איך מיך דערוואוסט, אַז הרב

פישמאן וואוינט סך-הכל צוויי הייזער אוועק פון אונדזער האטעל. איך האב אים גלייך באזוכט. ער, זיין פרוי בתיה און זייער איינציק קליין מיידעלע האבן זיך זייער דערפרייט מיט דעם ווייטן קרוב. איך האב מיט זיי פארבראכט אַ לאַנגע צייט, גערעדט וועגן סאַראַקע, אַרץ-ישראל, אַמע-ריקע — און פון וואָס נישט.

דעם צווייטן טאָג זיינען מיר אוועקגעפאַרן קיין פתח תקווה, די גרעס-טע קאָלאָניע אין לאַנד. מיר האָבן דאָרט פאַרבראַכט אַ טאָג, איבערגערעדט מיט עטלעכע מענטשן וועגן אונדזער פּלאַן פון „קענינג“ און „פרעזערווי-רונג“. איך וועל מיך דאָ נישט אַריינלאָזן אין קיין אויספירלעכע באַ-שרייבונגען, איך וועל בלויז אין קורצן דערציילן וועגן פתח תקווה און זאָגן, אַז דאָס איז ווירקלעך אַ לאַנד פון זבת חלב ודבש. דאָס הייסט, אַז עס וואָלט געקאָנט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַזאַ לאַנד. די נאַטירלעכע רייכטימער זיינען דאָ און מען קאָן זיי אַרויסברענגען. מיר זיינען דאָ ווידער אַהערגעקומען און פאַרבראַכט אַ צווייטן טאָג. דאָ איז די בערזע פון לאַנד. מען זעט דאָ מענטשן פון אַלע עקן וועלט און אַלע זיינען אינטעליגענטן. קיין פשוטע יידן זעט מען דאָ כמעט נישט. יעדנפאַלס — נישט צווישן די, מיט וועלכע מיר האָבן פאַרקערט. די שפּראַך, וועלכע די אינטעליגענטן נוצט, איז העברעאיש און בלויז העברעאיש. דעריבער האָב איך בלויז געקאָנט הערן און הערן. עס האָט מיך פאַרדראָסן, וואָס איך האָב נישט געקאָנט זיך באַטייליקן אין די געשפּרעכן, אָבער אפשר איז אַזוי בעסער געווען. דעם אמת געזאָגט פיל איך מיך נישט קאָמפּע-טענט אין די אַלע ענינים. ווען איך בין אַליין טראַכט איך איבער די רעדעס און מיט דער צייט וועל איך אפשר קומען צו מיינע אייגענע שלוסן.

נעכטן אָונט איז אין יפו געווען אַ געדריקטע שטימונג. היינט זאָגט מען, דאָרף דאָ פאַרקומען אַן אַראַבישע דעמאָנסטראַציע קעגן יידן. זייענ-דיק אַנגעשראַקן מיט די געשעענישן אין ירושלים האָבן מיר געהאַט יסורים. דער טאָג איז אָבער אַריבער אַ רואיקער און אויב די פרעסע אין אַמעריקע מאַכט דערפון אַ גרויסע זאַך זאָלסטו דיך נישט שרעקן.

היינט אין דער פרי זיינען אַנגעקומען דייע דריי בריוו. איך שעם מיך נישט אויסצוזאָגן, אַז איך האָב באַלד פאַרגעסן אין דער גאַנצער היגער פּאָליטיק און האָב אַנגעהויבן צו לייענען, לייענען און נאָך אַמאָל לייענען. עס איז מיר געווען זייער שווער אַפּצולעבן פינף וואָכן אַן אַ וואָרט פון דיר. איך בין גלייך אוועק צו די פישמאַנס אַנזאָגן זיי די בשורה פון דייע

בריוו און איצט וועל איך פֿאַרקאַטשען די אַרבל און ענטפערן אויף דייענע בריוו אל ראשון ראשון ועל אחרון אחרון.

ערשטנס — דו דאַרפסט דיך נישט שעמען. דו קענסט מיר אַרויס-שרייבן יעדע קלייניקייט. זיי זיינען מיר פונקט אזוי אָנגענעם ווי די גרוי-סע זאַכן. איך געדענק נישט, אָז איך זאָל אַמאָל האָבן געלייענט עפעס מיט אַזאַ חשק, ווי איך האָב געלייענט דייענע בריוו. דעריבער דאַרפסטו נישט איבערקלערן — שרייב אַלץ. איך טו דאָך אַזוי. איך שטרייך נאָך אַמאָל אונטער, אָז אויב איך לאָז אַדורך אַ סך זאַכן, ווי צום ביישפּיל, די שילדערונגען פון די רייזע־ערטער, איז עס דערפאַר, ווייל גאַלדבערג שרייבט וועגן זיי אין „מאַרגן זשורנאַל“ און אין „דאָס יידישע פּאָלק“.

עס איז זייער גוט, וואָס מעי לעווין איז גראַד איצט געקומען. גריס זי אין מיין נאָמען. און איידער איך פאַרגעס גיב איבער אַ גערוס מר. און מרס. סידקאָוו מיט אַלע זייערע קינדער, די עלפענשטיינס אַריינגערעכנט. זאָג זיי, אָז ביז איצט האָב איך ליידער נישט געפונען קיין צייט זיי צו שרייבן באַזונדער. עס אינטערעסירט מיך זייער צו וויסן, ווי עס איז ביי זיי אַדורך דער פּסח, צי זיינען געווען ביי זיי אַ סך מענטשן. דיין קליין בילדעלע איז מיר זייער אָנגענעם, אָבער נישט דאָס האָב איך געמיינט. מאַך דיר אַ גרעסער בילד און שיק עס מיר.

זאָג הערבערטן אָז איך בענק נאָך אים זייער און בעט אים צו זיין פיין און גוט. יעדער, וואָס זעט זיין בילד זאָגט, אָז ער זעט אויס „רעפיניד“ און אויב ער וועט זיך טאַקע אויפפירן, ווי ער זעט אויס אויפן בילד, וועל איך באמת זיין שטאַלץ מיט אים. קוש אים פון מיינעטוועגן און דאָס זעלבע אויך משה מענדל. גריס די מאַמע און זאָג איר, אָז אַ מענטש דאַרף נישט קיין פּובליסיטי און אַ ניט־מענטש העלפט נישט קיין פּובליסיטי... לויט מיין חשבון קאַנסטו מיר נאָך ענטפערן אויף דעם בריוו אויפן אַלטן אַדרעס. דעם צווייטן בריוו זאָלסטו מיר שיקן קיין בוקאַרעסט.

רעג דיך נישט אויף מיט איבעריקע דעבאַטעס, וועסטו קאַנען טראַגן דעם יאָר, וואָס דו האָסט אויך דיר גענומען. לייען די געדרוקטע זאַכן, וועלכע איך האָב דיר איבערגעלאָזט. ווי פּילסטו דיך אויף דיין נייעם פּאַסטן? איך פּיל מיך אין אַלגעמיין זייער גוט. ווען אויפן האַרצן ווערט שטאַרק קאַלעמוטנע נעם איך מיך צו מיין אַלט מיטל: איך לייג מיך שלאָפן. פּאַלג מיך און טו אויך אַזוי. עס איז די בעסטע מעדיצין... גריס אונדזער משפּחהלע.

דיין, ישראל

ירושלים, אפריל 14, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

מיינע פארלויפיקע בריוו פון ארץ־ישראל זיינען צום באדויערן אלע טרויעריקע. די לאגע אין לאַנד איז געווען און איז נאָך דערווייל נישט קיין פריילעכע. איך וויל אָבער היינט, אין מיין ערשטן טאָג אין ירושלים, נישט רעדן פון פאָליטיק. אַנשטאָט דעם וועל איך פּראַוואַן דיר צו געבן אַ בילד פון היינטיקן טאָג.

פּאַרטאָג האָבן מיר פּאַרלאָזן יפו אין אַן אויטאָמאָביל. די רייזע פון יפו קיין ירושלים געדויערט אַרום דריי שעה. זי ערשטע העלפט פון וועג איז פּלאַך, שיין באַוואַקסן מיט גרינס. די צווייטע העלפט איז באַרגיק. אָבער נישט פון דעם מין בערג וואָס אַרום פיטסבורג. דאָס זיינען שטיי־נערנע בערג אויסגעאַרבעטע פון דער נאַטור אַזוי, אַז דער גאַנצער וועג איז נאָ וואונדערלעכע פּאַנאָראַמע. דער וואָס זעט עס איין מאַל, וועט עס קיינמאָל נישט פּאַרגעסן. דער טראַקט איז אַזוי אויסגעשניטן צווישן די בערג, אַז מען זעט פון דער ווייטנס, ווי דער וועג האַלט זיך אין איין שלענגלעך.

ווען מען קומט נענטער צו דער שטאָט זעט מען די שפיצן פון פּאַר־שיידענע קלויסטערס און מען באַקומט דאָס געפיל, אַז דאָס איז דער פּלאַץ, וואו עס זיינען אַנטשטאַנען אלע רעליגיעס. ווען מען פּאַרט אַריין אין דער שטאָט און מען דערזעט דעם געבוי פון די הייזער און דעם אויסזען פון די גאַסן, ווייסט מען, אַז מען איז אין אַ נייער וועלט. מיר, געבוירענע און דערצויגענע אין איראָפּע, קאָנען זיך נישט פּאַרשטעלן, וואָס אַזוי איז. אַלץ איז דאָ אַנדערש — דאָס שווערע לעבן, די קליידונג, דאָס באַנעמען זיך, דער אופן פון האַנדל, דער בליק אויפן לעבן. מען האָט דאָ דאָס געפיל, אַז מען געפינט זיך אויף אַן אַנדערן פּלאַנעט.

דער אויטאָמאָביל אונדזערער האָט זיך גערוקט פּאַמעלעך צווישן די שמאַלע געסלעך און איך האָב געזען פּאַרבייגיין יידן מיט קליידער פון יוסף שמשס גאַרדעראַבע — באַרוועסע און אַן שיד. איך האָב געהאַט דאָס געפיל, אַז איך זע ווי גאַנצע יאָרהונדערטער גייען פּאַרביי מיינע אויגן.

נאָכן אַנקומען אין האַטעל האָבן מיר זיך רעגיסטרירט. אַ דינער אין אַ רויט מיצל האָט אונדז אַנגעוויזן אונדזער צימער. גאָט ווי אַנ־דערש אַלץ איז דאָ! ערשטנס איז דאָ אַלץ פון שטיין. יעדע געביידע איז געמאַכט פון שטיין. די סטעליעס זיינען נישט גלייך. כדי זיי זאָלן זיך נישט צעפּאַלן זיינען זיי געבויט קיילעכיק און זעען אויס ווי אַ יאַרמעל־

קע. דאָס וואָס אַלץ איז דאָ געמאַכט פון שטיינער שאַפט דעם איינדרוק, ווי מען וואָלט זיך געפונען אין אַן אַלטן שלאָס.

איך בין אַריין אין פאַרלאָר, אָדער ווי זיי רופן עס דאָ, אין סאַלאָן. די אויסשטאַטונג איז דאָ אינגאַנצן אַן אַנדערע. די בילדער אויף די ווענט און די דיוואַנען אויף דעם דיל זיינען אַנגעהויבט מיט אַלטקייט. איך האָב זיך אַרויסגעכאַפט אויף אַ גאַניקל און האָב אַרויסגעקוקט אויף דער שטאָט. דאָס בילד איז אַזוי אַנדערש פונעם אויסזען פון אַמעריקאַנער שטעט, אַז מען קאָן אַפילו נישט אַנהייבן צו מאַכן אַ פאַרגלייך. אין איין זייט זעט מען אַ שמאַל געסעלע, וואָס לויפט באַרג אַראָפּ, אַנגעשטעלט מיט קלייטלעך, געמאַכטע פון שטיין, די דעכער זיינען באַדעקט מיט גראַס, וואָס איז אַנגעוואַקסן אין משך פון הונדערטער יאָרן. פון דער אַנדערער זייט זעט מען געדרייטע גאַסן מיט הויכע ווענט און הינטער די ווענט געפינען זיך הייזער, וועלכע געדענקען לאַנגע זירות. פון דער ווייטנס זעט מען דעם הר הזיתים. אַזוי האָט מײן בליק געוואַנדערט פון איין בילד צו אַ צווייטן און איך האָב געפילט, ווי איך זאַפּ אין מיר אַריין די געשיכטע פון דער מענטשהייט.

מיר זיינען אַרויס אין גאַס און באַלד האָבן מיר באַגעגנט דעם פּראָפּעסאָר סלושץ, אב. גאַלדבערגס אַן אַלטן באַקאַנטן. ער האָט אונדז גע- פירט צו זיך אַהיים. אויפן וועג האָבן מיר געזען יידישע יינגעלעך מיט לאַנגע קאַפּאַטקעלעך, מיט לאַנגע פּיאַות, יונגעדייט מיט שפּראַצנדיקע בערדעלעך און אַנגעטאַן אין שמעון אהרונס בגדים, עלטערע יידן מיט שטריימלעך — פאַר די אויגן מיינע איז אויפגעשוואומען אינגאַנצן אַן אַנדערער דור.

סלושץ וואוינט ביי דאָקטאָר מאַזען, אַ ייד פון עלזאַס, וועלכער לעבט שוין דרייסיק יאָר אין ירושלים. ער האָט זיך אויפגעבויט אַ הויז אויף אַ באַרג און ווען איך בין אַריין אין דעם הויז האָב איך געהאַט דאָס גע- פיל, אַז איך געפין מיך אין אַ מזויי. אַלץ אין הויז איז קינסטלעריש גע- מאַכט מיט דער האַנט. ער וואָלין איז אַן עלטערער מענטש, ער דרייט זיך אַרום אין אַ זיידענער יאַרמילקע אויפן קאַפּ, רעדט מיט דער טאַכטער פּראַנצויזיש, מיט מיר יידיש, מיט גאַלדבערגן העברעאיש. זיין פרוי, אַ הויכע מיט גרוילעכע האָר, רעדט בלויז פּראַנצויזיש. פונדעסטוועגן פילט זיך דאָ אַן אונדזעריקער נישט פרעמד, ווייל איר אויסזען און איר שמייכל מאַכן פילן, אַז מען איז ביי זיך אין דער היים. די טאַכטער, וועל- כע איז געבוירן אין ירושלים, רעדט ניין שפּראַכן און איז זייער באַ- שידן. דער צוקונפטיקער אידעם, אייזיקסאָן, וואָ פאַלעסטינער, אַ באַשעפּ-

טיקטער ביי עקספארט-אימפארט מיט אמעריקע, רעדט ווייניקער שפראכן, אבער איינע פון זיינע שפראכן איז ענגליש.

מיר זיינען איינגעלאדן געווארן צו בלייבן אויף וויעטשערע און מיר האָבן דאָרט פאַרבראַכט עטלעכע שעה. עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז פאַר מיר, פאַר וועמען יעדער מענטש און יעדע זאַך, איז ניי, האָב מיך מיט גרויס פאַרגעניגן צוגעהערט צו יעדן איינעם און איך האָב געטראַכט, אַז זיי זיינען אונדזערע אַריסטאָקראַטן און מיר דאַרפן מיט זיי שטאַלצירן.

דער בעל-הבית האָט אונדז אַרויסגעפירט אויף אַ גאַניקל און האָט אונדז געוויזן די שטאָט. איך האָב געזען פאַר מיר דאָס שענסטע, דאָס הייליקסטע אין אונדזער אַלטן לאַנד. פון דאָרט זיינען מיר אוועק צו דער „זיאַניסט קאָמישאַן“. די אָפיסעס פאַרנעמען אַ גאַנצע געביידע, עס פירט זיך דאָ אַ רעגירונג מיט אַלע קליפערלעך. דער קאָרידאָר איז פול גע- ווען מיט יידן, וועלכע האָבן געוואַרט צו זען דעם אַדער יענעם באַאַמטן. אַ ספרדישער ייד מיט לאַנגע פיאַות האָט געטראָגן אַ טאַץ מיט טיי אין די צימערן פון די „אָפישעלס“. נאָכן אָפזיין אַ געוויסע צייט האָבן מיר זיך אומגעקערט אין האָטעל אַריין. דאָ האָבן מיר געטראָפן הרב פישמאַן, מיט וועמען מיר האָבן פאַרבראַכט עטלעכע שעה. דער טאַג איז געווען פול מיט איינדרוקן און מיר האָבן זיך מידע געלייגט שלאָפן.

היינט אין דער פרי האָבן מיר געזען דעם אַגראַנאַם עטינגער און מיר האָבן געקראָגן פון אים זייער נויטיקע אינפאָרמאַציעס וועגן אונדזער- רע פלענער פאַרן לאַנד. בייטאַג האָבן מיר ווידער געזען דעם דערמאַנטן מר. אייזאַקסאָן. די פאַרבינדונג מיט אים האָט פאַר אונדז אַ גאָר גרויס ווערט. איצט זיינען מיר ווידער אין האָטעל און איך וועל דיר מאַרגן ווידער אַמאַל שרייבן.

אַ גרוס אונדזערע טייערע קינדערלעך און יעדן איינעם.

דיין, ישראל

✽✽

צומאַרגנס אין דער פרי

איך האָב נעכטן אַוונט פאַרענדיקט דעם בריוו שנעל, ווייל עס האָט זיך דאָ אין שטוב אַנטוויקלט אַ דעבאַטע צווישן פיר ירושלימער יידן און וועגן די לעצטע געשעענישן און גראַד אויף אַ פשוטן יידיש. די דעבאַטע האָט זיך פאַרצויגן ביז אַרום איינס אַזייגער. איך האָב דערפון אַ סך גע- לערנט. ווען מען קומט אין לאַנד און מען ווענדט זיך נאָך אינפאָרמאַציע צו אָפציעלע ציוניסטן באַקומט מען געוויינלעך אַן איינזייטיק בילד.

נאָכן פאַרברענגען אין לאַנד עטלעכע וואָכן פאַרט מען אַוועק מיט דער מיינונג, אַז אין לאַנד זיינען בלויז פאַראַן צווייערליי יידן: פאַרשימלטע חלוקה־יידן און אַפּיציעלע ציוניסטן. אָבער דאָס איז ווייט נישט דער אמת. עס איז דאָ אַ דריטער מין יידן און אפשר דער וויכטיקסטער. דאָס איז דער פשוטער ייד, וועלכער האָט דאָ אַהערגעוואַנדערט אין די לעצטע דרייסיק־פּערציק יאָר אָן שום פּרעטענזיעס. מיט זיין שווייט האָט ער אויפגעבויט דאָס, וואָס עס איז דאָ, האָט איבערגעלעבט אַלע צרות פון די טערקן און האָט זיך געהאַלטן ביי דער האַפּנונג, אַז אַט־אַט וועלן צו־קומען נייע מענטשן, נייע קרעפטן, וועלכע וועלן פאַרזעצן די אַרבעט, וואָס זיי האָבן אָנגעהויבן. דאָס וואָרט חלוקה איז ביי זיי פּסול.

די אַפּיציעלע ציוניסטן פון רוסלאַנד און פון אַמעריקע ווילן זיך נישט רעכענען מיט זייער מיינונג, ווייל ס'וואָלט פאַרקלענערט זייער אייגענע וויכטיקייט. נישט זייענדיק באַקאַנט מיט דער אַזיאַטישער וועלט פירן זיי אַ פּאָליטיק, וואָס איז שעדלעך פאַר דעם ציוניסטישן אידעאַל און וואָס האָט לעצטנס דערפירט צו פאַגראַמען. איצט ווען דאָס שרעקלעכסטע איז געשען, הייבן זיי אָן צו פאַרשטיין זייער ביטערן טעות. לאַמיר האַפּן, אַז זיי וועלן בייטן זייער מיינונג און וועלן זיך פאַרבינדן מיט די אַרטיקע מענטשן, וועלכע זיינען אַלע מאַל גרייט צו פאַרגעבן און צו פאַרזעצן גיין האַנט אין האַנט פאַר דער טובה פון אַלע יידן.

מיט דער געשעפטלעכער זייט פון אונדזער זאָך זיינען מיר כמעט פאַרטיק. היינט וועלן מיר אָנהייבן צו באַזוכן די היסטאָרישע פּלעצער. דיין, ישראל

**

ירושלים, אפריל 16, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

זינט מיר זיינען דאָ געקומען האָבן מיר שוין גערעדט צו אַ סך מענטשן. איד האָב זיך גוט צוגעהערט צו זייערע מיינונגען, אָבער ווען כ'האָב גע־האַט אַ ביסל פרייע צייט האָב איך אַנאַליזירט זייערע טעאָריעס. יעדעס מאַל קום איך צום אויספיר, אַז אין די אַלע מיינונגען איז אָן צווייפל פאַראַן אַ מאַס אמת, אָבער פון אַ פּראַקטישן ווערט זיינען די טעאָריעס גאַנץ ווייט.

דו ווייסט, אַז איך בין דאָ געקומען וועגן צוויי אונטערנעמונגען — וועגן "קענינג" און "פּרעזערווירן" פּרוכטן, וואָס איז אויסשליסלעך אַ פּרי־וואַטע זאָך און איז באַזירט אויף אַ קאַנקרעטן געשעפטס־פּלאַן. די צוויי־טע זאָך איז אַ קאַפּעראַטיווע אונטערנעמונג. מיט דעם ערשטן פּלאַן

זיינען מיר כמעט פארטיק. אַלץ איז צוגעגאנגען גלאַטיק און פלאַנמעסיק. אָבער נישט אַזוי איז מיט דער צווייטער אונטערנעמונג. איך האָב גע- מיינט, אַז איך וועל דאָ אַלץ טרעפן גרייט. מיר האָבן דאָך דאָ אַ ״זיאַד- ניסט קאַמישאָן״. איך האָב געגלויבט, אַז אין די לעצטע צוויי יאָר פון איר עקסיסטענץ האָט זי אַודאי עפּעס אויפגעטאָן אויף דעם געביט און אַז אַלץ, וואָס איך וועל דאַרפן טאָן וועט זיין צוצולייגן אַ האַנט צום ראַד, זאָגן זיי, װאָ דאָ האָט איר מיין דערפאַרונג מיט מיין געלט און נוצט דאָס פאַר דער טובה פון אונדזער פאַלק און אונדזער לאַנד. איך האָב אַפילו אין מיינע שלאַפּלאַזע נעכט אויסגעאַרבעט קאַנקרעטע פּלענער וועגן סיסטעמען פון פאַבריקאַציע און דיסטריבוציע. יא, אַזוי האָב איך גע- טראַכט, ביז איך האָב גענומען די זאַך דאָ אונטערזוכן אויפן אַרט. ווען איך בין געקומען פנים אל פנים מיט די פאַקטן האָב איך צו מיין באַ- דויערן געזען, אַז דערווייל איז נאָך אויף דעם געביט גאַרנישט געטאָן געוואָרן. עס איז בלויז דאָ אַ קאַמערציעלע ביוראָ, וואָס זאָרף זיך אַפּגעבן מיט קאַמערץ און מיט דער קאַאַפּעראַטיווער פּראַגע.

אין לאַנד איז אַ שרעקלעכער יקרות. קיין אַרבעט איז נישטאָ. מענטשן האָבן נישט פון וואָס צו לעבן. וואָלט דאַכט זיך על פי שכל די פּראַגע וועגן שאַפן מעגלעכקייטן צו דערהאַלטן די מענטשן, געדאַרפט זיין די ערשטע אויף דער טאַג-אַרדענונג. וואָס קאָן דען זיין וויכטיקער ווי דאָס? ווייזט זיך אָבער אַרויס, אַז אַלע פאַרשטייען זייער גוט די טעאַרעטישע זייט פון דער פּראַגע, אָבער קיינער באַנעמט נישט די פּראַקטישע מיטלען, ווי אַזוי דאָס פּראַבלעם צו לייזן אין דער ווירקלעכקייט. יעדער טראַגט זיך דאָ אַרום מיט אַ פּלאַן און ווען ער ווייזט דיר דעם פּלאַן, ווערסטו דערשטוינט פון זיין איגנאַראַנץ. באַלד ווייזט ער דיר, אַז ער האָט אַזוי פיל און אַזוי פיל מיטגלידער, אַז יעדער פון זיי וועט אינצאָלן אַזוי פיל און אַזוי פיל געלט. אָבער, געוואָלד, וואָס וועסטו טאָן מיט דעם געלט? דאָ בלייבט אַלץ שטיין.

די העכסטע אינסטאַנץ אין די ענינים איז דר. א. רופין. אַב. גאַלד- בערג איז דעריבער געגאַנגען צו אים. אפשר וועט ער זיך מיט אים אַדורכשמועסן, וואָס וועט צו עפּעס דערפירן. איך בין נישט מיטגעגאַנגען, ווייל ער קען נישט קיין יידיש און נישט קיין ענגליש. איך האָב אַפּגע- רעדט מיט גאַלדבערג, אַז אויב עס וועט זיין נויטיק זאָל ער מיך רופן. אויב עס וועט דערפון עפּעס אַרויסקומען, וועל איך דיר לאָזן וויסן.

זונטיק אין דער פרי.
פון גאלדבערגס באווד ביי רופינען וועט אפשר יא עפעס ווערן. אבער
אויך בלויז טעאָרעטיש. ער האָט צוגעזאָגט צו פאַרעפנטלעכן אַן אָפּהאַנד-
לונג וועגן דעם ענין. דערווייל מוזן מיר זיך מיט דעם באַנגוגענען.
טייערע, נעכטן האָבן מיר זיך אַרויסגעלאָזט זען דאָס אַלטע ירושלים.
אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר געקלעטערט צווישן די בערג, געקראַכן אין יעדער
הייל, געזען די קברים פון אונדזערע מלכים; פאַרנאָכט, ווען די זון
האַט געהאַלטן אין פאַרגיין, האָבן מיר זיך אַוועקגעלאָזט צום קבר פון
אונדזער מוטער רחל. איך בין דאָרט געשטאַנען אין אַ הייליקער שטיי-
מונג און האָב געטראַכט, אַז ערגעץ ווייט, ווייט, איז דאָ אַ לעבעדיקע
לאה, וועלכע איז פונקט אַזוי ריין און אומשולדיק ווי רחל. . . . גאָט האָט
מיר געגעבן לאהן און האָט מיך באַשוואוירן זי אָפּצוהיטן ווי דאָס
שוואַרץ-אַפּל פון מיין אויג. איך האָב געהערט גאָטס קול און האָב באַנייט
מיין שבועה צו זיין אייביק דיין קנעכט. און דאָ, אויפן וועג קיין בית-
לחם, ביי דעם קבר פון אונדזער מוטער רחל, בין השמות, האָב איך מיט
טרערן תפילה געטאָן צו אונדזער הייליקער מוטער רחל און פונקט אַזוי
צו מיין הייליקער און לעבעדיקער לאה.
גריס אונדזערע טייערע קינדערלעך און זאָג זיי, אַז איך בעט גאָט
פאַר זיי יעדן טאָג.

דיין, ישראל

**

ירושלים, אפריל 23, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

די לעצטע צוויי טעג איז שטיל, יעדנפאלס אויסערלעך, אבער אי-
נערלעך ברענט אַ צאָרן אין יעדנס האַרץ. די פּסח-געשעענישן וועלן
קיינמאָל ניט פאַרגעסן ווערן און קיינמאָל נישט פאַרגעבן ווערן. עס איז
אַבער דאָ אַ האַפענונג — דאָס איז סאָן-רעמאָ. יעדער וואָרט מיט אומ-
געדולד אויפן רעזולטאַט. אַפטימיסטן, ווי אַב. גאַלדבערג, לימין אַ סך
האַפענונגען אויף דער איצטיקער קאַנפּערענץ אין סאָן-רעמאָ, פעסימיסטן
מאַכן אַלץ אַוועק מיט דער האַנט. און סתם יידן וואָרטן — גוט צי שלעכט,
עס מוז נעמען צו דער שפּיל אַ סוף און וואָס גיכער. איך אליין פּיל ווי די
מעהייט יידן.

נעכטן זיינען מיר ווידער אַרויסגעגאַנגען אַנקוקן דאָס אַלטע ירושלים.
מיר זיינען געווען אין רמב"נס שול. דאָ האָבן די ענגלענדער ערשט יענע
וואָך אַרויסגעראָבן ר' יחנן בן זכאיס שול, וועלכע איז פאַררעכנט פאַר
דער עלטסטער שול זינט דעם חורבן בית שני.

מיר זיינען נאך אמאל געווען ביי דער כותל מערבי און זיך ווידער אנגעזאפט מיט דעם אויסזען פון די שטיינער. מיר זיינען אויך געווען אין דער חסידישער שול. צום סוף האָט אונדז אונדזער מנהיג פראָפעסאָר סלושץ געפירט צו די איבערגעבליבענע קאָראַאימער. דאָס איז אַ סעקטע, וואָס האָלט זיך פאַר די אמתדיקע יידן. אַממייסטן געפינט מען זיי אין קרים, אין רוסלאַנד. דאָ אין ירושלים זיינען נישט געבליבן מער ווי פיר פרויען און צוויי מענער. זיי וואוינען אין אַ הויז. מיר זיינען דאָרט אַהיב־געגאַנגען און האָבן אָנגעקלאַפט אין דער טיר. אַן אַלטע פרוי איז אַרויס־געקומען. זי רעדט שפּאַניש און מיר האָבן איר, דורך אונדזער מנהיג געגעבן צו פאַרשטיין, אַז מיר ווילן זען זייער שול. זי האָט אונדז גע־פירט אַרונטער דורך פאַרדרייטע טרעפּלעך און מיר זיינען אַריין אין דער שול. דאָס בית מדרש איז נישט מער ווי אַ קליין צימערל מיט אַ פענצטערל אין דאָך. אַלץ שמעקט דאָ מיט הונדערטער יאָרן. די פרוי האָט אַרויסגענומען די ספר תורה, וועלכע איז פונקט ווי אונדזערע אין פאַרמאַט, אָבער זי האָט נקודות און איז געבונדן אין טאַוול. אויך די סידורים זיינען כמעט ווי אונדזערע. אַלע אויפּשריפטן אויף די ווענט און אויפן אַרון קודש זיינען פּסוקים פון דער תורה. זי האָט זיך באַקלאַגט, אַז דער שניי וועלכער איז דעם לעצטן ווינטער געפאַלן אין ירושלים האָט אָנגעמאַכט אין שולעכל אַ חורבן. עס האָט אַריינגערונען און האָט גע־מאַכט נאָס די ווענט, די ספרים און די ספר תורה.

מיר זיינען צוריק אַרויס אויפן הויף און האָבן געבעטן אַ דערלוי־בעניש אַריינצוגיין אין איר הויז. אינעווייניק האָב איך מיך געפילט ווי אין אַ קדשי קדשים. עס זיינען דאָ געווען צוויי קלענערע, נידעריקע צימערלעך. דאָס מעבל איז פון שטיין. די ווענט זיינען באַדעקט מיט האַנט־געוועבטע טעפּיכער. זי האָט אונדז געוויזן די בילדער פון אירע קינדער. טיפּישע יידישע פּנימער. מיר האָבן איר געזאָגט, אַז ביי גאָט זיינען אַלע גלייך, אָבער זי האָט טרויעריק געשאַקלט מיטן קאָפּ, זי ווייסט בעסער. ווען אירע אַ טאַכטער זאָל וועלן חתונה האָבן מיט אַן אונדזעריקן ייד, קאָן זי נישט. לויטן יידישן דין מוז זי פריער ווערן אַ קריסטין און ערשט דערנאָך קאָן זי זיך מגייר זיין. זיי ווילן אָבער נישט ווערן קיין קריסטן און דערפאַר שטאַרבן זיי ביסלעכווייז אויס.

דאָס הויז, דער הויף, די שול, אַלץ איז דאָ ציכטיק און ריין. די ווענט זיינען ווייס געקאַלעכט, די דילן זיינען ריין. איד בין אַוועק פון דאָרט פול מיט סימפּאַטיע צו זיי. מיר דאַכט זיך, אַז ווען איך וואָלט

געדארפט וואוינען אין ירושלים וואָלט איך מיט פּאַרגעניגן ביי זיי גע-
וואוינט.

מיר האָבן זיך אָנגעהויבן נאָכצופּרעגן אויף בילעטן צוריק קיין טריעסט
און עס ווייזט זיך אַרויס, אַז ביז דעם 27טן מאַי איז אַלץ אויספאַרקויפט.
אפּשר וועלן מיר קריגן אויפן 11טן יוני. דאָס הייסט, אַז אויב מיר וואָלטן
באַשלאָסן צו פאַרלאָזן ארץ ישראל, קאָנען מיר איצט נישט, ווייל דער
אַרויספאַר פון לאַנד איז גרעסער ווי דער אַריינפאַר.
גריס אונדזערע ליבע קינדערלעך און יעדן איינעם פון אונדזער משפּחה.
דיין, ישראל

**

ירושלים, אפריל 24, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

דעם לעצטן בריוו האָב איך געענדיקט אין דער פריי. עס שלאָפט
זיך נישט — שרייבט מען. וואָרום אַכט אַזיגער קלאָפט עמיצער אין טיר.
עס קומט אַריין אַ באַקאַנטער און זאָגט: וואָס שלאָפט איר? איר ווייסט
גאַרנישט, וואָס עס טוט זיך אין שטאָט? אַלע קלייטן, אַלע משרדים
(אַפּיסעס) זיינען געשלאָסן. קיינער האָט זיי נישט אַרגאַניזירט. פאַרקערט,
מען האָט געוואָלט צוריקהאַלטן דעם פּראָטעסט אויס מורא פאַר אַ פּראָ-
וואַקאַציע. עס האָט אָבער נישט געהאַלפּן. קיינער האָט נישט געעפּנט
דאָס געשעפט. די קינדער זיינען נישט געוואָנען אין די חדרים. אַרעמע
און רייכע, אַלטע און יונגע, אַלע האָבן געוואָרפּן די אַרבעט אויס פּראָ-
טעסט קעגן דעם געכטיקן משפּט.

מיר זיינען אַרויס אין גאַס. יידן האָבן שפּאַצירט רואיק. אויף די
עקן פון די גאַסן האָט מען געזען פּאַטרולן מיט באַגנעטן. אויף אַ טייל
גאַסן זיינען געשטאַנען קאַנאַנען. אָבער קיין דעמאָנסטראַציעס קומען
נישט פאַר. עס איז אַ שטילער פּראָטעסט. דאָס האָט נאָך מער גערייצט
די נערוון פון די, וואָס זיינען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם משפּט. אַלס
ענטפּער אויף דעם פּראָטעסט האָט די מאַכט אַרעסטירט נאָך פינף מענטשן.
די יידן זיינען אָבער אייניק אין זייער גלויבן, אַז די וועלט וועט אויפ-
שטורעמען קעגן אַזעלכע אומרעכטן.

אין מיין צער האָב איך דאָך געהאַט אַ באַפּרידיקונג אין דער האַל-
טונג פון די יידן. ווען די אַמעריקאַנער וואָלטן אַזוי געהאַנדלט, וואָלט
דעבס זיכער איצט נישט געזעסן אין תּפּיסה.

אַ גאַנצן טאָג האָבן מיר זיך אַרומגעשלעפּט איבער די גאַסן. די
נערוון זיינען געווען אָנגעצויגן, די הערצער פאַרביטערט. מען ווייסט

נישט, וואס דער מאַרגן וועט ברענגען. איך קאָן נישט איינזיצן אין האָ-
טעל. איך וויל אַרויס אין גאַס. אפשר איז דאָ עפעס נייעס.
טייערע, דו וויסט נאָדאָי, אַז ירושלים איז אַרומגערינגלט מיט
טויערן. דאָס איז אַן איבערבלייבעכץ פון אַמאָליקע יאַרן. אונדזער האָ-
טעל איז אין אַלטן טייל ירושלים און געפינט זיך בלויז אַ פּאַר שפּאַן
פון טויער. אַלץ וואָס איז אייראָפעאיש איז אין דעם נייעם טייל פון
דער שטאָט. האָב איך מיך נעכטן געלאָזט גיין צו דער נייער שטאָט.
אַבער אַזוי שנעל ווי איך בין צוגעקומען צום טויער, איז מיר אַקענגע-
קומען אַ סאָלאַט און האָט מיר אונטערגערוקט די ביקס אין פנים
אַריין. איך האָב געפרעגט, וואָס דאָס באַדייט און ער האָט מיר געענטפערט :
„נאָט עלאָוד“, נישט דערלויבט. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז עס זיינען איינ-
געפירט געוואָרן מיליטערישע געזעצן, אַז נאָך אַכט אַזייגער טאָר מען זיך
נישט געפינען אויף דער גאַס. איך האָב מיך אומגעקערט אין האָטעל
אַריין.

היינט בין איך אויפגעשטאַנען גאַנץ פרי. איך האָב איבערגעלייענט
גאַלדבערגס אַרטיקל, וואָס איז געלעגן אויפן טיש. ער אַליין איז געשמאַק
געשלאָפן אויפן באַלקאָן. איך האָב אים נישט געוואַלט אויפוועקן. ער
דאַרף דאָס ביסל שלאָף זייער נויטיק. ער איז אַ סך נערוועזער ווי איך.
דו קאַנסט דיר פאַרשטעלן זיינע געפילן.

שטייענדיק אויפן באַלקאָן האָב איך געזען ווי אייף דער גאַס זיינען
אדורכגעגאַנגען עטלעכע אַפיצירן און מאַטראָנן פון אַן אַמעריקאַנער קריג-
שיף. איך בין קיינמאַל פריער אַזוי נישט שטאַלץ געווען פון אַמעריקע
ווי איצט. דאָס איז אַ סימן, וואָ אַמעריקע ווייסט וואָס עס איז דאָ געשען
און האָט באַפוילן, אַז אַ שיף זאָל דאָ קומען און העלפן די אַמעריקאַנער,
וואָס געפינען זיך דאָ. גאָט איז מיין עדות, אַז נישט וועגן זיך האָב איך
אין דעם מאַמענט געטראַכט. פאַרקערט, וואָס ערגער עס ווערט דאָ די
לאַגע, אַלץ שטאַרקער ווערט מיין באַשלוס צו בלייבן ביזן ביטערן סוף.
ווען איך וואַלט איצט אוועקגעפאַרן, וואַלט עס געווען פחדנות און איך
וואַלט עס מיר קיינמאַל נישט מוחל געווען.

מיר האָבן אַ פאַרדאַכט, אַז די צענזור לאָזט נישט אַדורך אב. גאַלד-
בערגס אַרטיקלען. עס וואַלט גוט געווען, אַז דו זאָלסט ווייזן מיינע בריוו
צו ב. טורקלען. זאָל ער אַרויסנעמען די פּאַקטן און מאַכן אַן אַלאַרם.
אַלע טעלעגראַמעס ווערן צענזורירט. איך וואַלט אים געשריבן דירעקט,
פּערזענלעך, אַבער דער קאַפּ איז מיר דערשלאָגן. גריס אים זייער
פריינדלעך.

איך שיק דיר א פאָר בילדלעך. ווען אויפן האַרץ וועט ווערן אַ ביסל פריילעכער, וועל איך דיר שרייבן, ווער די מענטשן זיינען.
**

ירושלים, אפריל 27, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

מזל-טוב! איך האָב דיר היינט טעלעגראַפירט און איצט לאָז מיך, טייערע, דערציילן וועגן אונדזער שמחה. מער קיין וואָרט ניט וועגן דעם, וואָס עס איז געווען. גענוג זיך געקלאַגט.

מיט עטלעכע טעג צוריק האָט הרב קוק גוזר תענית געווען צוליב דעם פּאַגראָם. נעכטן איז געווען דער תענית. נאָכמיטאָג זיינען זיך אַלע פרומע יידן צוזאַמענגעקומען אין אַ שול. דער רב הכולל קוק האָט געהאַלטן אַ רירנדיקע רעדע און האָט געמאַכט אַ הספד פאַר די קדושים פון פּאַגראָם. פון מיינע פריערדיקע בריוו קאָנסטו דיר לייכט פאַרשטעלן די שטימונג, וואָס ס'האָט דאָרט געהערשט. דער ועד הצירים, וועלכער באַ-שטייט מייסטנס פון ווייט נישט קיין פרומע האָט זיך באַטייליקט אין דעם טרויער. אין מיטן דעם רבס רעדע איז אָנגעקומען מ. מ. אוסישקין און אַנדערע פירער פון ועד הצירים. ווען הרב קוק האָט געענדיקט די רעדע האָט אוסישקין געבעטן דעם עולם אויסצוהערן אַ טעלעגראַמע. ער האָט די טעלעגראַמע נאָר וואָס באַקומען פון סאַן-רעמאָ.

אין שול האָט געהערשט אַ טויטע שטילקייט. מען האָט דערוואָרט צו הערן אַ טויט-אורטייל. אוסישקין האָט געליינעט די טעלעגראַמע: „הזכרת בלפור נכנסה בגוף חוזה השלום“. דאָס באַדייט, אַז די באַלפור דעקלאַראַציע איז אַריין אין שלום-טראַקטאַט פון טערקיי. פון אַן עת צרה איז געוואָרן אַן עת שמחה. מען האָט זיך אָנגעהויבן צו האַלדן און צו קושן. איינער האָט דעם אַנדערן אָפּגעגעבן מזל-טוב. מען האָט באַשלאָסן צו גיין צום כותל מערבי אין אַ שטילער פּראַצעסיע.

דערווייל האָט מען זיך דערוואוסט אין דער שטאָט וועגן דער פריי-לעכער נייעס און קינד און קייט האָט זיך אוועקגעלאָזט צום כותל מערבי. מען האָט דאָרט געהאַלטן פייערדיקע רעדעס, געזונגען די „התקווה“ און ערשט דעמאָלט איז מען זיך אין אַ גאָר געהויבענער שטימונג צעגאַנגען איבער די שטיבער.

איך בין גראַד ביי דעם אַלעם נישט געווען. איך בין געווען נעכטן אין יריחו. פּראַפעסאָר סלושץ האָט פאַר אונדז מיט עטלעכע טעג צוריק געהאַט אַהאַנזשירט אַן אויטאָמאָביל, וואָס זאָל אונדז דאָרט נעמען. מיר האָבן זיך געפילט שולדיק, וואָס מיר האָבן געדאַרפט אוועקפאַרן אין אַזאָ וויכטיקן

טאג, אבער עס איז שוין געווען צו שפעט צו מאכן ענדערונגען.
 עס וואלט גענומען צו לאנג צו באשרייבן די ריזע און איך בין איצט
 צופיל אויפגערעגט דאס צו טאן. מיר האבן דעם טאג גוט פארבראכט, איך
 וועל אים קיינמאל אין לעבן נישט פארגעסן. מיר האבן זיך געבאדן אין
 ים המלח, געזען דעם ירדן, אנגעקוקט די שטאט יריחו, געזען פון דער
 ווייטנס די בערג פון מואב און אויפן וועג צוריק געזען דעם נחל פרת
 און ארום גיין אזיגער צוריקגעקומען קיין ירושלים.

אריינקומענדיק אין האטעל האבן מיר באגעגעט דעם בעל-הבית,
 וועלכער האט אונדז באגעגעט מיט א מזל-טוב. ער האט אונדז איבערגעגעבן
 די לעצטע נייעס. דער האטעל איז געווען פול מיט מענטשן. יעדער איז
 געווען אין א גוטער שטימונג און מען האט געהאלטן אין דערציילן און
 רעדן וועגן דער גוטער נייעס. הרב פישמאן איז אריינגעקומען פון גאס
 און האט יעדן אפגעגעבן מזל-טוב. עסן איז שוין קיינעם נישט געלעגן אין
 זינען. מיר זיינען ארויס אין גאס און האבן דערזען גאר אן אנדערע לבנה,
 אינגאנצן אנדערע שטערן. דער עולם האט שפאצירט א רואיקער א דער-
 היבענער. נאך דער, וואס האט דא לעצטנס געלעבט האט געפילט, וואס
 די דאזיקע רואיקייט האט באדייט. מען האט איבערגעלעבט א שרעקלעכן
 קריזיס, אלץ איז געהאנגען אויף דער וואגשאל: אדער פאראורטיילט צו
 ווערן אויף א ווייטערדיקן גלות אן שום האפענונג אויפגעריכט צו ווערן
 אדער אויסגעלייזט צו ווערן פון א צוויי טויזנט-יעריקן גלות און אנווהיבן
 א ניי לעבן. דאס פאלק איז אויפגעשטאנען תחית המתים.

מיר זיינען געגאנגען שפעט שלאפן און האבן נאך אויף די בעטן
 לאנג, לאנג גערעדט. היינט איז אנגעקומען די צווייטע וויכטיקע נייעס:
 ענגלאנד האט באקומען דעם מאנדאט איבער פאלעסטינע. יעדער האט
 דערפילט, אז אין די נאנטסטע קומענדיקע טעג יועט אלץ ווערן דערליי-
 דיקט. ענדלעך וועט דאס פאלק, וואס האט אזוי לאנג געליטן, ווערן בא-
 פרייט. איך בין גליקלעך, וואס איך האב זוכה געווען צו זיין אין דער
 צייט פון אונדזער גרעסטער היסטארישער באפרייאונג. איך וויל דין
 בעטן, דו זאלסט האלטן דעם בריוו ווי אן אנדענק פאר אונדזערע קינדער.
 זאלן זיי וויסן, אז דעם 20 אפריל 1920 איז אין סאן רעמא, איטאליע,
 באשטעטיקט געווארן די באלפור-דעקלאראציע און פון האפענונג
 איז געווארן א פאקט. דער ציוניזם איז געווארן פארווירקלעכט. די יידן
 האבן איצט א היים ווי וואלע אנדערע פעלקער, זיי האבן צוריקגעקראגן
 זייער אלטע היים, אויף וועלכער זיי האבן אזוי לאנג געווארט. דאס ווארטן
 איז געווען שווער. די לעצטע פאגראמען האבן פול געמאכט דעם ביטערן

כוס. יעדער האָט געפילט, אַז סאָן רעמאַ באַדייט טויט אָדער לעבן. די גערעכטיקייט האָט ענדלעך געזיגט. און דערפֿאַר מיין טייערע, ווינטש איך דיר, אונדזערע קינדער, דער גאַנצער משפּחה און אַלע יידן אַ גרויסן, אַ האַרציקן מזל-טובּ!

דיין, ישראל

**

ירושלים, אַפּריל 28, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

איצט קאָנען מיר מיט אַ לייכט געפיל אַוועקפֿאַרן. די געשעפטלעכע זייט פֿון אונדזער ריזע איז געענדיקט. מיר האָבן שוין געקראָגן די נוי-טיקע אינפֿאַרמאַציע. מיר האָבן איצט אָנגעהויבן צו זוכן אַ וועג, ווי אַזוי אַוועקצופֿאַרן קיין רומעניע. דאָס איז איינער פֿון די שווערסטע פֿראַבלע-מען אַפֿילו אין אייראָפּע און אַוודאי דאָ. שיפֿן און באַנען גייען נישט רעגלמעסיק. מיר האָבן אויסגעפֿונען, אַז ביז צום צענטן יוני קאָנען מיר נישט קריגן קיין פֿלאַץ אויף אַ שיפֿ קיין אייראָפּע. נישט האַבנדיק קיין אַנ-דערע ברירה האָבן מיר געקויפט בילעטן קיין טריעסט אויפֿן צענטן יוני. מיר וועלן פֿאַרלאָזן ארץ-ישראל אַרום דעם ערשטן יוני און וועלן אַנ-קומען קיין אַלעקסאַנדריע, אין עגיפּטן, פֿון וואָנען די שיפֿ דאַרף אָפּגיין. איך האָב איבערגערעכנט דעם געלט-חשבון און עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דאָס געלט, וואָס איך האָב מיטגענומען קיין סאַראַקע (*) וועל איך נישט האָבן אויסצוצאָלן. דערפֿאַר זאָלסטו פֿרעגן ביי דער מיס גודמאַן, וויפֿל

(*) אינדיאָרס פֿלאַן איז געווען, אַז נאָכדעם ווי ער וועט רעאַליזירן זיין מיסע אין ארץ-ישראל, וועט ער באַזוכן זיינע עלטערן און זיין משפּחה אין זיין געבורט-שטעטל סאַראַקע, אין רומעניע. ווען דער דאָזיקער פֿלאַן איז נאָך ביי אים ריף געוואָרן אין אַמעריקע האָט ער אָפּגעדרוקט אַן עפֿנטלעכע מעלדונג אין דער ייִדישער פֿרעסע און האָט זיך געווענדט צו סאַראַקער לאַנדסלייט און צו סאַראַקער אַראַגניזאַציעס, אַז ער איז גרייט מיטצונעמען געלט פֿאַר איינצלע פֿערזאָנען און פֿאַמיליעס אָדער געזעל-שאַפֿטלעכע שטיצע פֿאַר סאַראַקער ייִדישע אינסטיטוציעס. ער האָט דערביי צוגעגעבן, אַז וויפֿל עס וועט באַטרעפֿן די מיטגעגעבענע געזעלשאַפֿטלעכע צדקה, וועט ער דערצו אַליין צוגעבן נאָך אַמאָל אַזוי פֿיל. אויף דער מעלדונג האָבן זיך אָפּגערופן פֿיל סאַראַקער לאַנדסלייט און די גרעסטע טייל פֿון די געזאַמלטע געלטער איז דאָ אַריינגעלייגט געוואָרן אין אַ באַנק. שפעטער האָב איך אים פֿון דאָנען, פֿון אַמעריקע, אַרויסגעשיקט דאָס געלט טעלעגראַפֿיש קיין רומעניע און ער האָט דאָס דאָרט פֿאַנאָדערגעטמילט. איינצל-הייטן וועגן דעם געפינען זיך אין אינדיאָרס ווייטערדיקן בריח פֿון סאַראַקע.

געלט עס איז ביי איר פארשריבן אויף דעם חשבון. נעם דערפון אַרונט-טער די 325 דאָלאַר, וועלכע איך האָב שוין דאָ אויסגעצאָלט און שיק מיר דאָס איבעריקע טעלעגראַפיש אויף מיין נאָמען צו דער באַנק קיין בוקאַרעשט. לויט מיין חשבון איז אַרום און אַרום געווען די סומע פון 2146 דאָלאַר און 50 סענט. אזוי ווי איך האָב שוין אויסגעצאָלט 325 דאָלאַר בלייבט 1821 דאָלאַר מיט 50 סענט. איידער דו שיקסט מיר דאָס געלט פּרעג דיך אָן אין ניו־יאָרק, צי עס איז דאָ אַ פּאַנד און דערנאָך שיק אַלע געלטער צוזאַמען טעלעגראַפיש און אויך אַ ליסטע, פאַר וועמען דאָס געלט איז באַשטימט. איך וויל נישט מישן די „טשאַרטיי“ געלטער מיט מינע אייגענע, וועלכע איך נעם אויף דעם קרעדיט בילעט. דערפאַר איז גלייכער, דו זאָלסט מיר שיקן די גאַנצע סומע און איך וועל דערפון אָפּנעמען די סומע, וועלכע איך האָב שוין דאָ אויסגעצאָלט.

שוין צוויי וואַכן, ווי איך האָב נישט געקראָגן פון דיר קיין בריוו און דו קאָנסט פאַרשטיין, ווי איך פיל. מיר וועלן דעריבער מאַרגן פאַרן קיין יפו, אפשר וועלן מיר דאָרט עפּעס טרעפן. איך שטעל מיר פאַר, וואָס דו האָסט איבערגעלעבט, ווען דו האָסט געלייענט, וואָס דאָ איז פאַרגעקומען. אָבער עס איז שוין אַלץ אַריבער און לאַמיר האַפּן, אַז אויף מיין ווייטערדיקער רייזע וועל איך טרעפן בעסערס. אַ גרוס אונזערע טייערע קינדערלעך, יעדן איינעם פון דער משפּחה, יעדן אין שאַפּ אין פּילאַדעלפּיע און אין רעדינג, אויך מר. סידקאָו און באַמיליע. דו וועסט דורך פּאַקעט-פּאַסט באַקומען פון מיר אַ פאַר אַנטיקן פון „בצלאל“. אַחוץ די פאַר זאַכן, וועלכע געהערן צו מרס. גאַלדבערג, וועסטו איינטיילן די קלייניקייטן לויט דיין איינזען. פאַרגעס נישט דעם אַלמן פינקענזאַנען צו געבן אַ פּערזענלעכן בריוו און אַ טאַבאַטשניצע. זיי מיר געזונט און פּריילעך,

דיין, ישראל

**

ירושלים, אפריל 30, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

מיר האָבן געוואַרט אויף בריוו און האָבן זיי נישט געקראָגן. מיר האָבן דעריבער באַשלאָסן צו פאַרן קיין יפו. ווען מיר זיינען אָנגעקומען קיין יפו האָבן מיר אויסגעפונען, אַז מאַדאַם אַראָנאָוויטש האָט ערשט היינט איבערגעשיקט די בריוו מיט אַ מענטש. נישט האָבנדיק מער קיין געדולד און מורא האָבנדיק, אַז די בריוו וועלן פאַרלוירן גיין, האָב איך גענימען דעם זעלבן אויטאָמאָביל, מיט וועלכן מיר זיינען געקומען, און האָבן זיך

אומגעקערט קיין ירושלים. דאָ בין איך אַרומגעלאָפֿן אין אַלע האַטעלן און ענדלעך האָב איך אָפּגעזוכט דעם מאָן מיטן פעקל. איך האָב אים געגעבן דערפֿאַר 10 דאָלאַר. מאָרגן פֿאַרטאָג וועל איך צווייקפֿאַרן קיין חיפה און וועל ברענגען די בריוו פֿאַר גאַלדבערגן. אַרעמער גאַלדבערג, ער וועט שוין היינטיקע נאַכט נישט שלאָפֿן.

דיינע בריוו זיינען פֿונקט ווי דו רעדסט — פֿול מיט פייער, האַרצי־קייט און ענטזיאָזם. דאָס האָב איך ליב. איך טטעל מיר פֿאַר ווי דו זיצסט ביי פעני מייערס אָדער ביי עמעצן אַנדערש און דו רעדסט מיט היץ און דיינע באַקן רויטלען זיך און די אויגן ברענען. די מענטשן קוקן דיר אָן מיט קנאה. זיי טראַכטן: אַט דאָס איז אַ גליקלעכער מענטש, וואָס האָט אַן אידעאלן לעבן, ווערט פֿון אַלע געאַכט און געשעצט. און וואָס האָבן מיר? שיינע קליידער, קאַרטן, קאַבאַרעטן!... זיי זיינען שוין אַבער צופֿיל דערין פֿאַרזונקען און קאַנען מער דערפֿון נישט אַרויס. דו געדענקסט מיין מיינונג וועגן דעם מין לעבן. פֿאַר מיר אַליין האָב איך קיינמאַל נישט געהאַט קיין מורא, איך האָב גוט געוואוסט, אַז אויף מיר קאָן אזאָ לעבן נישט האָבן קיין ווירקונג. אַבער דעם אמת זאָנדיק האָט מיר פֿאַר דיר דאָס האַרץ אַ ביסל געקלאַפט. אַ פֿרוי ווערט לייכטער באַ־איינפֿלוסט, ווערט פֿאַרכישופֿט פֿון שיין מעבל, פֿון אַ שיין און גלאַט וואָרט. נישט איין מאָל בין איך געלעגן אַ שלאָפֿלאָזער און געבעטן גאָט, ער זאָל דיך פֿירן אויפֿן ריכטיקן וועג. איצט שטאַלציר איך מיטן געדאַנק, וואָס איך האָב אַ חלק אין דייין געפינען זיך. דייין שווער לעבן די לעצטע צייט איז מיר שטאַרק צום האַרצן. דאָס איז דאָס, וואָס איך האָב מיר שטילערהייט געוואונטשן אַלע יאָרן. נישט נאָר דיך מאַכט דאָס גליקלעך, נאָר אויך מיר. עס גיט מיר מוט און האַפענונג, אַז איך לעב נישט בלויז פֿאַר זיך, נאָר פֿאַר עפעס העכערס. פֿון מיינע לעצטע בריוו וועסטו פֿאַרשטיין, אַז אויך איך האָב מיך געפֿונען. איך לעב איצט איבער דעם שענסטן פֿעריאָד אין מיין לעבן און איך בין גליקלעך, וואָס איך ווייס, אַז אויך דו לעבסט איבער אזאָ פֿעריאָד, אַז דו פֿאַרשטייט מיך אַזוי גוט. דו ביסט פֿון דעם זעלבן „שטאַף“, וואָס איך און איך בין דיר דערפֿאַר דאַנקבאַר.

איך פֿיל דיין צער אין די שטילע נעכט. איך טיק דיר מיין ליבע און מיין הויכע שאַצונג פֿאַר אַ טרייסט. האַלט אויף דייין מוט, די צייט וועט קומען ווען מיר וועלן ווידער גליקלעך זיין צוזאַמען.

איך בין מיד פֿון דעם פֿאַרן אַהין און צוריק. עס איז שוין עלף אַזויגער און מאָרגן גאַנץ פֿרי וועל איך צוריקפֿאַרן קיין יפו.

גריס די קינדער און זאָג אונדזער טייערן אברהם יהושע, אַז איך בין

זייער צופרידן, וואָס ער לערנט יידיש. ווען איך וועל אַהיימקומען און זען, אז ער קען טאַקע יידיש, וועל איך וויסן, ווי אזוי דאָס אַפּצושאַצן. אַ גרוס דער מאַמען און יעדן איינעם. מאַרגן וועל איך ווידער שרייבן.
דיין ליבבנדיקער ישראל.

**

חרדה, מאי 4, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

וועגן חדרה איז נישטאָ קיין סך צו דערציילן. עס איז אַ קאַלאַניע נישט ווייט פון ים. די מערסטע לאַנד-באַזיצער זיינען מענטשן, וואָס וואוינען אין אַנדערע לענדער. די לעצטע צען-פּופּצן יאָר האָבן זיי גע-קויפט באַדן דורך אַן אַקציע געזעלשאַפט. דאָס ביסל יידן, וואָס לעבט דאָ איז שטאַרק געטראָפּן געוואָרן אין דער צייט פון דער מלחמה. איצט וואַרטן זיי, אז די אייגנטימער זאָלן צוריקקומען און העלפּן צוריק אויפ-בויען דאָס פריערדיקע און עס פאַרגרעסערן. און זיי קומען טאַקע ביס-לעכווייז.

אַט זיצט דאָ אַ דאַמע פון דער פּאַלטאווער גובערניע. דער מאַן איז אַן אַפטייקער. מיט דריי יאָר צוריק האָבן זיי אַהערגעבראַכט דריי קינדער צו לערנען אין דער היגער גימנאַזיע און נאָליין זיינען זיי אוועק פירן זייערע געשעפטן. די מלחמה האָט זיי דאָרט אַבער פאַרכאַפט און זיי האָבן אַלץ אַדורכגעלעבט ביז זיי זיינען קוים מיטן לעבן אַנטלאָפּן פון אַדעס מיט דער היסטאָרישער שיף „רוסלאַנד“; דאָ האָבן זיי אויסגעפונען, אז די קינדער האָבן זיך על פי נס דערהאַלטן ביים לעבן. זיי זיינען איצט אַרעם ווי דער טויט און זיינען געקומען אַהער אויסזוכן דאָס שטיקל לאַנד און זיך דאָ באַזעצן.

איך האָב מיך נאָטירלעך אינטערעסירט מיט דער לאַגע אין רוסלאַנד און איך האָב איר וועגן דעם גענומען אויספרעגן. זי האָט מיר געענטפערט אויס העפלעכקייט, אַבער איך האָב באַמערקט, אז זי טוט עס מיט גרויס פייך. עס האָבן איר אוודאי אויפגעטויכט אין געדאַנק מאַמענטן פון שוועבן צווישן טויט און לעבן, סצענעס פון הונגער און ליידן. זי מיינט, אז דער באַלשעוויזם ווי אַן אידעאַל איז אפשר גוט, אַבער די אויספירער פון דער אידיע, די באַלשעוויקעס, זיינען אומדערטרעגלעך. איך האָב נישט גע-וואָלט ביי איר מער אַרויסרופן קיין שווערע דערנערונגען און האָב גע-ביטן דאָס געשפרעך אויף ארץ ישראל. איצט איז זי געוואָרן לעבעדי-קער. ווען מען איז געגאַנגען עסן זיינען אַלע געווען מער האַפּערדיק, אַ יונגער קאַלאַניסט מיט אַ בריוו פנים און געזונטע מוסקולן, הויך

ווי אַ סאַסנע, האָט פאַרגעלייגט, אַז ער וועט אויף היינט אין דער פרי געבן זיין וואָגן מיט דריי פּערד און מיר וועלן אַרומפאַרן באַזוכן די אומגעגנט. ער האָט געהאַלטן וואָרט. באַלד אין דער פרי איז ער געקומען מיטן גע- שפּאַן. די זון האָט געברענט ווי אַ קאַלך-אויון. מיר האָבן זיך אויסגעזעצט אויפן גראַז, וואָס דער אַנטרייבער האָט צוגעגרייט. דער וואָגן איז עט- לעכע מאָל אַריין אין טיפע זאַמדן און מיר האָבן געמוזט אַרונטערגיין און גיין צופּוס.

ענדלעך זיינען מיר אָנגעקומען קיין „חפּציבה“, אַ קאַלאַניע פון אַרום זעקס הייזער, ביים ים. כאָטש די געגנט איז אַ וואַמדיקע, איז זי אַבער באַפּלאַנצט מיט אַראַנזשן-גערטנער, מאַנדלען, אַרבוזן און קאַרטאָפּל. מיר זיינען געצאָנגען ביים ברעג ים און האָבן זיך געוואונדערט, ווי אַזוי יידן האָבן פון אַ מדבר געמאַכט אַזאַ פּרוכטבאַר לאַנד. אַוודאי איז נאָך די אַרבעט נישט געווען אַ פאַרענדיקטע, אַבער דער אַנהייב איז געמאַכט געוואָרן. די קרבנות, וועלכע דאָס לאַנד האָט געפּאָדערט, זיינען שוין געבראַכט געוואָרן. אַ סך זיינען אויסגעשטאַרבן פון פיבער.

איך האָב דאָ היינט איינגעקויפט הונדערט אַתרוגים פאַר אונדזער טייערן אַלטן פּינקענזאָן. איך האָב איינגעצאָלט זעקס פּונט און עס וועט אפשר קאָסטן נאָך עפעס פאַר דער פּאַסט. אַבער זיי וועלן זיין פון שענסטן און בעסטן. מען וועט זיי שיקן אין צייט, ער זאָל זיי האָבן אויף סוכות. מען זאָגט מיר דאָ, אַז פאַר פּערזענלעכע זאָכן צאָלט מען נישט קיין שטייער, איבערהויפט ווען עס קומט דורך דער פּאַסט. לאָז מיר וויסן, ווי אַזוי עס איז אַדורך.

איך בין זייער צופרידן פון דער נייעס, אַז די ציוניסטישע קאַנווענשאַן וועט פאַרקומען אין אַטלאַנטיק סיטי. וועסט האָבן אַ שטיקל טרייסט פאַר דייע אַלע צרות. דו וועסט דיך באַגעגענען מיט אַ סך באַקאַנטע ציוניסטן און פון מיינע בריוו וועסטו זיי קאַנען איבערגעבן נייעס, וועלכע זיינען נישטאָ אין די צייטונגען. קאַנסט זיי איבערגעבן אַז די פּאַליטישע לאַגע איז דאָ אַ גלעצנעדע. דאָס לאַנד איז נישט פול מיט מאַלאַריע און מיט אַנדערע קראַנקהייטן, ווי אונדז האָט זיך געדוכט, נאָר פאַרקערט, עס איז נאָ געזונט און שייך לאַנד. די אַלע מעדיצינען, וועלכע דו האָסט מיר מיטגעגעבן, האָבן איך נאָך נישט אויסגעפּאַקט. איך בין איבערצייגט, אַז יעדער, וואָס וועט קומען אַהער מיט אַ ביסל געלט און ענערגיע, וועט מיט דער צייט ווערן רייך. דאָס לאַנד נויטיקט זיך אין אַלץ. וואָס פאַר אַ געשעפט עמעצער זאָל נישט אַנהייבן וועט ער האָבן דערפּאָלג, ווייל עס איז נישטאָ נאָך קיין קאַנקורענץ. עס נויטיקן זיך נאָר מענטשן און דווקא פון

אמעריקע. זאלן דאָ קומען אלערליי פאכלייט, פאבריקאנטן, האַטעל-אייגנטימער, רעסטאראַן-אַנפירער, בויער. אַרבעטער זיינען דאָ גענוג און עס וועלן זיין נאָך מער ווען דאָס רוסישע פראַבלעם וועט ווערן גע-לייזט.

פאַרגעס נישט צו שרייבן מיר אַלץ וועגן דער קאַנווענשאַן. קאַנסט זאָגן יעדן, אַז גאַלדבערג און איך האָבן דאָ באַשלאָסן אַנצוהייבן דאָס גע-שעפט. דאָס „קענינג“-געשעפט איז דאָ זייער נויטיק און יעדער וויל קויפן אַקציעס, איבערהויפט די קאַלאָניסטן אַליין. איך האָב גערעדט מיט דער „אַנגלאַ-פּאַלעסטיין“ באַנק און זיי וועלן אונדז זיכער שטיצן. קומענדיקע וואָך וועלן מיר זיין אין ירושלים און דאָרט וועלן מיר בלייבן ביז דעם ערשטן יוני. דורך דער צייט וועלן מיר אויסאַרבעטן אַלע אונדזערע פּלע-נער וועגן דער „קענינג“ פאַבריק. מיר וועלן אויך אויסאַרבעטן אַ באַ-שטימטן פּלאַן פאַר פאַבריצירן קונסט-אַרטיקלעך ווי קאַרפּעטס, ראַגס און אַנדערע קונסט-זאַכן, וועלכע מען קאָן אויסאַרבעטן אין פריוואַטע היימען. אַזאָ אינדוסטרי איז זייער נויטיק פאַר דער אויסהאַלטונג פון פּיל פּאַ-מיליעס. דערווייל איז דער פּלאַן אונדזערער, מיר זאלן זיך ביידע אומ-קערן קיין אַמעריקע און דאָרט אַלץ אין אַ קורצער צייט אַראַגאַניזירן. שפּע-טער זאל איך דאָ צוריק אַהערקומען אַזוי שנעל זיי מעגלעך מיט אַ טייל פון געשאַפּענעם קאַפיטאַל און אָנהייבן צו אַרבעטן. גאַלדבערג וועט דורך דער צייט בלייבן אין אַמעריקע ביז עס וועלן פאַרקויפט ווערן אַלע „שערס“. ערשט דעמאָלט וועט ער אויך קומען און וועט נעמען אין דער אַרבעט אַ די-רעקטן אַנטייל. דער גאַנצער פּלאַן איז נאַטירלעך אַפּהענגיק דערפון, צי דו וועסט דערווייל אויסקומען אָן מיר אין די ביזנעס, ווייל מיר טאָרן דער-ווייל נישט אויפגעבן אונדזער געשעפט אין פּילאַדעלפּיע. איך האָף, אַז דו וועסט קאָנען אָנפירן מיטן געשעפט און איך בין גרייט צו נעמען אויף מיר די ראַלע פון נע ונדניק פאַר די נאַנטסטע פאַר יאָר.

הלוואי זאלן אַלע אונדזערע אַמעריקאַנער ציוניסטן טאָן פּראַקטישע אַרבעט, ווייל מיט רעדן אַליין קאָן מען דאָס לאַנד נישט אויפבויען.

דאָס איז אַן ענטפּער אויף דיין בריוו פון ערשטן אַפּריל. די סצענע פון דעם טרויעריקן אַוונט, ווען דו ביסט געקומען פון דעם ווירדזשיניאַ-טעאַטער איז פאַרגעקומען גענוי אין דער זעלבער צייט, ווען עס איז אויך ביי אונדז געווען זייער טרויעריק. ווי עס ווייזט זיך אויס האָט דער „ראַדיאַ“ פון מיין האַרץ איבערגעגעבן צו דיר דעם היגן צושטאַנד. איך קריג אַפּט דיינע „ראַדיאַ“-טעלעגראַמעס...

איך האָב באַקומען דיינע בילדלעך אָבער איך בין פון זיי נישט

צופרידן. וועמען איך ווייז זיי מוז איך צוגעבן די ווערטער: „דאס בילד איז נישט גוט, זי איז פיל שענער.“ איז שיק-זשע מיר טאקע א בילד, וואס זאל „רעדן“. איך דאנק דיר זייער, וואס דו דערמאָנסט אין בריוו אונדזער גאנצע חברה און איבערהויפט, וואס דו האָסט צוגעלייגט זייערע האַנט-שריפטן. זאָג זיי, אַז איך טראַכט וועגן זיי יעדע מינוט און אַז איך האָף צו זיין מיט אייך אלע אין אויגוסט. זאָלן זיי מיר שרייבן. איבערהויפט הערבערט — ער קאָן דאָך. פאַרוואָס שרייבט ער נישט ?

מאָרגן אין דער פרי פאַרן מיר פון דאָנען קיין זכרון יעקב. שבת וועלן מיר זיין אין חיפה און וועלן פון דאָרט צופאַרן קיין עכו. אויב מעג-לעך וועלן מיר באַזוכן זשאַבאַטינסקין און די איבעריקע ניינצן אַרעס-טירטע. אין עכו איז די תפיסה. מיר האָפּן צו זען זיי פולשטענדיק באַ-פרייט נאָך אין דער צייט פון אונדזער זיין אין לאַנד.

גריס יעדן איינעם אין שאַפּ און זאָג זיי, אַז איך דאָנק זיי פאַר דעם לעצטן בריוו און בעט זיי שרייבן מער און גרעסערע בריוו. דיין, ישראל.

**

חיפה, מאי 8, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

גאָלדבערג האָט געקראָגן אַ דערלויבעניש צו זען זיך מיט זשאַבאַטינס-סקין און איז געפאַרן מיט מאַדאָם זשאַבאַטינסקי קיין עכו, וואו ער און נאָך ניינצן זיינען איינגעשפאַרט אין תפיסה.

דאָנערשטיק אין דער פרי, ל"ג בעומר, האָבן מיר פאַרלאָזט חדרה. מיט אַן אַוונט פריער, מיטוואָך, איז געקומען דער קאָלאָניסט גורעוויטש, וועלכן איך האָב דערמאָנט אין מיין לעצטן בריוו און האָט אונדז איינגע-לאָדן אויף טיי צו איינעם אַ קאָלאָניסט לאוויטשקי. ער איז איצט דער מילנער פון דער אומגעגנט.

די פאַמיליע באַשטייט פון די עלטערן — טייערע און פשוטע מענטשן, גאַסטפריינדלעך ווי נאָר אידעאָליסטן קאָנען זיין. די עלטסטע טאַכטער שושנה איז אַ מיידל פול מיט יידישן חן מיט פאַרהלומטע בלויע אויגן, זי רעדט ווייניק אָבער פאַרשטייט גאָר אַ סך. דאָס צווייטע מיידל, בעלאַ, איז העפלעך, באַרעדעוודיק, באַלעזן און ווען זי וואַלט נישט געזאָגט אַז זי איז געבוירן אין חדרה וואַלט מען געמיינט, אַז זי האָט איר גאַנץ לעבן געלעבט אין אַ גרויסער שטאָט. צבי, אַ יינגל פון אַ יאָר 15, טראַגט אַ סקויטישן מונדיר, ווייל ער געהערט טאָקע צו דער סקויטן אַרגאַניזאַציע פון לאַנד. עס איז נאָך דאָ דאָרט אַ מיידעלע פֿון אַ יאָר צען, וואָס קאָן

נישט עפעס אַנדערש ווי העברעאיש, זי לערנט אויך אַ ביסל ענגליש. מיר האָבן אין אַט דער ליבער היים פאַרבראַכט אַ פּאָר שעה. די לבנה, אַ ליכטיקע, האָט אַריינגעשיינט דורך דער אָפּענער טיר. גאַלדבערג האָט געפרוּאוּט שאַפן אַ פּריילעכע שטימונג אָבער דאָס האָט זיך אים נישט איינגעגעבן. מען האָט פאַרגעשלאָגן צו גיין אויף אַ שפּאַציר און דאָ האָבן איך אויסגעפונען די סיבה פון דער געדריקטער שטימונג. מיט אַ פּאָר טעג פּריער זיינען בעדוואינער באַפּאַלן אַ דערבייאיקע קאַלאַניע, האָבן דערהרגעט אַ מענטש און צוגערויבט די בהמות. דאָ, אין חדרה, ריכט מען זיך יעדע מינוט אויף אַן ענלעכן „באַזוך“. מיר האָבן זיי געמוטיקט און געגעבן האַפּענונגען אויף בעסערע צייטן.

מיר האָבן אַ שטיקל צייט שפּאַצירט ביז מיר זיינען דערגאַנגען צום לערער פון דער שולע. פון דער ווייטנס האָבן זיך דערהערט טרויעריקע יידישע טענער פון אַ פּידל. דאָס האָט דער לערער גשפּילט פּאַר אַ גרופּע יונגוואַרג, וואָס האָט זיך ביי אים פאַרזאַמלט. מיר האָבן דאָרט געטראָפּן די יונגוואַרג פון דער קאַלאַניע, עטלעכע מיידלעך מיט עטלעכע יונגעלייט אין מיליטערישע קליידער. אַלע צוזאַמען האָבן זיך געמאַכט האַרץ, מען האָט געזונגען און געשפּילט, אָבער ווי איז צו אַזאַ שמחה. אַלע וויילע איז אַן אַנדערער געלאָפּן צום אָפּענעם פענצטער, האָט אַרויסגעשטעקט דעם קאַפּ און האָט זיך איינגעהערט — טאַמער...

איך האָב זיך אין זיי גוט איינגעקוקט. אויף זייערע טרויעריקע און ערנסטע פּנימער איז נישט געווען קיין סימן פון פּחד.

גייענדיק צוריק אין האַטעל אַריין האָבן איך מיר געטראַכט, ווער עס זיינען די אמתדיקע ציוניסטן. צי די, וואָס וועלן קומען דעם דריי-סיקסטן מאַי קיין אַטלאַנטיק סיטי, איינשטיין אין ברעיקערס האַטעל, אויס-פּוצן זיך אין די שענסטע קליידער, האָבן אַ „גוד טאַים“, זיין ביי אַ פּאַר זיצונגען, שטימען אויף אַ פּאַר רעזאָלוציעס, פּאַטשן בראַוואַ און זינגען די „התקווה“, צי די מענטשן פון חדרה — מענטשן, פון וועלכע די וועלט ווייסט אינגאַנצן נישט. מענטשן וואָס האָבן אין די לעצטע דרייסיק-פּערציק יאָר געלעבט אין דער מדבר און האָבן מיט זייער פּלייט און בלוט אויפגעבויט דאָס ביסל, וואָס עס איז דאָ. מענטשן, וועמענס מאַטאָ איז, אַז „לעבעדיקע וועלן מיר פון אונדזער לאַנד נישט אַוועק“. איך האָב זיך געפּילט אַ ביסל שטאַלץ, וואָס מיין ציוניזם איז נישט דער מאַדע-ציוניזם. איך וועל מיך רופן „ציוניסט“ בלויז דאָן, ווען איך וועל עפעס אויפּטאַן פּאַר מיין פּאַלק און לאַנד.

דעם צווייטן אינדערפרי זיינען מיר אָפּגעפּאַרן קיין זכרון יעקב.

אויפן וועג האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ שעה אין דער קבוצה „גן שמואל“. זיי באַארבעטן שוין אַכט יאָר אַ שטיק לאַנד אויף אַ פּולשטענדיק קאָמוניסטישן אופן. צוואַנציק יונגעלייט באַארבעטן דעם באַדן. עטלעכע מיידלעך פירן די ווירטשאַפט, קאַכן, וואַשן א. אַו. יו. אַלע קריגן אַ גלייכן חלק און זיינען צופרידן.

איך האָב געהערט, אַז עס זיינען דאָ מערערע אַזעלכע קאָאָפּעראַטיוון און איך בין געווען זייער צופרידן, וואָס איך האָב געהאַט די געלעגנהייט צו זען „גן שמואל“. נאָכמיטאָג זיינען מיר אַנגעקומען קיין זכרון יעקב. דאָס איז אַ שטעטלעך פון אַרום זיבעציק פּאַמיליעס, אַלע רומענישע יידן. דער האַטעל-אייגנטימער, גראַף, איז געווען אַמאָל אין אַמעריקע. ער האָט אונדז דערציילט וועגן די לאַקאַלע צרות. אויך דאָ איז מען נישט זיכער פון אַן איבערפּאַל. אָבער קיינער פילט זיך נישט געפּאַלן. קינד און קייט איז אַרגאַניזירט. אַרעם און רייך באַוואַכן די קאָלאָניע. שפּעט ביי-נאַכט, האָט ער אַליין, הער גראַף, זיך אַנגעטאַן אַ ביקס און איז אַוועק אויף זיין פּאַסטן. דאָס איז געווען דער אַוונט, ווען זיין גרופּע האָט געדאַרפט האַלטן וואָך.

דעם זעלבן טאָג האָבן מיר באַזוכט דעם וויין-קעלער פון באַראָן. דער פּאַרוואַלטער האָט אונדז אַדורכגעפירט דורכן גאַנצן קעלער, האָט אונדז אַלץ דערקלערט, ווי אַזוי די מאַשינען קוועטשן, רייניקן און אַרבעטן אויס די טרויבן אויף אַ מאַדערנעם און וויסנשאַפטלעכן אופן. ער האָט אונדז געגעבן צו פּאַרוזכן אַ גוט גלעזל וויין, האָט געשיקט אַ גרוס צו די אַמע-ריקאַנער יידן און האָט צוגעלייגט אַ פּראָגע: „צי דענקט איר, אַז עס איז דאָ וואָס צו האָפּן אויף די אַמעריקאַנער יידן? עס איז דאָך דאָס איינציקע יידנטום, וואָס איז געבליבן אומבאַשעדיקט נאָך דער מלחמה.“ „עס איז אמת, האָט ער געזאָגט, אַז אויך זייער געלט איז נויטיק, אָבער נאָך מער נויטיק זיינען זייערע פעאיקייטן, זייער נאַרמאַלער אַרט לעבן“.

מיר האָבן געגעבן אַפּענונגען, אַז דאָס אַמעריקאַנער יידנטום וועט טאָן זיין חוב, ווען עס וועט קומען דער קריטישער מאָמענט. אָבער אין האַרץ האָט מיך גענאָגט די פּראָגע: צי וועט דאָס געשען? ווער קאָן וויסן?

מיר זיינען אויפגעשטאַנען זייער פרי. אויך דאָ, איז ווי אין חדרה, דורך דער נאַכט גאַרנישט געשען. לעבן האַטעל האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן עטלעכע עלטערע קאָלאָניסטן און האָבן געשמועסט. גאַלדבערג האָט זיך געזעצט שרייבן אין זיין צימער און איך האָב פּאַרפירט אַ שמועס מיט די קאָלאָניסטן. זיי האָבן אַלע, יעדער אויף זיין אופן, דערציילט די גע-

שיכטע פון זכרון יעקב, ווי זיי זיינען מיט פערציק יאָר צוריק געקומען פון רומעניע, געזונטע יונגען, און ווי זיי האָבן מיט בלוט און שווייס אָנגעהויבן צו פאַרוואַנדלען די פאַרלאָזענע שטיינערנע בערג אין אַ פרוכט-באַרן טרויבן-גאַרטן, ווי יאָזוי זיי האָבן זיך געפלאַגט און געבראַכט קרבנות פאַר יעדן שטיקל ערד, פאַר יעדן ביימעלע. דער קאַמף איז געווען אַ ביי-טערער. פון איין זייט האָט מען געקעמפט מיט די ווילדע בעדווינער און פון דער צווייטער זייט מיט דעם געלן און שוואַרצן פיבער. איינער האָט מיר מיט אַ שטעקן אָנגעוויזן אויף אַ בית הקברות: „אַט דאָרטן ליגן אונ-דזערע פרויען, אונדזערע קינדער, די אַלע, וועלכע האָבן נישט געקאָנט אַריבערטראָגן די מגפות. דאָרטן ליגן אויך אונדזערע דערמאַרדעטע, וואָס זיינען געפאַלן וואַכנדיק איבער אונדזער האָב און גוטס.“ אָבער — האָבן אַלע צוגעגעבן — עס טוט זיי נישט באַנג. דאָס ערגסטע איז שוין אַריבער. אונטערן טערק האָט מען איבערגעלעבט ערגערע צייטן. „איצט פילן מיר זיך שטאַלץ, וואָס מיר זיינען געווען די פיאַנערן. מיר האָבן דער-צויגן אַ פרייען דור. אונדזערע קינדער זיינען ערלעכע און געזונטע ערד-אַרבעטער. זיי האָבן פאַר קיינעם נישט קיין מורא.“

איך האָב זיי דערציילט, אַז אויך מיר, די פיאַנערן פון אַמעריקע האָבן אונדזערע בית הקברות אין דענווער, קאַלאָראַדאָ, אויך מיר האָבן זיך אַדורכגעשלאָגן דורך אַ שווערן וועג און געבראַכט קרבנות. אָבער וואָס האָבן מיר דערפון? קיין אַנערקענונג אַודאי נישט. דער שמועס האָט זיך געענדיקט מיט גוטע וואונטשן פאַר אַלע יידן איבער דער גאַרער וועלט.

נאַכדעם ווי גאַלדבערג האָט געענדיקט שרייבן האָבן מיר געמאַכט אַ שפאַציר איבער דער אומגעגנט. מיר האָבן באַוואונדערט די שטרע-קעס לאַנד, די שיינע בערג, דעם ים פון דער ווייטנס און מיר האָבן זיך אָנגעשעפט מיט פרישער, רייכער אַרץ-ישראלדיקער לופט. נאַכמיטאָג האָבן מיר גענומען אַ וואַגן און זיינען געפאַרן באַגעגענען די באַן. די באַן-סטאַציע האָט זיך געפונען אַן ערך אַ שעה רייזע פון דער קאַלאַניע. אויפן וועג האָבן מיר זיך נאָך אָפגעשטעלט אין אַ צווייטער קבוצה און האָבן דאָרט געזען כמעט דאָס זעלבע, וואָס אין „גן שמואל“, נאָר אויף אַ גרעסערן מאַסשאַב. צום סוף זיינען מיר איינגעשטיגן אין דער באַן.

איך דער באַן האָבן מיר געטראָפן עטלעכע באַקאַנטע פון יפו און אַ ניו-יאָרקער דאָקטאָר, וואָס אַרבעט פאַר דער „הדסה“. עטלעכע מינוט פאַר היפה האָט איינער פון די פאַסאַזשירן אויסגערופן: „זעט, אַט איז דער הר הכרמל!“ איך האָב אַרויסגעקוקט פון פענצטער און פאַר די אויגן

מיינע האָט זיך אַנטוויקלט אַ פּאַנאָראַמע, וועלכע איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן. אויף איין זייט — דער ים מיט אַ שיינעם, זאַמדיקן ברעג ווי אין אַטלאַנטיק סיטי; אויף דער צווייטער זייט דער כרמל מיט די הייזער איינגעפאַסטע אין באַרג ווי דימענטן אין אַ קרוין.

אין חיפה האָבן מיר גענומען אַ האָטעל און האָבן זיך געזען מיט עט-לעכע מענטשן. אין אַוונט בין איך אַ מידער געגאַנגען שלאָפן און ווען איך האָב, ליגנדיק אין בעט, געטראַכט פון ברעג ים, האָב איך געזען דיך און די קינדערלעך שפּאַצירנדיק אויפן באַרדוואַק. און כאָטש דער ברעג ים ביי וועלכן איך געפין מיך איצט איז איצט טויזנטער מייל ווייט פון דעם ברעג וואו דו שפּאַצירסט, האָב איך דאָך געפילט אַזוי נאַנט, אַז כאָטש שטרעק אויס די האַנט און וועק דיך אויף פון חלום.

איך דערמאָן מיך ווי מיט יאָרן צוריק פלעג איך לערנען אין סאַראַ-קער בית מדרש ביי אַ ליכטל. איך פלעג אָפט טראַכטן ווי גליקלעך איך וואָלט זיך געפילט, ווען איך וואָלט פאַרמאָגט מיין מאַמעס גרויסע פאַרליכט. זינט דעמאָלט זיינען שוין אַוועק אַ סך יאָרן. מיינע חלומות פון דעמאָלט זיינען שוין פאַרווירקלעכט געוואָרן און אויף אַ גרויסער מאַס. צוערשט האָט מיר גאָט געגעבן איין ליכט, אַ ליכט וואָס שיינט ווי אַ דימענט און גיט נישט נאָר ליכטיקייט נאָר וואַרעמט אויך ווי די שטראַלן פון דער זון. דאָס ליכט האָט דערנאָך אויסגעטיילט פון זיך איינציקווייז פיר קליי-נע ליכטלעך. און פונקט ווי די מאַמע-ליכט שיינט, אַזוי שיינען אויך די פיר קליינע ליכטלעך. און אַלע פינף צוזאַמען באַלייכטן מיר מיין וועג פון לעבן און ווייזן מיר דעם ריכטיקן וועג. אין מיין איצטיקער רייווע טראַג איך נאַנט צום האַרץ די בילדער פון די פינף ליכט און עס דאַכט זיך מיר, אַז דאָס איז אַ שמירה, אַז איך זאָל חלילה נישט געשעדיקט ווערן. אָפט, ווען עס ווערט מיר שווער אויפן האַרצן, זאָג איך נאָ תפילה צו מיינע פינף ליכט און עס ווערט מיר אַזוי גרינג, אַזוי גוט. איך דערזע דעם ריכטיקן, דעם גלייכן וועג. ביי יענעם ליכטעלע אין סאַראַקע האָב איך אויך אַנדערע חלומות געהאַט און אויך זיי זיינען טיילווייז געוואָרן פאַרווירקלעכט. איך פלעג טראַכטן, אַז ווען כ'וועל אויסוואַקסן וועל איך מיך לאָזן אין דער ווייטער וועלט אַריין, וועל עפעס אויפמאַן פאַר זיך, פאַר אַלע מייניקע, פאַר דער וועלט. און דערנאָך צוריקקומען צו מיינע עלטערן און זיי ווייזן, ווי אַזוי איך האָב אויסגעפילט זייער וואונטש. אַ סך מאל, ווען מיין מאַמע פלעגט מיר זאָגן „וואָס וועט זיין פון דיר?“ פלעגט זיך מיר זייער שטאַרק וועלן זאָגן: וועסט זען, מאַמע, וועסט נאָך האָבן כבוד צוליב מיר.“ נו, בין איך אויסגעוואַקסן, בין געוואָרן דערפאַלגרייך אין

געשעפט און איצט האלט איך ביים לעצטן פונקט און איך האף, אז איך וועל נישט פארשעמט ווערן און וועל פארווירקלעכן אויך א טייל פון די אנדערע חלומות.

איך בין היינט אויפגעשטאנען זייער פרי און האב לאנג געקוקט אויף עכו, וואס איז אַקעגנאײער חיפה. די טערקישע רעגירונג האט פון עכו געמאַכט אַ מיין סיביר. פאַר מיר איז דער עכו באַרג מאַפלט שייך. ערשטנס איז די פּאַנאָראַמע אַליין זייער אַ שיינע, צווייטנס ווייס איך, אַז אויף דעם באַרג, דאָרט וואו דער הימל קומט זיך צונויף מיט דער ערד, איז דאָ אַ פעסטונג און דאָרט זיינען איינגעשפּאַרט אונדזערע העלדן, אונדזער גרעסט פּאַלקס-פּאַרמעגן. איך בין אויף דער זייט ים, אָבער מיין האַרץ איז מיט זיי, אויף יענער זייט. עס וועט לאַנג נישט נעמען און זיי וועלן זיין אויף אונדזער זייט.

מיטוואַך אין דער פרי האַבן מיר באַשלאָסן צוריקצופאַרן קיין ירושלים. מיר וואַלטן זייער געוואַלט זען דעם גליל, וועלכער איז, ווי מען זאָגט אונדז, די שענסטע טייל פון לאַנד. אָבער די צייט איז קורץ און מיר מוזן זען ברענגען אַלע אונדזערע פּלענער צו אַ טאַק, אַזוי אַז מיר זאָלן וויסן, מיט וואָס מיר פאַרן אַוועק. און דאָס אַלץ קאָן געטאָן ווערן נאָר אין ירושלים.

אַ גרוס אונדזערע טייערע קינדערלעך, דער מאַמען און יעדן פון דער משפּחה און אויך פון שאַפּ און אויך די סטיקאַווס, די עלפנשטיינס, אויך אַלע וואָס אינטערעסירן זיך מיט ציוניסטישער אַרבעט, איבערהויפט די געסט, וואָס זיינען געקומען צו דער קאַנווענשאַן.

דיין, ישראל.

**

ירושלים, מאי 13, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

נעכטן, אויפן וועג קיין ירושלים, האַבן מיר זיך אָפּגעשטעלט אין לוד, נישט ווייט פון יפו און איך האַב דאָרט באַקומען דיינע דריי בריוו. איך און אונדזער ליבער גאַלדבערג פילן זיך זייער גוט. פונקט ווי מיר האַבן זיך געפילט ביים אַהערקומען. אונדזער גוטע שטימונג נעמט זיך פון די גוטע נייעס, וועלכע קומען אַהער פון סאַן רעמאָ. אַחוץ דעם בין איך זייער צופרידן פון דיינע בריוו. איך בעט דיך, דו זאָלסט אָנהאַלטן דאָס שרייבן, ווי דו זעסט, טו איך דאָס זעלבע.

איך בין זייער צופרידן וואָס דו שרייבסט וועגן די קינדער. פאַרוואָס שרייבט אָבער ניט הערבערט אַליין? זאָג אים, אַז איך וויל, ער זאָל דאָס

טאָן. דאָנק אין מיין נאָמען מר. טאָפּקינס פאַר אַלץ, וואָס ער טוט פאַר דיר.

די לאַגע דאָ אין לאַנד האָט זיך אינגאַנצן באַרואַיקט און איר דאַרפט גאַרנישט איבערטראַכטן. עס איז בלוז אַ ביסל אומרואַיק אין אויבערשטן גליל, ביי דער פּראַנצויזישער גרענעץ. אַבער מען גיט דאַרט גוט אַכטונג און אינגליכן וועט דאָס אויך נישט זיין נויטיק. קאַנסט שרייבן צו מרס. גאַלדבערג, זי זאָל זיך גאַרנישט זאָרגן, ווייל אַלץ איז אין אַרדענונג און מיר גיבן גוט אַכטונג איינער אויפן אַנדערן. מיר זיינען ביידע שטאַרק אַפּגעברענט פון דער אַרץ־ישראַלדיקער זון, עס איז אַ סך אַ געזינטערע קאָליר ווי מיר האָבן געהאַט אין אַמעריקע.

צי האָסטו געקראָגן בריוו פון סאַראַקע זינט איך בין אַוועקגעפאַרן? פאַרוואָס שיקסטו זיי מיר ניט איבער? פאַרגעס נישט צו טעלעגראַפירן דאָס פאַנד־געלט קיין בוקאַרעשט צו דער באַנק, ווי איך האָב דיר גע־שריבן אין פּריערדיקן בריוו. קאַנסט איצט אָנהייבן צו שרייבן קיין סאַראַקע.

גריס די גאַנצע משפּחה.

דיין, ישראל.

**

ירושלים, מאי 18, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

איך בין נאָר־וואָס צוריקגעקומען פון גאַס. איך האָב געזען דר. ליוויי, דעם פּרעזידענט פון דער אַנגלאַ־פּאַלעסטינער באַנק. איך האָב מיט אים געהאַט אַ שמועס וועגן דעם געשעפט, וואָס מיר וועלן אָנהייבן. איך בין אויך געווען ביי דער ״סינגער מאַשין קאַמפּאַני״ און האָב באַקומען אַ ביסל אינפּאַרמאַציע וועגן מאַשינען. ווי עס זעט אויס, וועט אין די קור־מענדיקע עטלעכע טעג עפעס פאַרענדיקט ווערן. מיר וואַרטן נאָך אויף דר. רופּין, וועלכער דאַרף די טעג קומען קיין ירושלים. אויב ער וועט צושטימען צום פּלאַן, וועט דער ענין זיין געשלאָסן. איך וויל דיר דאָ איבערגעבן אין וואָס דער פּלאַן באַשטייט.

די ״בצלאל־שולע איז דאָס אייגנטום פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע. ביז צו דער מלחמה האָט די שולע געהאַט אַן אַפּטיילונג צו מאַכן אַריענטאַלישע טעפּיכער. איז געקומען די מלחמה און האָט, ווי אַ סך אַנדערע זאַכן, אויך רואַנירט די שול. דער הויפּט־מעכאַניק איז אַוועק אין דינסט, די אַרבעטער זיינען זיך צעגאַנגען און אַלץ איז פאַרלאָזן גע־וואָרן.

מיט טעלעכע חדשים צוריק איז דער פירער פון דער טעפּיכער־אַפֿ-טיילונג צוריקגעקומען און האָט מיט גרויס מי אָנגעהויבן צוריקברענגען אַרדענונג אין דער אָפּטיילונג. ער האָט זיך אָבער איבערצייגט, אַז עס האָט נישט קיין זינען איינצופירן דעם אַלטן סיסטעם פון אַרבעט. צוליב דעם האָט ער אונדז פאַרגעשלאָגן, אַז מיר זאָלן אָפּקויפן די מאַשינען, איבער-נעמען אַלץ אין פּריוואַטע הענט און אָנפירן דאָס געשעפט אויף אַ גע-שעפטלעכער באַזע, אָן פּילאַנטראָפּיע. די רויע מאַטעריאַלן זיינען דאָ אין לאַנד, שפּינערס זיינען דאָ פון ביאָליסטאַק און פון לאַדזש. אַזוי שנעל ווי די פעדים ווערן פאַרטיק קאָן מען זיי דאָ פאַרבן און מאַכן טעפּיכער. די אַרבעטער, וועלכע באַשטייען פון תּימנער, בוכאַרער און דמשקער יידן, זיינען אויך דאָ און זיי זוכן צו פאַרדינען אַ שטיקל ברויט.

לויט אַלע אויסרעכענונגען האַרף דאָס זיין אַ געשעפט, וואָס וועט זיך באַצאָלן. אויב דר. רופּין וועט איינשטימען צו פאַרקויפן די מאַשינען, איז דאָס געשעפט געשלאָסן. מיר וועלן דאָן אַרגאַניזירן אַ קאַרפּאָרעישאַן ביז אַ פּערטל מיליאָן דאָלאַר. איך וועל אַריינלייגן פינף טויזנט דאָלאַר פאַר זיך און פינף טויזנט פאַר גאַלדבערגן. עס זיינען דאָ פאַראַן נאָך צוויי, וואָס ווילן אַריינלייגן צען טויזנט דאָלאַר. מיט די צוואַנציק טויזנט וועלן מיר אָנהייבן. מעגלעך, אַז איך וועל דיר טעלעגראַפּירן, דו זאָלסט אַרויס-שיקן צו דער באַנק טויזנט פונט אָנצוהייבן דאָס געשעפט. אַזוי שנעל ווי די זאַך וועט ווערן אַרגאַניזירט וועט גאַלדבערג אָנהייבן צו פאַרקויפן די „שערס“. דאָס וועט דערווייל זיין זיין אַרבעט. איך וועל דערווייל איינשטעלן אַ פאַראַנטוואָרטלעכן מענטש צו אַרגאַניזירן דאָס געשעפט מיט דער הילף פון אַ טעכניקער. איך וועל מיך דאָן אומקערן אויף אַ פאַר-חדשים קיין אַמעריקע. ערשטנס, צו עטאַבלירן מיין אייגן געשעפט אין פּילאַדעלפּיע אויף אַן אופּן, אַז איך זאָל קאָנען זיין רואיק. און צווייטנס, איינצוקויפן אין אַמעריקע אַדער אין ענגלאַנד אייניקע נויטיקע זאַכן. אַחוץ דעם — אויך צוריקברענגען מיט זיך אַ ביסל נויטיקע קאַפּיטאַל.

ווען איך וועל מיך דאָ אַהער אומקערן און איבערנעמען דאָס געשעפט אין מיינע אייגענע הענט, וועל איך קאָנען אַכטונג געבן נישט בלויז אויף דער פאַבריק פון די טעפּיכער נאָר אפּשר אויך אונטערנעמען אַנדערע זאַכן, ווי צום ביישפּיל דאָס „קענינג“ געשעפט. און אפּשר וועט דער אַריגינע-לער פּלאַן קאָנען פאַרווירקלעכט ווערן. אַדער אפּשר גאָר שניידעריי, וואָס וועט זיך דאָ מיט דער צייט אָן צווייפל גוט אַנטוויקלען.

וואָס עס טרייבט מיך צו דער טעפּיכער פּראָדוקציע איז דאָס פּאָלגן-דיקע: ערשטנס קען איך זייער גוט די „זייאָן קענינג קאַמפּאַני“ און איך

צווייפל אין זייערע מענטשן. אויב אפילו דער ענין זאל יא ווערן אדורכ-געפירט, וועט דאס נישט געשען אזוי גיך. דערווייל שטארבן מענטשן פון הונגער. צווייטנס איז די טעפּיכער-אינדוסטרי שוין אן אויסגעפרואוועט און האָט אַ יסוד. די רוי־מאַטעריאַלן זיינען דאָ אין לאַנד און מען קאָן גלייך אָנהייבן די אַרבעט. ווען גאַלדבערג וועט קומען קיין אַמעריקע מיט אַ פאַרטיקער זאַך, האָפּן מיר, אַז דער פאַרקויף פון שערס וועט צוגיין אַ סך שנעלער ווי אין פּאַל, ווען מען קומט מיט אַ זאַך, וואָס איז נאָך נישט געבוירן געוואָרן. גאַלדבערג וועט קאָנען אָנווייזן, אַז דאָס געשעפט איז נישט אין דער סטאַדיע פון טעאַריע, פון עמעצנס אַ חלום, נאָר געפינט זיך אין די הענט פון אַ געשעפטמאַן, וועלכער האָט אַ גוטן רעקאָרד פון לאַנגע יאָרן דערפאַרונג. ווי געפעלט דיר דער פּלאַן ?

מיין קומען אַהער וועט זיין אַ צייטווייליקס. דאָס הייסט, אַז נאָכדעם ווי איך וועל דאָ אָפּווייך, לאַמיר זאָגן, אַ האַלב יאָר און וועל האָבן אַוועקגע-שטעלט דאָס געשעפט אויף אַ פעסטן באַדן, וועלן מיר זיך בייטן. גאַלדבערג וועט קומען וואָהער און איך וועל פאַרן קיין אַמעריקע. מיט דער צייט וועל איך במילא דאַרפן זיין דער דרויסנדיקער מענטש ביז דאָס געשעפט וועט זיין פּולשטענדיק אַראַגאַניזירט און וועט ווערן דערפאַלגרייך, אַזוי אַז עס וועט לוינען צו ליקווידירן דאָס געשעפט אין פּילאַדעלפּיע און אַריבער-נעמען די פּאַמיליע. וואָס לענגער איך בין דאָ, אַלץ מער בין איך איבער-צייגט, אַז דאָס לאַנד האָט אַ גרויסע אינדוסטריעלע צוקונפט. מיט אַ פינף און צוואַנציק יאָר צוריק האָט זיך די אַמעריקאַנער וועלט געפונען אין דער זעלבער לאַגע. אין תּל-אביב איז שוין איצט „ריעל עסטעיט“ טייערער ווי אין פּילאַדעלפּיע, ווייל די מענטשן האָבן געקויפט דעם באַדן מיט צען-פּופּצן יאָר צוריק.

דאָס זעלבע וועט אויך אָן ספּק זיין מיט דער אינדוסטרי. דאָס לאַנד האָט אַרום זיך אַ גרויסע פּעריפעריע. און ווען די טויערן וועלן ווערן גע-עפנט וועלן די פּאַלעסטינער געשעפטסלייט האָבן קונים אין עגיפטן און סיריע, וועלכע זיינען נאָנט און אויך פון אייראָפּע, וואָס איז אויך נישט ווייט. די מעגלעכקייטן פון לאַנד זיינען נאָך נישט פאַרכאַפט פון „טרעסטס“ און פון איינצלנע מאַגנאַטן. ווער עס וועט זיך אין דער נאַענטער צוקונפט נעמען צו וועלכער עס איז נישט אינדוסטרי וועט זיין דערפאַלגרייך. נעכטן האָבן איך גערעדט מיטן דירעקטאָר פון דער אַליאַנס-שולע. ער האָט מיר געוויזן ביינוול-סחורה, וועלכע ער קאָן מיט דער הילף פון אַמערי-קאַנער געלט פּראָדוצירן פאַר פּערציק סענט אַ יאָרד. היינט האָבן אין גערעדט מיט אַ דירעקטאָר פון אַ סינדיקאַט, וואָס איז געגרינדעט געוואָרן

אין ענגלאַנד צו פראָדוצירן מענער־קליידער. עס אַרבעטן שוין אַרום צוואַנ-ציק מענטשן און דאָס אויפנייען אַ מענערשן „סוט“ פון דריי טיילן קאָסט נישט מער ווי צוויי דאָלאַר. איך האָב באַרעכנט, אַז פון דעם שטאָף, וואָס כ/האָב געזען אין דער אַליאַנס קאָן מען אויפנייען אַ סוט, וואָס זאָל קאָסטן אַרום און אַרום פינף דאָלאַר. מען קאָן זיי פאַרקויפן אין די טויזנטער מיט אַ גוטן ריווח. מען דאַרף נאָר האָבן די פאַכלייט, וואָס זאָלן דאָ קומען און אַנווייזן דעם וועג. איך האָף צו זיין איינער פון זיי. גריסט אונדזערע קינדערלעך און יעדן איינעם.

דיין, ישראל.

**

ירושלים, ביסיון 1920 — 5/19

ליבע, טייערע עליזה!

היינט ב' סיון איז די יאָרצייט פון אהרן אַרונסאָן, דאָס איז איינער פון די גרעסטע פאַלעסטינער יידישע פיגורן, וועלכער איז דערטרונקען גע-וואָרן פליענדיק מיט אַ וויכטיקער מיסיע איבער דעם ים. אין די פאַ-גראַמען־טעג, ווען דאָס בלוט פון פאַלעסטינער יידן האָט געקאָכט, האָב איך ניט איינמאַל געהערט דעם נאָמען פון אַרונסאָן. עס איז געווען אַ גאַנצע רייע יידישע העלדן, וועלכע האָבן זיך מקריב געווען פאַר ענגלאַנד, זי זאָל באַזיגן דעם טערק, צווישן זיי האָט אַרויסגעשיינט די פיגור פון אַרונסאָן. דערום איז געווען נאָטירלעך, אַז אין דער צייט פון צער, זאָל מען דערמאָנען זיין נאָמען ווי אַ טענה: מיר האָבן אייך געגעבן אַרונסאָנען מיט זיינע חברים, און איר גיט אונדז פאַגראַמען. די שלעכטע ביטערע טעג זיינען פאַריבער, היינט, אין טאָג פון אַרונסאָנס יאָרצייט, האָבן די יידן פון דעם לאַנד, פאַר וועלכן ער האָט זיך מקריב געווען, ניט פאַרגעסן אין זייער העלד, זיי האָבן איינגעאַרדנט אַ פאַסיקן יאָרצייט אין דעם היכל פון דער „לעמיל שוהלע“, וואָס איז געווען פראַכטפול דעקאָרירט אין שוואַרצן, מיט אַרונסאָנס בילד אין אַ ראַם פון שוואַרצן קרעפ, צווישן צוויי גרויסע ליכט אַרומגעבונדן מיט שוואַרצע בענדער. אין ביידע זייטן פון קליינעם בינהלע, זיינען גע-שטאַנען 500-600 מענטשן, צווישן וועלכע עס איז אויך געווען דער גאַווערנאָר סטאַרס און אַנדערע ענגלישע אַפיצירן. זיי זיינען געזעסן מיט ערנסטע פנימער און האָבן זיך איינגעהערט צו דעם ערשטן רעדנער אין העברעאיש. דאָס איז געווען „בן יהודה“, דער „יידישער וועכטער“. ער איז געקומען מיט 40 יאָר צוריק און האָט באַגריפן, אַז דער דור הפלגה פון שפראַכן וואָס האָט דאָן געהערשט צווישן דעם ביסעלע יידן וואָס

ער האָט דאָ געטראָפֿן, וועט קיינמאָל ניט דערציען אַ ייִדישן דור, האָט ער מיט דער גאַנצער עקשנות פון זיין פּאָלק אָנגעפּאַנגען אַ קאַמף פאַר העברעאיש. עס איז געווען אַ ביטערער, שווערער קאַמף. אָבער ער האָט געזיגט. איצט איז די העברעאישע שפּראַך אַ פּאַקט. זי איז געוואָרן די שפּראַך פון דעם יונגן דור. ער האָט גערעדט אויך אַנדערע שפּראַכן, אָבער העברעאיש האָט ער גערעדט אַם בעסטן. זי איז געווען זיין מוֹ-טער־שפּראַך. איצט, מיט 35 יאָר שפּעטער שטייט בן־יהודה אַן אַלטער שטאַלצער מאַן און רעדט פון זיין תּלמיד אַרונסאן מיט ליבע און אַכטונג. ער איז ניט קיין אַראַטאַר, אָבער דער עולם פּילט אַז ער רעדט פון האַרץ און הערט זיך צו, צו יעדן וואָרט מיט גרויס דר־ך־אַרץ.

**

ירושלים, 1920 — 5/25

ליבע, טייערע עליזה!

איך וואָרט אויף אַ לאַנדאָנער ייד, מיט וועלכן מיר דאַרפֿן היינט זיין ביי ד״ר רופּין, און מאַכן אַ סוף צום קאַרפּעט־געשעפט, כאַפּ איך דערווייל אַ שרייב.

נעכטן, דעם צווייטן טאָג שבועות, האָבן מיר געהאַט דאָ אין האַטעל אַ חתונה, אונדזער רב פּישמאַן האָט געגעבן וַא תורה צו ר' יהודה החסידים שול. חוץ זיין פּאַטער, וועלכער האָט די תורה אָנגעשריבן (ער איז אַ סופּר) בין איך געווען דער איינציקער קרוב. געסט זיינען געווען זייער פּיל, די גאַנצע ייִדיש־רעליגיעזע סביבה, יעדע ריכטונג איז דאָ געווען פּאַר־טרעטן דורך די גרעסטע רבנים. אין דער שפיץ פון טיש זיינען געזעסן ניט די רייכע, נאָר די געלערנטע פון יעדער גרופּע: יעדער אויסגע־פּוצט אין זיינע קליידער: דער אשכּנזי אין זיין שטריימל, דער ספרדי אין זיין „דראַפּירטן“ היטעלע, דער תּימנער אין זיין רויטער פעסע מיט דעם שוואַרצן טראָלד אויף דער זייט. אויך די נאַציאָנאַלע ריכטונג אין געווען פּאַרטרעטן דורך מאַדערן־געקליידעטע אייראָפעער. די שטימונג איז געווען אַן ערנסטע. דער זאַל איז געווען געפּאַקט מיט מענער. דער טיש איז געווען געדעקט מיט לעקעך און בראַנפּן. אין דעם אויבערשטן זוגל האָבן זיך געפּונען די פּרויען. אַן אַרקעסטער האָט געשפּילט ייִדישע מוזיק. עטלעכע ייִדישע פּאַליסלייט אין אַוניפּאַרמס האָבן געהאַלטן אַרד־נונג. דער ערשטער רעדנער איז געווען רב הכולל קוק. ער האָט גערעדט לאַנג און ווען ער האָט זיך צעוואַרעמט האָט זיין שטימע געקלונגען הויך און שטאַרק ווי די שטימע פון אַ נביא. דער צווייטער רעדנער איז געווען

דער חכם באשי פון תל-אביב, א ספרדי מיט א טיף בריון געזיכט, א שיינע שווארצע באָרד און גרויסע, טיפע, שוואַרצע אויגן. ער האָט געטראַגן אַ קאַלירטן טורבאַן און אַ שוואַרץ זיידענעם מאַנטל. ער האָט גערעדט און געוויינט. ווען מיינע אויגן האָבן געוואַנדערט פון אים אויף דעם פּובליקום און פון זיי צוריק אויף אים, האָב איך פאַרשטאַנען פאַרוואָס איך האָב מיך אַלע יאָרן געהאַלטן ווייט פון דער יידישער רעליגיע אין אַמעריקע. אַזאַ טיפע רעליגיעזע נאַטור ווי איך האָב ניט געקענט פאַרנעמען די געשעפטס-מעסיקע וואַמעריקאַנער רעליגיע. דער דריטער רעדנער איז געווען הרב פישמאַן אַליין. אויך ער איז געווען האַלב מאַדערנע געקליידט. ער האָט געטראַגן אַ קאַפּאַטע ביז די קני און אַ שוואַרצן זיידענעם „סטאַופּאַיפּ“. אויך ער האָט גערעדט זייער וואַרעם און האָט אַרויסגערופן גרויס רעס-פּעקט. ווי דער אַפיציעלער פאַרטרעטער פון דער מזרחי, די פאַרטיי וועלכע געפינט זיך צווישן דעם אַלטן און נייעם יידנטום, וואָס איז אי מאַדערן רעליגיעז איז מאַדערן נאַציאָנאַליסטיש, געניסט פון רעספּעקט פון אַלע טיילן יידן. ווען ער איז פאַרטיק געוואָרן, האָט זיך אָנגעפאַנגען דאָס אויפּרופן צו דער תורה. ווי עס פירט זיך פילט יעדער אויס איין אות און איז עפעס מנדר. אין דעם פּאַל גייט דאָס גאַנצע געלט אויף דעם נאַציאָנאַל פּאַנד. דאָס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס מען האָט געמאַכט אַ נאַציאָנאַל פּאַנד-וואַך. נעכטן האָט זיך דאָס אָנגעפאַנגען. יעדער גיט מער ווי ער קען. די באַפעלקערונג איז אַרעם, אַבער פּראַפּאַריאַטעל גיבן זיי פיל מער ווי די אַמעריקאַנער יידן. איך האָב געגעבן 100 דאָלאַר פאַר אויספילן איין אות י. זאַלסט דורך דער באַנק שיקן אַן אָנווייזונג צו י. אמדורסקי וועלכער איז אַ פאַראַנטוואָרטלעכער מענטש, און ער וועט דאָס שוין איבערגעבן אין ריכטיקן פּלאַץ. שרייב אים אַז די 100 דאָלאַר זיינען פאַר דעם נאַציאָנאַל פּאַנד, אַז דאָס איז דאָס געלט, וואָס איך האָב מנדר געווען. פון דעם האָטעל איז דער גאַנצער עולם געגאַנגען מיט מוזיק אין שול אַריין. די גאַס איז געווען פול מיט מענטשן. די רביצין, אַן אויסגעפּוצטע אין די שענסטע קליידער, דער קאַפּ פאַרדעקט מיט אַ טיכל, איז נאַכגעגאַנגען אין די לעצטע רייען. איך, גאַלדבערג און פּראַפּ. סלושץ האָבן זי באַגלייט.

איך בין שוין געווען ביי ד"ר רופין. ער שטימט איין אויף אונדזער פּלאַץ. ער וויל אַבער 2 טעג צייט זיך איבערצולייגן אויף וועלכע אופנים דאָס זאָל געשלאָסן ווערן. ער איז אַ פאַרשטייער פון די יידן, ער וויל ניט, די וועלט זאָל אים דערנאָך קריטקירן. אַנפאַנג קומענדיקע וואַך פאַרן מיר אַפּ קיין עגיפטן און מיט דער צייט וועט זיכער זאָל דערליידיקט

ווערן צו דער צופרידנקייט פון אלע צדדים. גריס אונדזערע טייערע זיסע ליבע קינדערלעך און יעדן איינעם.

דיין, ישראל

**
**

ירושלים, זונטאָג — שבועות

ליבע, טייערע עליזה!

דער געכטיקער בריוו איז נאָך ניט אַוועקגעשיקט, און ווייל איך האָב די געלעגנהייט וויל איך צושרייבן נאָך אַ בלעטל. נעכטן אָונט נאָך אָונטברויט, זיינען מיר געגאַנגען מיט אונדזער רב, הערן זאָגן תיקון שבועות, אין דער עלטסטער שול פון ירושלים. דאָס איז ר' יוחנן בן זכאיס שול. דאָרטן דאָווענען בלויז ספרדישע יידן. אין דער פינצטער, דורך פאַרשיידענע שמאַלע געסלעך, אַ סך טרעפּ אַרונטער, האָבן מיר גע־פונען די שול. מענער, אין אַראַבישע קליידער, זיינען עגעזעכטן און האָבן געשמאַק געזאָגט. זייענדיק דאָרט האָבן איך געפילט אַז איך געפין זיך אין אַלטערטום. יעדע זאָך וואָס דאָס אויג זעט, יעדע זאָך וואָס די האַנט טאַפּט אָן, שמעקט מיט הונדערטער יאָרן. פון דאָרט זיינען מיר אַוועק צו די מקובלים. געדענקסט דאָך געוויס אַז ביי יידן איז דאָ אַזאַ זאָך ווי די קבלה, זוהר. אין ירושלים איז דאָ אַזאַ שול פון די מקובלים. דאָרט האָבן מיר געטראָפּן אַ פּאַר מנינים יידן. אלע ספרדישע — בור־כאַרער — תימנער, און בלויז איינעם אָן אונדזעריקן. דער חכם האָט געזאָגט אין דער הויך אויף זיין נוסח, און די איבעריקע האָבן נאַכגעזאָגט. דער רב איז מיט זיי באַקאַנט און צוליב אים האָבן מיר געקראָגן כבוד. לויט זייער מנהג האָט מען דערלאַנגט שוואַרצע קאַווע. ווען מיר זיינען אַוועקגעגאַנגען האָט אונדז דער שמש, (אַ יונגער פּרענקישער ייד, וואָס איז אויך אַ שוסטער אין וואַכעדיקע טעג) אַרויסגעפירט אויף אַ גלייכן וועג מיט אַ לאַמטערן פּונקט ווי אין סאַראַקע. איך האָב זיך געלייגט שלאָפּן, און האָב לאַנג געטראַכט פון די יידן, וואָס כ׳האַב געזען אין די צוויי שולן. עס איז מיר טיילווייז פאַרענטפּערט געוואָרן דער נס, ווי אַזוי יידן האָבן זיך אויפּגעהאַלטן פאַר אַזאַ לאַנגע צייט צווישן אַזוי פיל פיינד. קיין וואונדער, וואָס דער יידישער בוים האָט זיך אויפּגעהאַלטן. די וואַרצ־לען זיינען פיל טיפּער און ברייטער, ווי עס קען זיך אויסדוכטן אויף דער אויבערפלאַך.

היינט פון 8 אין דער פרי ביז 12 האָבן מיר פאַרבראַכט אויף דעם הר הבית. דאָס איז דער פּלאַץ וואו אלע הייליקטימער זיינען געווען, דאָס בית־המקדש, מיט אלע אַפּצווייגן. פרומע יידן גייען ניט אַהין, ווייל

זייט עס איז חרוב געוואָרן און זייט די מאַכמעדאָנער האָבן דאָרט אַוועק־געשטעלט זייער מאַסק־אַמאַר (אַזאַ מין קלויסטער) האָבן זיי טמא געמאַכט דעם פּלאַץ. דער מאסק שטייט שוין דאָרט אַ 1200 יאָר און עס איז איינע פון די שענסטע געביידעס וואָס די וועלט פאַרמאַגט.

פון דאָרט זיינען מיר אַוועק צו די קריסטלעכע הייליקייטן. כ'בין געווען אין די עלטסטע קלויסטערס וואָס די קריסטלעכע רעליגיע פאַר־מאַגט. כ'האָב געזען די אַלע פּלעצער וואו ער אַליין איז גשטאַנען, גע־רעדט, און איז געמשפּט געוואָרן. די 4 שטונדן בין איך געווען אין דעם געבורט־פּלאַץ פון אַלע דריי רעליגיעס, וואו מענטשלעך בלוט האָט זיך געגאַסן במשך פון הונדערטער יאָרן און גיסט זיך נאָך היינט. איך האָב געפילט אַ געוויסן שטאַלץ וואָס איך באַלאַנג צו אַ פּאַלק, וואָס איז געווען דאָס ערשטע צו געבן דער וועלט אַ רעליגיע און וואָס האָט געהאַט מוט צו קעמפּן אַזוי לאַנג פאַר זיין איבערצייגונג. אין אויסלאַנד דיסקוטירט מען וועגן יידן, צי מיר זיינען יאָ אַדער ניט אַ פּאַלק. ווען מען קומט דאָ, אויף דעם פּלאַץ, פאַרגעסט יעדער אין דיסקוסיעס. יידן, קריסטן אַדער מאַכמעדאָנער, יעדער פילט אַז ער טרעט אויף יידישער ערד. אַפֿ־לייקענען דאָס וואָס מען זעט מיט די אויגן, קען קיינער ניט.

דיין, ישראל

**

ירושלים (ניט דאַטירט)

ליבע, טייערע עליזה!

עס איז איצט אַרום 6 נאַכמיטאָג. איך האָב זיך נאָר־וואָס אויפגעכאַפּט פון שלאָף, צוגערוקט דאָס טישל נאָנט און שרייב ליגנדיק. אין דער פרי בין איך געווען ביי דער «כותל מערבי» און קומענדיק צוריק אין האַטעל אַריין האָב איך געפילט אַז איך ברעך צוואַמען. שטעל דיר פאַר די וויי־טיקן, וואָס כ'האָב איבערגעלעבט זינט איך בין דאָ. אַ טאָג נאָך אונדזער אַנקומען אין לאַנד, נאָך איידער מיר האָבן צייט געהאַט נאָרומצוקוקן זיך האָט זיך אַנגעפאַנגען דער היסטאָרישער דריי־טאָגיקער פאַגראַם אין ירושלים. טאָמער איז נאָך דאָס נישט געווען גענוג, האָבן זיך אַנגעפאַנגען אַרומצוטראַגן קלאַנגען, אַז מען האָט אונדז אַפּגענאַרט, אַז דאָס אַלץ וואָס מען האָט גערעדט וועגן אַ יידישע היים, איז בלויז געווען אַ פאַ־ליטישער מאַנעווער אונדז אויסצונוצן, אין דער צייט ווען מען האָט זיך אין אונדז יידן גענויטיקט. זיצנדיק איין מאָל מיט דעם האַטעל־אייגנטי־מער אין תל־אביב, אַ ייד אַ געבוירענער אין לאַנד, האָט ער מיר מיט אַ ציטערנדיקער שטימע דערציילט ווי אַזוי יידישע קינדער האָבן זיך

מקריב געווען אין דער צייט פון דער מלחמה, ער האָט גערעדט און מיין בלוט האָט געטריפט פאַר שמערץ. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ צעטל פון טעג פול מיט צער, פון ביטערער אַנטוישונג, פון שמערצעכער דער-וואַרטונג. היינט אין דער פרי זייענדיק ביי דער כותל מערבי, שטייענ-דיק פנים אל פנים מיט דעם וואָס האַלט אונדז אַזוי לאַנג געבונדן ווי אַ פּאַלק, האָב איך געפילט, אַז דאָס לעצטע ביסל כוחות גייט מיר אויס, עס זיינען אָנגעקומען עטלעכע יידישע פרויען בעטן פאַר אַ מאַמע, וואָס איז שטאַרק קראַנק און זייער גרויס געוויין האָט מיר פשוט צעריסן דאָס האַרץ. שוין גענוג געשטראַפּט, שרייט אַ מיטל-יאַריקע פרוי, און גיסנדיק מיט טרערן האַלט איך מיט מיט איר, טאַקע וויפיל איז דער שייער? כמעט דאָס גאַנצע רוסישע ייִדנטום איז חרוב געוואָרן. פּוילן — גאַליציע און אוקראַינע זיינען פאַרטרונקען אין יידיש בלוט. און איצט דאָ אויך? איז שוין נישטאָ קיין גערעכטיקייט אויף דער וועלט? איך גיי צוריק און באַזוך אייניקע שטיבלעך. גאַט, וואָס פאַר אַ עלנט. מיר שטייען לעבן אַ הויז, און וואַקלען זיך, צי מיר זאָלן אַריינגיין צי נישט עס קומען אַרויס עלטערע פרויען און זאָגן אונדז אויף אַ פשוטן יידיש: קומט אַריין. מיר זעען פאַר זיך עטלעכע טירן, און מיר גייען אַריין אין דער ערשטער. אַ נידעריק צימער, אַרעמע בענקלעך, אַ טישל, אין ווינקל ליגט אַ קינד פון 2 יאָר איינגעוויקלט אין שמאַטעס, די בעל-הביתטע, אַ ספרדישע פרוי וואָס האָט זיך אויסגעלערנט רעדן אַ גוטן יידיש, דערציילט אַז זי האָט נאָך אַ קינד פון אַ יאָר 10. עטלעכע זיינען געשטאַרבן. דער מאַן באַקט אַזעלכע טאַרטן-לעקעכלעך און גייט זיי אַרום פאַרקויפן; נאָר עס פאַרקויפט זיך ניט. נישטאָ פון וואַנען אַ שטיקל ברויט זאָט צו עסן. מיר גייען אַריין אין אַ צווייט הויז. אַן אַלטע פרוי צייגט אונדז איר צימער, ניין, איר קבר. איך שלעפּ זיך צוריק אין האַטעל אַ צעבראַכענער אין גייסט און אין קערפער. מיט אונדז גייט דער אַלטער לעווין עפשטיין פון וואַרשע און דערציילט ווי אַזוי פוילישע גלחים האָבן צוזאַמענגענומען יידישע מיידלעך פון אוקראַינע און שמדן זיי אָפּ. איך האָב עפעס אָפּגעגעסן און ציטערנדיק ווי פון פיבער האָב איך זיך גע-לייגט אין בעט.

איך בין לאַנג ניט געלעגן און פרוי אַראַנאָוויטשעס יינגל האָט מיר געבראַכט דייע צוויי בריוו. איך האָב דורכגעלייענט און באלד אָנגעפאַנגען דעם ענטפער. אָבער מער ווי „ליבע, טייערע עליזה“ — האָב איך ניט געקענט אַנשרייבן. אין די אויגן האָט מיר געשווינדלט, דער קאַפּ האָט זיך מיר געדרייט, האָב איך מיך געלייגט, און בין איינגעשלאָפּן. איצט

בין איך אויפגעשטאנען אַ ביסל פרישער און שרייב. פון זאל הערט זיך דאָס שפילן פון אַ פיאַנע, דאָס שפילט אַ כלה אויף איר האַניק־חודש. איין גאָט ווייס וואָס פאַר אַ האַרצרייסגדיקע טענער! דער מצב האָט יעדן טרויעריק געמאַכט, אפילו אַ כלה. איך פיל מיך עטוואָס בעסער. עס זיינען געקומען צוויי טעלעגראַמען פון לאַנדאָן, אין וועלכע עס זיינען דאָ פריי־לעכע נייעס. די שטימונג האַלט זיך אין בעסערן. גאַלדבערג איז אוועק צו אוסישקיןען האַבן אַן אינטערוויו. אפשר וועט ער ברענגען גוטע נייעס. מען רופט עסן אַוונט־ברויט, איך גיי אַרונטער אין עס־זאַל אָבער וואָס טוט זיך דאָרט? יעדער האַלט דעם קאַפּ געבויגן. מען זעט ניט קיין שמיכל אויף אַ געזיכט. איז עפעס נייעס געשען? ווענד איך זיך צום בעל־הבית. יאָ, זאָגט ער, דער משפּט איז פאַרטיק, דאָס ענגלישע געריכט האָט אַרויס־געטראָגן דעם אורטייל, 15 יאָר שווערע אַרבעט פאַר זשאַבאָטינסקי, צו 3 יאָר פאַר יעדן פון די 19 אַנדערע און 4 וואַרטן נאָך. פאַרשטייט דאָך ווי די נייעס האָט מיך געטראָפן. מען דאַרף אויסזוכן גאַלדבערגן. אפשר ווייסט ער איינצלהייטן. איך לויף ווי אַ משוגענער אים זוכן, און טרעף אים אין גאָס מיט סינגערן, אַ יידישער פּאָליציאַנט, אַן אמעריקאַנער יונגערמאַן פון יידישן לעגיאָן, וועלכער איז שוין לאַנג דעמאָביליזירט געוואָרן, נאָר ער קען ניט פאַרן צוריק. דאָס האַרץ לאָזט אים ניט. ער קען ניט אי־בערלאָזן די שוואַכע אומבאַשיצט, ווען די פּאָגראַמען ברעכן אויס, שליסט ער זיך אַן אין דער פּאָליציי, אַרבעט נאַכט און טאַג, און פאַסט אויף אויף יעדן ייד. ביידע זיינען דערשלאָגן, זיי דערציילן, אַז ווען מען האָט די פאַר־משפּטע געפירט איבער די גאַסן, פון דעם אַרעסט צום געפענגעניש, האָבן זיי געזונגען יידישע לידער, האַבן זיך געהאַלטן שטאַלץ און בראַוו. איך ביים די ליפּן ביז בלוט פאַר ווייטיק, זשאַבאָטינסקי, 15 יאָר. פאַר וועלכן פאַרברעכן? בלויז דערפאַר וואָס ער האָט אויף זיך גענומען די גאַנצע שולד פון דער זעלבסט־פאַרטיידיקונג. עס האָט ניט געהאַלפן וואָס טויזנט פרומע יידן האַבן אין די שולן פון ירושלים דעם לעצטן טאַג פסח אונטערגעשריבן אַ פעטיציע אַז די שולד איז ניט זיינע, אַז זיי נעמען אויף זיך די פאַראַנטוואַרטלעכקייט. צו דריי יאָר יעדן פון די 19 פאַר־וואָס? ווייל זיי האַבן באַלאַנגט צו דער אַרגאַניזאַציע פון זעלבסט־פאַרטיידיקונג? וועט די וועלט שווייגן פאַר אַזאַ פאַרברעכן? איך האָב דאָס געפיל אַז איידער עס ווערט ליכטיק מוז שטאַרק פינצטער ווערן, און פינצטערער קען שוין דוכט זיך ניט זיין.

גריס די קינדער, אונדזער משפּחהלע און יעדן איינעם.

דיין טרויעריקער, דערשלאָגענער ישראל

ירושלים, 1920 — 5/30

ליבע, טייערע עליזה!

אין צוויי-דריי טעג אַרום פאַרלאָזן איך אונדזער לאַנד, אַלץ וואָס איז מעגלעך געווען פאַר מיר צו טאָן, איז כמעט ווי געענדיקט. היינט נאָכ־מיטאַג האָב איך זיך פאַרקליבן אין מיין צימערל און ליגנדיק אין בעט האָב איך אונטערגעצויגן דעם חשבון פון מיינע איבערלעבענישן אין די לעצטע עטלעכע חדשים. איך בין געקומען צום שלום, אַז ווען איך האָב פאַרלאָזן אַמעריקע, האָב איך צווישן אַנדערע געהאַט דריי הויפט־פראַגן, וועלכע זיינען געווען דירעקט פאַרבונדן מיט דער איצטיקער רייזע. די ערשטע פראַגע איז געווען, ווי אַזוי? וועל איך זיך פילן אַזוי ווייט פון מיין אייגן געשעפט? עס האָט דאָך מיר גענומען אַזוי פיל צייט און אַזוי פיל מי אַויפצובויען דעם בנין, איצט לאָז איך דאָס אַלץ איבער אין (גע־טרייע אָבער דאָך פרעמדע) און ניט פראַקטישע הענט.

די צווייטע פראַגע איז געווען, ווי אַזוי וועל איך מיך פילן אין פאַלעסטינע? אמת, אין מיין קינדהייט האָבן מיינע עלטערן איינגעפלאַנצט אין מיר שטאַרקע נאַציאָנאַלע געפילן, צו מיין לאַנד און צו מיין פאָלק. אָבער זינט דאָן זיינען דאָך שוין אַוועק אַזוי פיל יאָרן. די גאַנצע צייט האָב איך געדינט אַ סך פרעמדע געטער. איז ניט אַמאָל מעגלעך אַז אַט דאָס נאַציאָנאַלע געפיל איז ביי מיר אָפגעטעמפט אָדער גאַר אפשר גע־שטאַרבן. זייענדיק אמת צו זיך אַליין, האָב איך געוואוסט, אַז מיין לעצט־טער שטויס צו דער נאַציאָנאַלער באַוועגונג איז ניט געקומען דורך איבערלעכע איבערצייגונג, נאָר דורך דעם צוואַנג פון נישט געוויינלעכע אומשטענדן, ווי די פאַגראַמען אין רוסלאַנד, און כאַטש די אומשטענדן האָבן אויף מיר געהאַט אַ שטאַרקע ווירקונג, האָב איך אָבער ניט געקענט זאָגן אויף זיכער, צי דאָס איז נישט בלויז אַ צייטווייליקע ווירקונג, וועלכע גייט שנעל פאַריבער, אָדער צי איז די ווירקונג אַ פערמאַנענטע, וואָס וועט טיף אַריינדריינגען אין מיין וועזן? איך האָב געפילט אַז כדי צו בייטן אַ גאַנצן אופן פון לעבן, וואָ גאַנצן וועלט־באַנעם, איז ניט גענוג באַאיינ־פלוסט צו ווערן דורך אַ צופאַל. זייענדיק אויף דעם וועג פון ניו־יאָרק, האָב איך זיך מערערע מאל געפרעגט, צי איך גענאָר מיך אַליין ניט אָפ? איבערהויפט ווען איך האָב געטראַכט וועגן מיין מיסיע, האָב איך זיך גע־פרעגט, צי גלויב איך טאַקע אין דער זאַך? ווייל כדי צו באַאיינפלוסן אַנדערע מוז מען אַליין דערין גלויבן. איך האָב געוואוסט אַז אין די וואַלע פראַגן בין איך ביי זיך ניט זיכער, און אַז ערשט זייענדיק אויפן אַרט, וועלן די פראַגן מוזן פאַרענטפערט ווערן. דעריבער האָב איך מיך גע־

פרעגט, ווי אזוי פאלעסטינע וועט אויף מיר ווירקן? מערערע מאָל האָב איך זיך שטאַרק געשראַקן, ווייל כ'האָב ניט געוואוסט וואָס פאַר אַ ווענדונג מיינע געדאַנקען וועלן אָננעמען. וועל איך פאַרן אַהיים אַ גליק-לעכער, מיט אַ נייעם וועג אין לעבן? אָדער וועל איך געצוואונגען זיין אומצוקערן זיך אַן אַנטוישטער און פאַראומערטער? אָט מיט אַזעלכע געדאַנקען באַהאַלטן טיף אין זיך האָב איך זיך אַרומגעטראָגן דעם גאַנצן וועג. און ווען דער באַן פון קאַנטאַרע קיין לוד האָט זיך געטראָגן אין דער מדבר, און ווען איך האָב פון דער ווייטנס דערזען די בערג פון יהודה, האָבן מיך געשטיקט טרערן און איך האָב ווייטער ניט געוואוסט, צי איז דאָס אַ סימן פון אַ קורץ דויערנדיקער אָדער פערמאַנענטער ווירקונג. איך בין געקומען אין לאַנד און דאָ האָט באַלד פאַסירט דאָס אומדער-וואַרטע. פון אָנהייב האָב איך ווייטער ניט געוואוסט וואו איך האַלט מיט זיך. געוויס, איך האָב געפילט פאַר די ליינדע. אָבער וואַלט איך דען ניט געפילט פאַר זיי ווי אַן אינטערנאַציאָנאַליסט?

איצט, זייענדיק דאָ 8 וואָכן, און נאָך אַ גרינדלעכע איבערטראַכטונג אויף אַלע אופנים, בין איך גליקלעך דיר צו זאָגן, אַז מײן צווייטע פראַגע איז פאַרענטפערט געוואָרן צו מײן פולשטענדיקער צופרידנקייט. איך בין געקומען צו דער איבערצייגונג, אַז אינטערנאַציאָנאַליזם היינט-צו-טאָג איז אַ נאַרישע פראַזע. אַז יידן, אויב זיי מיינען ערנסט אויפצוהאַלטן זייער פאַלק, מוזן האָבן אַ לאַנד. אַז דער צופאַל פון דער לעצטער מלחמה, וועלכער האָט צוריקגעגעבן די יידן זייער אַלט לאַנד, וואַרפט אַרויף אַ חוב אויף יעדן ייד צו טאָן אַלץ, וואָס איז נויטיק, צו העלפן דאָס לאַנד בויען. אַלע צווייפלען, וועלכע האָבן מיך געמוטשעט, זיינען פאַרשוואונדן. ניט נאָר גלויב איך אין דער נויטיקייט פון מײן אַרבעט, נאָר אויך אין דער אויספירבאַרקייט פון אַלע פלענער. עס וועט זיין אַ שווערע, אַ קאַלאַסאַלע אַרבעט, אָבער דאָס שרעקט מיך ניט אָפּ. ווען איך טראַכט וועגן די קרבנות, וואָס אַנדערע יידן האָבן דאָ געברענגט אין לאַנד פאַר די 40-50 יאָר, ווען איך טראַכט וועגן די הונדערטער יונגע לייט, וואָס זיינען מקריב היינט צו טאָג אַלץ, וואָס זיי האָבן, צוזאַמען מיטן לעבן, אַבי אויפצוהאַלטן דעם ישוב, דאָן פאַרשווינדט יעדער שאַטן פון שוועריקייט. שאַפן אַן אינ-דוסטריע איז שווער, אָבער שאַפן אַ ישוב צווישן אַ ווילד פאַלק איז פיל שווערער. און דאָס האָבן געטאָן מיט גרויסע קרבנות די יידן דאָ אין לאַנד. היינט טרעפט מען דאָ אויף טריט און שריט סימנים פון אַ ציי-וויליאַנציע, וועלכע איז דאָ נישט געוועזן פריער. ווען ניט די יידן מיט זייער עקשנות, וואַלט איצט די ענגלישע רעגירונג ניט געהאַט וועמען

אפצוגעבן דאס לאַנד. און איך בין דאָנקבאַר דעם צופאַל וואָס האָט מיך צוזאַמענגעבראַכט אַט מיט די מענטשן. לעבנדיק מיט זיי צוויי חדשים האָב איך פאַרשטאַנען, וואָס ס'הייסט זיין אַ ציוניסט. דאָס לעבן דאָ אין לאַנד האָט פאַרענטפערט אַלע פּראָגן. איצט ווייס איך באַשטימט, וואָס איך בין, וואָס איך וויל, און וואָס עס איז מיין ציל.

די דריטע פּראָגע איז געווען, און איז נאָך ביז היינט, ווי אַזוי וועל איך טרעפן מייע עלטערן? מיט איבער 22 יאָר צוריק, ווען איך האָב זיי פאַרלאָזן, בין איך נאָך געווען צו יונג צו האָבן אַ מיינונג וועגן זיי. עס איז נאַטירלעך, אַז קינדער זאָלן ליבן זייערע עלטערן, אפילו ווען זיי זיינען ניט פון די בעסטע מענטשן. עס איז דאָך אייגן פלייש און בלוט. מיט מיר איז דאָס אַבער ניט געווען דער פאַל. איך האָב זיי די אַלע יאָרן ניט בלויז געליבט ווי אַ קינד ליבט די עלטערן, נאָר איינפאַך פאַרגעטערט. און ווי מיר דוכט זיך ביז היינט צו טאָג, ליב איך זיי דערפאַר, ווייל זיי זיינען טאַקע אידעאָלע מענטשן. ווען איך טראַכט פון מיין פאָטער — מוטער — ברודער און שוועסטער זע איך פאַר זיך ניט בלויז 4 אייגענע מענטשן, נאָר 4 סימבאָלן פון דעם העכסטן וואָס מענטשן קענען דער־גרייכן. איז אַזוי לאַנג ווי די אויסזיכטן זיי צו זען זיינען געווען ווייט, האָב איך ניט אַריינגעטראַכט, צי מיין מיינונג איז געווען אַ פינקטלעכע צי ניט. אַזוי שנעל אַבער ווי איך האָב פאַרלאָזט אַמערקע, און ווען די אויסזיכט זיי צו זען איז געוואָרן אַ פּראָגע פון וואָכן, האָב איך זיך גע־פרעגט, צי איז ניט אַמאָל מיין מיינונג וועגן זיי דער רעזולטאַט פון לאַנגע יאָרן בענקשאַפט; די פּראָגע בלייבט נאָך פאַרענטפערט צו ווערן. און דאָס האַרץ שרעקט זיך פאַר דער מעגלעכקייט צו טרעפן זיי אַנדערש ווי איך האָב זיי אַלע יאָרן געדענקט. עס ווילט זיך ניט אַראָפּפאַלן פון עפעס גרויס פון אויסערגעוויינלעכן. פאַר מיר וואַלט דאָס געווען אַ טראַ־געדיע.

גריס די קינדער און יעדן ג"פ.

דיין, ישראל

קאפיטל ניין

איזידארט בריוו פון סאַראַקע

סאַראַקע, אויגוסט 18, 1920

ליבע, טייערע עליזה!

זינט איך האָב פאַרלאָזן ארץ־ישׂראל מיט דריטהאַלבן חדשים צוריק האָב איך נישט געהאַט קיין צייט און קיין מעגלעכקייט איבערצוגעבן דיר מיינע אינדרוקן פון מיין רייזע. וועל איך מיך באַמײַען צו געבן דיר אַ פול בילד.

ווען איך האָב געזאָגט אין מיינע פריערדיקע בריוו, אַז די רייזע איז אַ שווערע, האָב איך געזינדיקט. באַלד ווען מיר זיינען אָנגעקומען קיין טריעסט און האָבן אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן פאַרן ווייטער, האָבן מיר איינגעזען, ווי ווייט אייראָפּע איז געווען רואינירט.

קודם כל איז אונדזער קופערט אַוועקגעשיקט געוואָרן אין אַן אומ־באַקאַנטער ריכטונג. נאָכדעם האָט זיך אָנגעהויבן אַ געשיכטע מיט קריגן וויזעס אין די פאַרשיידענע קאָנסולאַטן, קריגן אַ בילעט אויף דער שיף און אַזוי ווייטער. אין אַמעריקע געהערט דאָס אַלץ צו די קליינמקייטן, אָבער דאָ קומט אַן יעדע זאַך, יעדע וויזע און יעדער בילעט ממש ווי קריעת ים־סוף. אַן כאַבאַר און אַן פּראַטעקציע רירט זיך דאָ קיין שום זאַך נישט פון אַרט. ענדלעך האָבן מיר זיך סוף־כל־סוף אַדורכגעשלאָגן קיין בוקאַרעשט און דאָ האָבן מיר אָנגעטראָפּן אַ פיל ערגערע לאַגע ווי אין טריעסט.

די רומענישע רעגירונג האָט איינגעפירט אַן אַרדענונג, וועלכע איז נאָך פיל ערגער ווי אין אַמאַליקן צאַרישן רוסלאַנד. יעדער מוז זיך דאָ מעלדן צו דער פּאָליציי, שטיין לאַנגע שעהען אין דער ריי און אויף שריט און טריט געבן כאַבאַר.

דאָס געלט, וואָס דו האָסט אַהער טעלעגראַפירט, איז דאָ נאָ־טירלעך נישט געווען. איך האָב שפּעטער, פאַר מיין אַוועקפאַרן, אויס־געפונען, אַז דאָס איז אַ שווינדל פון דער באַנק צו פאַרהאַלטן אַלע געל־טער און זיך דערווייל מיט זיי באַנוצן. קלאַגן זיך איז נישטאָ פאַר ווע־מען, ווייל עס איז דאָ בכלל נישטאָ כמעט קיין געזעץ. און וואָס שייך מענטשלעכקייט — איז אַפּגערעדט. דער נעכטיקער אַרעמער ציגיינער איז פּלוצלונג רייך געוואָרן, וויבאַלד ער האָט באַקומען גרויסע טעריטאָריעס מיט אַ גרויסער באַפעלקערונג, איז ער, דער נייער ביוראַקראַט, פאַרשיכורט געוואָרן פון דעם זיג. ער טוט נישט עפּעס אַנדערש ווי עסט און טרינקט, צאַפט דאָס בלוט ביי דער באַפעלקערונג און טראַכט נישט וועגן איינ־

פירן אין לאַנד אן אַרדענונג. אויך אין רוסלאַנד פלעגט מען צאָלן „נאַלאַגן“, אָבער אין פאַרגלייך מיט די איצטיקע רומענישע „נאַלאַגן“ זיינען יענע געווען אַ שפּאַס.

אין רומעניע צאָלט מען איצט פאַר יעדער זאָך אַ טעקס (שטייער). אפילו דאָס סאַמע אַרעמסטע ציגינער־מיידל, וועלכע טראָגט אַ מולטער מיט געזאָדענע פאַפּשויעס אויפן קאָפּ, פון וועלכע זי דערנערט זיך, מוז אויך צאָלן אַ טעקס. אין רוסלאַנד פלעגט מען געבן שמיץ מיט אַ נאַגייקע בלויו צו פּאָליטישע אָדער קרימינעלע פאַרברעכער, דאָ אָבער האָט מען איינגעפירט צו פינף־און־צוואַנציק שמיץ פאַר יעדן איינעם, פרוי און מאַן; מען דאַרף דערצו נישט זיין קיין פאַרברעכער, עס איז גענוג אַז עמע־צער זאָל אויף עמעצן אַנווייזן, אַז ער האָט עפעס „געזאָגט“ און גלייך הייבט אָן צו אַרבעטן די נאַהייקע.

פון דעם ביסעלע, וואָס איך דערמאָן דאָ, איז דיר לייכט צו האָבן אַ פאַרשטעלונג ווי אומאַנגענעם איך האָב מיך געפילט די ערשטע טעג אין רומעניע. אָבער דאָס פאַרן מיינס איז געווען פאַר מיר אַ ציל פון לעבן, אַ חלום, צו וועלכן איך האָב געשטרעבט אין משך פון איבער צוויי און צוואַנציק יאָר און דער חלום מיינער איז געווען צו זען מיינע עלטערן אין סאַראַקע. בלויו צוליב דעם האָב איך געקאַנט לייכטער אַרונטערשלינגן גען די אַלע באַליידיקונגען, וועלכע אַ מענטש מוז דאָ אויסשטיין און איך האָב מיך מיט די לעצטע כוחות געהאַלטן ביי דעם קאַמפּאַס, וועלכער האָט מיר אָנגעוויזן די ריכטונג: סאַראַקע... נאָך עטלעכע טעג פלאַגענישן, פון אויסשרייבן זיך און איינשרייבן זיך און פון טויזנטער אַנדערע אומ־באַקוועמלעכקייטן, האָב איך מיך ענדלעך אַרויסגעריסן פון בוקאַרעשט קיין יאַססי. אַ מידער און אַ צעבראַכענער פון שטיין פיר און צוואַנציק שעה אויף די פיס אין דער ענגער און שמוציקער באָן, בין איך דערפאַרן קיין יאַססי. איך בין דאָרט פאַרפאַרן אין אַ ייִדישן האַטעל אַריין, וואו איך האָב מיך גענומען נאָכפרעגן אויף דעם וועג ווייטער. איך האָב מיך דאָרט אָפּגערוט עטלעכע שעה און בין צוריק אַוועק אין דער שמוציקער קאַזאַרמע, וועלכע ווערט דאָ אָנגערופן „באַנהאַף“. דאָרט האָט זיך אָנגע־הויבן אַ נייע שטופּעניש צו באַקומען אַ בילעט און נאָכדעם צו פאַרכאַפן אַ פלאַץ אין וואַגאָן.

אויפן באַן־וואַקזאַל האָב איך געהאַט דעם ערשטן גרוס פון סאַראַקע. איך האָב דאָרט באַמערקט אַן עלטערע פרוי מיט אַ יינגערער, וועלכע זיינען געשטאַנען ביי דער זייט און האָבן אויף מיר געקוקט. די יינגערע איז מיר געווען אַ ביסל קענטיק און איך האָב איר געפרעגט, פאַרוואָס

זי האָט זיך אויף מיר אַזוי פאַרקוקט. זי האָט מיר דערויף געענטפערט מיט אַ פּראַגע:

— אייער נאָמען איז נישט אַמאָל איזידאָר ?

ערשט איצט האָב איך זי דערקענט. דאָס איז געווען רייעוּ כּיטראָן פון דאָברעווען, וועלכע האָט אַמאָל געהאַט פאַר אונדז געאַרבעט צוזאַמען מיט אַ שוועסטער אויף 210 ביינברידזש סטריט. אין וואַגאָן האָט זי מיר דערציילט. אַז זי איז אַהיימגעפאַרן פון אַמעריקע מיט אַ חתן, זי וואוינט ביי לייבוש אַנדערזאָן אין סאַראַקע. איצט איז זי קראַנק געוואָרן און זי פאַרט צו אַ דאָקטאָר קיין יאַססי.

אין דעם זעלבן וואַגאָן האָב איך געטראָפן גיסל שוחטס זון, אַ ייד מיט אַ גרויער באָרד. ער האָט מיר אָפּגעגעבן אַ פּיל בעסערן גרוס. ווען איך האָב אַ קוק געטאָן אויף זיין גרויער באָרד און אויף זיינע מלבושים האָב איך גוט געוואוסט, וואָס אין סאַראַקע הערט זיך. ער האָט זיך שטאַרק מיט מיר דערפרייט. די באַגעגעניש האָט אים דערמאָנט אין אונדזערע קינדערייאָרן, ווען מיר האָבן ביידע געלערנט אין זעלבן בית מדרש און ער האָט פאַר מיר געעפנט זיין האַרץ.

— ישראל'יק — האָט ער געזאָגט — דו קוקסט מיך אָן, האַ ? אַז אַלטער ייד געוואָרן, האַ ? וואָס איז דער חידוש ? שוין צוואַנציק יאָר ווי איך האָב חתונה געהאַט, געוואוינט אין דאָברעווען, אַ דאָרף, געווען דאָרט שוחט און געהאַט בכבוד פּרנסה, ביז עס איז געקומען די מלחמה און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטעלעניש צום פּריזיוו. פון די יידן אין דאָרף איז קיינער נישט געבליבן, בין איך דעריבער אַוועק קיין סאַראַקע און דער טאַטע האָט מיר אַוועקגעגעבן אַ דריטל פון זיין שחיטה. איך האָב אַ שטוב מיט דערוואַקסענע קינדער. פון וואַנען צו מאַכן אַ לעבן איז נישטאָ, האַנדל איך צו ביסלעך אונטער. איך בין איצט געווען מיט מיין שוואַגער אין יאַססי און געקויפט דאָרט אַ ביסל פּאַדעם. אפשר וועט גאָט העלפן און איך וועל עפעס דערביי פאַרדינען.

איך בין געזעסן אַ דערשלאַגענער, האָב אויף אים געקוקט און האָב מיר געטראַכט, ווי עס זעט אויס מיין טאַטע, מיין מוטער, מיין ברודער. אין וואַגאָן איז דערווייל באַוואוסט געוואָרן, אַז עס פאַרט אַן אַמעריקאַנער און אַ פּאַלעסטינער און די אָפּטיילונג, וועלכע האָט בלוין פּלאַץ פאַר דריי מענטשן, איז געוואָרן געפאַקט דערשטיקט צו ווערן. יעדער האָט געוואַלט קריגן אַ גרוס פון זיינע קרובים. אַנדערע האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף פּאַלעסטינע.

די באַן, וועלכע איז געווען בלוין אַ פּראַוויזאָרישע, אַ געמאַכטע אין

דער צייט פון קריג, איז געפארן זייער לאנגזאם און האט זיך אלע פאר מינוט אפגעשטעלט. יעדעס מאל, ווען די באן האט זיך אפגעשטעלט האט דער עולם זיך אראפגעכאפט, האט געקויפט א ביסל וויינשעל פאר א קערבל. האבן אויפגעבונדן די פעקלעך און צוגעגעסן סאראקער ברויט.

און אט איז צוגעפאלן די נאכט און מען איז געזעסן אין דער פינצ'טער און גערעדט וועגן די יידישע צרות. יעדער האט אחוץ זיינע אייגענע בעסאראבער צרות געהאט אויך אוקראינער צרות. און אזוי איז מען ארום עלף אזייגער אנגעקומען קיין בעלז. אויף דער סטאציע אין בעלז איז געווארן א טומל. יעדער האט אין דער פינצטער געכאפט זיין פעקל. עס האבן זיך געהערט רופערייען פון יידישע נעמען. נישט זעענדיק זיך אין דער פינצטער האט מען פון אלע זייטן געשריגן :

— יאנקל ! חיים ! משה, וואו ביסטו ?

— האסט אלע פעקלעך ? האסט גארנישט פארגעסן אין וואגאן ?

איך בין געווען צעטומלט. נאר דא האט דער אלטער-יונגער אהרן שוחט מיך נישט אפגעלאזט, ער האט באקומען עפעס א פורל מיט א פערד און ער האט מיך אוועקגעפירט אין א גאסטיניעץ.

אין דער קרעטשמע האט א פרוי מיט א קינד אויף דער האנט געמאכט פאר אונדז דעם סאמאואאר. דער בעל הבית מיט נאך עטלעכע יידן, וועלכע האבן זיך דערוואוסט, אז איך בין דער אמעריקאנער, זיינען געזעסן מיט מיר ביי א גאז-לאמפ און אזוי האט מען גערעדט וועגן אמעריקע און וועגן פאלעסטינע ביז שפעט אין דער נאכט.

אין דער פרי האט דער בעל הבית געבראכט דיין פעטער יודל און בעת מען האט זיך ווידער צערעדט, פרעגט מיך פלוצלונג די בעל-הביתטע :

— איר זענט נישט אמאל לאהקעס מאן ?

— יא, — האב איך געענטפערט — פון וואנען קענט איר לאהקען ?

— סטייטש פון וואנען ? איך בין דאך מלכה פוקס פון אזארעניץ.

איך בין אויסגעוואקסן מיט אייער פרוי אין איין הויז. טאטע ! — האט זי גענומען רופן — קום אריין וועסטו זען לאה ברכהס מאן !

עס איז אריינגעקומען אן אלטער און אפגעריסענער ייד און האט מיר דערציילט, אז דו האסט געוואוינט אין זיין הויז. ער האט מיר אנגעגעבן א סימן: ער האט דיך ליב געהאט צו קנייפן. איך האב זיי אפגעגעבן א גערוס פון דיר, פון דער מאמען און פון חיהלען. זייערע דערשלאגענע אויגן האבן אויפגעלויכטן. איבער זייערע געזיכטער האט זיך עפעס אויסגעשפרייט א שטראל פון האפענונג. דער פעטער יודל האט זיך איינגע-
 געשפרייט א שטראל פון האפענונג. דער פעטער יודל האט זיך איינגע-

געהערט און האָט געקוואַלן. באַלד נאָכדעם האָט ער מיר געשאַפן אַ בעל עגלה צו פאַרן קיין סאַראַקע.

איצט איז צום גאַסטיניעץ צוגעקומען אַ געשפּאַן מיט דריי פּערדלעך, אַ געוועזענע „בערושע“. איינער פון די פּאַסאַזשירן איז געווען אַ יונגער-מאַן, וועמענס פּרוי איז געווען אין סאַראַקע אויף דאָטשע. אויף דער קעלניע איז געזעסן אַן אַלטער ייד אין שטאַרק אָפּגענוצטע מלבושים און נאָך ערגערע שטיוול. דער פּעטער האָט מיר פאַרגעשטעלט דעם אַלטן ייד:

— דאָס איז רב משה. ער וועט דיך אם ירצה השם ברענגען קיין סאַראַקע.

דער אַלטער האָט דערביי אַריינגעזאָגט צו זיך אין דער באַרד אַריין:
— אַז גאָט וועט וועלן.

באַלד איז אויך אויסגעוואַקסן אהרן שוחט און האָט געזאָגט, אַז לכתחילה האָט ער געדענקט צו בלייבן אין בעלז עטלעכע טעג, אָבער אַזוי ווי איך פאַר, וועט ער אויך מיטפאַרן. מען האָט פאַר אים געמאַכט פּלאַץ. דער אַלטער האָט גענומען אַ טרונק בראַנפן, האָט געגעבן אַ קנאַק מיט דער בייטש און מען האָט זיך אַרויסגעלאָזט פון דער שטאָט אויף דעם סאַ-ראַקער טראַקט.

דער טאָג איז געווען אַ הייסער. די זון האָט געבאַקן און האָט מיט אירע הייסע שטרעלן אַרויסגעצויגן יעדעס ביסל פאַרב, וואָס איז נאָך גע-בליבן אין די שוין שטאַרק אָפּגעבליאַקירטע מלבושים פון די פּאַסאַזשירן. רב משה האָט געזשאַלעוועט די פּערד און האָט זיי געלאָזט גיין לאַנגזאַם. דערפאַר איז דער שטויב נישט געווען אַזוי שטאַרק און דער גלאַק, וועל-כער איז געהאַנגען אויפן מיטלסטן פּערד, האָט נישט געמאַכט קיין צו גרויסן ליאַרעם.

צווישן די פּאַסאַזשירן האָט זיך אָנגעהויבן דער אַלטער שמועס — אַמעריקע-פּאַלעסטינע-אַוקראַינע און יידישע צרות איבער דער גאַנצער וועלט, איבערהויפּט אין רוסלאַנד. דער אַלטער האָט זיך צו אונדז אומ-געקערט מיט אַן ערנסט פנים און האָט געזאָגט נאָך אַ לאַנגן שווייגן:

— יידן, איר זעט דעם געשפּאַן? אַחוץ דעם האָב איך אויך אַ שטיקל שטיבל אין בעלז. איך גיב דאָס אַלץ וואַזעק, אַבי מיינע זעקס יתומים זאָלן זיך קאַנען אַרויסרייסן פון דעם גיהנום. איך בין שוין אַלט, איך וועל שוין ווי עס איז אָפּפינצטערן די עטלעכע יאָר, וועלכע גאָט האָט מיר געשענקט, אָבער מיינע קינדער — וואָס וועט זיין מיט זיי? די פּרנסה איז די לעצטע יאָרן נישט קיין גוטע, מיין ווייב איז פאַראַיאָרן געשטאַרבן

פון די מאמעליגעס, וועלכע זי האט נישט געקאנט פארטראגן און זי האט מיך איבערגעלאזט מיט זעקס ווערים. וואס וועט זיין פון זיי? ווען מען זאל מיך לאזן, וואלט איך דעם געשפאן אוועקגעפירט קיין ארץ ישראל, אפשר וועט דארט עפעס פון זיי ווערן. אבער דא? אן, מיינע קינדער, קינדער, וואס וועט ווערן פון איך?

איך האב אים געפרוואווט טרייסטן און ער האט געענטפערט:

— גאט שטראפט אונדו, ווייל עס זיינען דא צווישן אונדו שלעכטע יידן. פאר יארן האבן יידן אויסבאהאלטן דעם מעל און האבן דערפאר פארלאנגט הונדערט און פופציק רובל א פונט. אן ארעמאן ווי איך האב נישט געקאנט באצאלן און האב געהאדעוועט מיין ווייב מיט פאפשווימעל, האט זי קראפירט. די פערד מוז איך אפהיטן ווי דאס אויג אין קאפ און געבן זיי צו עסן, און נאכן באצאלן פארן האבער בלייבט פאר מיר א קרענק. ואמאל זיינען געווען ערלעכע מענטשן, אבער היינט זיינען דא גראבעזשניקעס. ווען איך וואלט נישט מורא געהאט פאר גאט וואלט איך די גראבעזשניקעס דערשטאכן. זיי האבן דערהרגעט מיין פרוי און האבן מיך איבער געלאזט מיט זעקס יתומים. וואס וועט ווערן פון זיי?

אויף אזעלכע טענות האט קיינער נישט געהאט קיין ענטפער. עס איז געווארן שטיל, יעדער האט זיך געזען אין זיין וועלטל. דער אלטער האט זיך צו אונדו אויסגעדרייט מיטן רוקן, האט גענומען די לייצעס אין די הענט און האט לאנגזאם געפירט זיין טראיקע אויף דעם אויסגעטראטע נעם וועג. פון ביידע זייטן האט מען געזען לאנגע שטרעקעס מיט הויכע „שאנעשניקעס“, פאפשויעס און ווייץ. פון צייט צו צייט האט מען געזען ווי פויערים האבן ארונטערגענומען דעם ווייץ און האבן אים אנגעלייגט אין קליינע בערגלעך. מאנכע פויערים, וועלכע האבן ניט געוואלט ארבעטן אין אזא היץ, האבן זיך געלייגט שלאפן אין שאטן פון וואגן און האבן געלאזט די אקסן זיך פאשען.

דער הימל איבער אונדו איז געווען א קלארער און א ביסל א בלוי-לעכער. מיר זיינען פארבייגעפארן עטלעכע קרעניצעס. משה, א גע-ניטער מענטש, האט גוט געוואוסט וואו דאס וואסער איז בעסער און ער האט זיך אפגעשטעלט ביי זיין באליבטער קרעניצע. ער האט פריער אנגעטרונקען די פערד און האט דאן אליין א זופ געטאן פון זעלבן עמער, האט אפגעווישט דאס מויל מיטן עק פון זיין יעקל, האט פאררויכערט א צוזאמענגעדרייט סיגארעטל און מיר זיינען געפארן ווייטער.

איך בין געזעסן אויפן וואגן און פאר די אויגן מיינע האט אויפגעשיינט א קלאר בילד, ווי אזוי איך בין מיט צוויי און צוזאנציק און א האלב יאר

צוריק אָפּגעפּאַרן פון סאַראַקע מיט טוביה בעל עגלה, ווי איך בין געקו-
מען קיין אַמעריקע, ווי איך האָב גענומען בענקען נאָך סאַראַקע און האָפּן,
אַז איך וועל נאָך אַמאָל צוריקקומען, און איך האָב יעדן טאָג פון מיין זיין
אין אַמעריקע געטראַכט וועגן סאַראַקע. און איצט פירט מיך רב משה
צוריק קיין סאַראַקע — איז עס נישט קיין חלום? איך האָב אים גע-
פרעגט, ווי לאַנג דער וועג וועט נאָך נעמען און ער האָט מיר געענטפּערט,
אַז גאָט וועט וועלן וועלן מיר דאָרט זיין אין אַ צוויי שעה אַרום. איך
האָב אים געבעטן, ער זאָל אויפן וועג זיך אָפּשטעלן אין דאָבריווען, ווייל
איך דאָרף דאָרט אָפּגעבן געלט צו צוויי מענטשן. באלד זיינען מיר טאַקע
אַנגעקומען אין דער קאָלאָניע דאָבריווען.

גלייך ווי עס האָט זיך דערהערט דער גלאַק פון וואָגן האָבן זיך אַנ-
געהויבן צו באַווייזן יידישע פּנימער פון זייערע הליינע, מיט שטרוי באַ-
דעקטע שטיבלעך. איך האָב מיך געפרעגט אויף מיינעם אַ קרוב שמואל
חושך און האָב אויסגעפונען, אַז ער איז שוין פון לאַנג טויט, נאָר וואָ
זיינע אַ טאַכטער וואוינט אין דעם שטעטל. מען האָט מיר אָנגעוויזן דאָס
שטיבל און איך בין דאָרט אַרונטער. די אַרעמע קרובה האָט געבעד
נישט געוואוסט וואָס צו טאָן. זי האָט מיך געוואָלט מכבד זיין מיט עסן,
טרינקען, אָבער וועמען איז דאָס איצט געלעגן אין קאָפּ?

איר שטיבל איז באלד געוואָרן באַלאַגערט אין יעדער האָט געוואָלט
אַ גרוס פון זיינע אַמעריקאַנער קרובים. דער לערער פון שטעטל, אַן
אינטעליגענטער יונגערמאַן, האָט געוואָלט וואָ גרוס פון פּאַלעסטינע. און
אַזוי אַרום, אַ באַלאַגערטער פון יידן, פרויען און קינדער, האָב איך מיך
קוים אַרויסגעריסן פון שטעטל אונטער אַן אַלגעמיינעם רוף: גאָט זאָל
איך ברענגען בשלום און איר זאָלט טרעפן אייערע עלטערן געזונט און
שטאַרק.

און ווידער בין איך געזעסן אין וואָגן און האָב זיך אַליין נישט
געגלייבט, אַז אין אַ שעה אַרום וועל איך זיין אין סאַראַקע. וועמען וועל
איך דאָרט טרעפן? ווי אַזוי וועלן זיי אויסזען? אהרון שוחט האָט מיך
אויפגעוועקט ווי פון אַ שלאָף:

— זעסט, ישראל'יק, דעם באַרג, וואָס קומט אונדז אַנטקעגן?
אויף דער צווייטער זייט באַרג וועלן מיר אַדורכפאַרן ציקניפּקע און פון
דאָרט קאָן מען שוין זען פון דער ווייטנס סאַראַקע.

איך האָב פאַרוויכערט איין סיגאַרעט נאָכן צווייטן, כדי צו פאַר-
טרייבן די צייט. באלד זיינען מיר געווען פון דער צווייטער זייט באַרג און
זיינען פאַרבייגעפאַרן ציקניפּקע. אהרן האָט מיר אָנגעוויזן אויפן שפיץ

פון נאָ קלויסטער: „דאָס איז דער קלויסטער, וועלכער שטייט אויפן סאַראָ-
קער באַרג“. אין דאָזיקן מאָמענט האָט אהרן שוחט זיך אָפגערופן צו
רב משהן:

— איר וועט זיך אָפּשטעלן לעבן באַרג און איך וועל לויפן אָנזאָגן
זיינע עלטערן די בשורה.

אָבער רב משה האָט אים געענטפערט:

— דו זעסט די „פּיזשילע“? איך וועל זי צעברעכן איבער דיין קאָפּ,
אויב דו וועסט מיר אויסכאַפן די מצווה. איך גיב נישט אַוועק די מצווה
פאַר אַלע געלטער, וועלכע איר באַצאָלט מיר פאַר דעם וועג. די מצווה
איז מיינע. גאָט האָט מיר צוגעשיקט אַזאַ פּאַסאַזשיר, וועל איך קיינעם
ביי מיר די מצווה נישט לאָזן אויסכאַפן...

אַלע האָבן צוגעגעבן, אַז משה איז געווען גערעכט. עס איז געבליבן,
אַז באַלד, ווי מיר וועלן אַרונטערפאַרן דעם סאַראָקער באַרג, וועל איך
אַרונטערגיין פון וואָגן און וועל גיין צופוס און ער וועט מיט די זאַכן
צופאַרן צום טאַטנס הויז און וועט אים אָנזאָגן די בשורה, אַז איך קום.

באַלד זיינען מיר טאַקע אָנגעקומען אויפן סאַראָקער וועג. איך האָב
דערקענט די הייזער. איך האָב דערקענט פון דער ווייטנס דעם שלאָס,
די גרויסע שול, די אָפּראַווע, דעם מאַרק, דעם דניעסטער און דאָס דאַרף
פון יענער זייט טייך. לאַנגזאַם האָט זיך דער וואָגן געשלעפט באַרג-
אַראַפ און מיינע אויגן זיינען געווען צוגעשמידט צו יעדן פרט. ביי אַרלע-
ניקאָווס הויז בין איך אַרונטער פון וואָגן און האָב אָנגעהויבן צו שפּאַנען
איבער די שמאַלע טראַטואַרן.

ס א ר א ק ע

איך האָב באַלד דערהערט ווי ווייבער האָבן זיך איבערגעשריגן פון
די הייזער: „אַט דאָרט, אין וואָגן, פאַרט בערלס זון פון אַמעריקע“. איך
האָב געזען ווי מען איז נאַכגעלאָפן דעם וואָגן צו כאַפן נאָ קוק. איך האָב
זיך פאַרדרייט אין אַ זייטיק געסל און האָב אַ באַרוישטער געשפּאַנט וויי-
טער. דאָס האַרץ האָט מיר געקלאָפּט ווי מיט האַמערס. צום ערשטן
מאָל זינט איך האָב אָנגעהויבן די רייזע האָב איך מיך געפּילט אַזוי שטאַרק
נערוועזן. איך האָב לאַנגע יאָרן געחלומט וועגן די דאָזיקע מינוטן און
אַט שטייען מיר די מינוטן פנים אל פנים. גאָט! גיב מיר כוח צו קאָנען
אַריבערטראָגן דאָס גליק!

איך בין אָנגעקומען אין נאָ געסל, וואָס האָט לויט מיין חשבון מיך
געדאַרפט אַוועקפירן דירעקט צו מיין פּאַטערס קלייט. אַט בין איך ביים

עק פון דער גאס און זע, ווי די גאס איז פול מיט מענטשן. דאָס הויז איז פולשטענדיק באלאָגערט. די סצענע האָט מיר נאָך מער אויפגערעגט. איך האָב אַ טראַכט געטאָן וועגן פּאַטער, וועלכער איז אַ שוואַכער מענטש און ווי אַזוי די סצענע וועט אויף אים ווירקן. אומבאַמערקט בין איך צוריקגעגאַנגען און האָב באַשלאָסן צוערשט צו גיין צו מיין מומע רחל. ווען איך בין אָנגעקומען צו איר אין קלייט אַריין האָב איך דאָרט געטראָפן אירע קינדער, וועלכע האָבן מיר נישט געקענט און וועלכע איך האָב נישט געקענט. דער פעטער און די מומע זיינען געווען ביי מייע עלטערן און האָבן אויף מיר דאָרט געוואָרט. איך האָב געזאָגט די קינדער, ווער איך בין און האָב געשיקט רופן די מומע. איך האָב דערווייל זיך אַ ביסל אַרומ-געוואָשן און האָב מיר באַרואיקט. עס האָט לאַנג נישט געדויערט און די מומע איז אָנגעקומען און נאָכן באַגריסן זיך האָט זי מיר אָפּגעגעבן אַ באַריכט, אַז דער עולם איז זיך אַ ביסל צעגאַנגען און אַז דער טאַטע פילט זיך גוט. איך בין באַלד אַרויס און האָב זיך געלאָזט אין דער ריכט טונג פון די עלטערנס הויז מיט דער שוסטער-גאַס. אָבער סאַראַקע איז נישט געשלאָפן. איבערהויפט די יינגלעך. אַ גרויסע חברה מיט יינגלעך האָט מיר באַגלייט ביז אין הויז אַריין.

ווען איך בין אַריין אין הויף האָב איך צום ערשטן דערזען די מאַמע, ווי זי איז געשטאַנען און האָט מיר אָפּגעוואָרט. זי האָט זיך נישט פאַר-לירן. זי האָט מיר אַרומגענומען, צוגעדריקט צום האַרץ און שטיל געזאָגט: — גאָט האָט דיר צוריקגעבראַכט.

זי האָט מיר אַריינגעפירט אין הויז אַריין, וואו דער טאַטע איז אַקעגן-געקומען אַ בלאַסער און האָט געמאַכט אַ ברכה. באַלד איז צו מיר צו-געקומען מיין ברודער מיט אַ שוואַרצער באַרד און אַ גרויען קאַפּ; ברכה מיט איר חתן און חיים מיט חנהלע, מאַטלס קינדער. איך געדענק איצט נישט גענוי, אָבער די שטוב איז דאַכט זיך פול געווען מיט מענטשן. ווען די מומע רחל איז אָנגעקומען און האָט דערזען, ווי שטאַרק איך בין גע-ווען אויפגערעגט, האָט זי געבעטן, אַז דער עולם זאָל אונדז איבערלאָזן אַליין.

אין אַ פּופצן מינוט אַרום האָב איך מיר באַרואיקט און האָב מיר אָנגעהויבן צו פילן נאַרמאַל. אויפן טיש זיינען געשטאַנען אָנגעשטעלט פאַרשיידענע זאַכן צום עסן. איך האָב עפעס גענומען אין מויל אַריין און האָב אָנגעהויבן באַטראַכטן יעדן פון מיין קליין משפּחהלע באַזונדער. יא, דאָס איז געווען מיין מוטער. ווי שטאַרק זי האָט זיך געענדערט! ווען איך האָב זי פאַרלאָזן איז זי געווען אַ מיטליעריקע פרוי פון אַ יאָר פּערציק.

שלאַנק מיט א גלאַט געזיכט. היינט איז זי געבויגן, מיט ווייניק ציין אין מויל, דאָס פנים געקנייטשט, די אויגן מאַט, ווי אַ קינד, וואָס לערנט זיך ערשט רעדן, האָב איך געזאָגט „מאַמע“, וואָס איך האָב שוין אזוי לאַנג נישט געזאָגט. ווען איך האָב דאָס געזאָגט, האָב איך מיך שטאַרק אין איר איינגעקוקט און עס האָט זיך מיר אויסגעזוכט, אַז איך רעד אין חלום. קוקנדיק אויף איר האָב איך גענוי געזען, וואָס זי האָט איבערגע-לעבט אין די לעצטע צוויי און צוואַנציק יאָר. מיט מיין אַוועקפאַרן איז זי איבערגעבליבן כמעט אַליין, ווייל בלויז פאַר מיר פלעגט זי זיך קאַנען אויסרעדן דאָס האַרץ, מיט אַנדערע איז זי געווען צו שטאַלץ. פון דעמאָלט אָן האָט זיך פאַר איר אָנגעהויבן אַ לאַנגע ריי יאָרן פון שווייגן, בלויז פון צייט צו צייט איז געקומען אַ קורצער איבעררייס, ווען זי האָט פון מיר דערהאַלטן אַ בריוו. זי פלעגט אים לייענען אין אָונט, ווען אַלע זיינען שוין געשלאָפן און האָט אים באַנעצט מיט טרערן. זי האָט אַלע מאָל געבעטן גאָט, ער זאָל מיך נאָך אַמאָל צו איר צוריקברענגען. פון אַלע אירע צען קינדער זיינען בלויז געבליבן דריי און איינער פון זיי איז פאַרוואַרפן געוואָרן ווייט, ווייט, איבער אַ ים. דערנאָך איז געקומען דאָס אַוועקפאַרן פון ברכה. זי האָט קעגן דעם אַלעם נישט רעוואָלטירט, זי האָט אַלץ אָנגענומען ווי אַ באַשערטע זאָך.

דערנאָך איז געקומען נאָך אַ שווערערע צייט. דער טאַטע איז קראַנק געוואָרן. די דאָקטוירים האָבן געזאָגט, אַז ער האָט אַ ראַק, זי איז מיט אים געפאַרן קיין אַדעס און עס איז געשען אַ ג.ס. — זי האָט אים פון דאָרט צוריקגעבראַכט אַ געזונטן. אָבער באַלד דערנאָך איז געקומען דער קלאַפ, דער טויט פון מיין ברודערס פרוי. מיין מאַמע האָט געמוזט אויף דער עלטער ווערן אַ מאַמע פון דריי קליינע קינדער. דאָס אַנקוקן יעדן טאָג מיין אַרעמען, דערשלאָגענעם ברודער און מיין שוועסטער, די איינציקע טאַכטער, וועלכע איז מיט יעדן טאָג געוואָרן מער פאַרוואַנעט, האָט איר נאָך מער פאַרצערט, אָבער זי האָט דאָס אַלץ איבערגעטראָגן, ווי נאָר אַ רעליגיעזע נשמה קאָן איבערטראָגן יסורים. די זאַלע איבער-לעבענישן האָבן אָבער איבערגעלאָזט טיפע שפּורן אויף איר קערפער און נשמה.

וועגן דעם אַלעם האָט זי מיר נישט געזאָגט קיין וואַרט, כדי מיר נישט צו פאַרשאַפן קיין עגמת נפש. זי האָט מיר דאָס אָבער נישט געדאַרפט זאָגן. איך האָב געקוקט אויף איר און האָב אַלץ געוואוסט. אפילו אין די בריוו האָט זי מיר וועגן דעם אַלץ נישט דערמאָנט. איך האָב אָבער גוט געקאַנט לייענען אפילו דאָס נישט געשריבענע. איך האָב גוט אַרויס-

געפילט איר צער און איר האָפענונג, אַז עס וועט קומען אַ טאָג ווען איך וועל צוריקקומען און פאַרזיסן איר ביטערע עלטער. איצט זיך איך לעבן איר און האָלט איר האַנט אין מיינער. איך קוק אויף איר און זע, וואָס זי טראַכט: אַז גאָט האָט דערפילט איר פאַרלאַנג, אַז ער האָט איר צוריק-געבראַכט איר זון.

און דאָ זיצט דער טאַטע. אויך ער האָט זיך שטאַרק געעלטערט. אפילו דעמאָלט, ווען איך בין אוועקגעפאַרן, איז ער נישט געווען קיין גיבור. איצט אָבער איז ער אַ סך שוואַכער ווי דעמאָלט. אויך ער האָט איבערגע-לעבט שווערע צייטן. ער האָט אַלע יאָרן געצויגן דאָס שטיקל ברויט פון קלייטל און האָט נישט געוואָלט געניסן פון קיינעמס אַ קאַפיקע, אפילו נישט פון מיר, ווען איך בין שוין געווען אַ פאַרמעגלעכער מענטש. איצט איז ער געזעסן און האָט צו מיר געזאָגט:

— אַזוי ווי יעקב האָט זוכה געווען צו זען יוספן אויף דער עלטער, אַזוי האָב איך זוכה געווען דיך צו זען. און פונקט ווי יוסף איז צוריקגע-קומען צו יעקבן וואָ רייכער און אַנגעזעענער מענטש, אַזוי ביסטו צוריקגע-קומען צו מיר — רייך און אַנגעזען...

און אַט זיצט מיין ברודער מאַטל. איך דערקען אים קוים. ווען איך בין אוועקגעפאַרן איז ער געווען אַ יינגל פון אַ יאָר אַכצן און איצט זיצט דאָ אַ ייד מיט אַ פעך שוואַרצע באַרד און מיט אַ גרויען קאַפּ האָר. ער האָט באַקומען צוגעטיילט דעם ערגסטן גורל. ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ יונגער קוזינע, מיט אַ פיינער און געראַטענער פרוי. זי האָט אים געהאַפּן טראַגן דעם יאָך פון פרנסה, האָט אים געבוירן דריי שיינע קינדערלעך. אין געשעפט איז ער געאַנגען אין פוס-טריט פון זיינע עלטערן, אַלע יאָרן געלעבט בלויז פון דעם, וואָס ער האָט געהאַט און איז קיינעם גאַרנישט געווען שולדיק. איז אָבער געקומען די מלחמה און האָט אים רור אינירט. צום ערשט האָט ער זיך עטלעכע מאָל געדאַרפט צושטעלן צו מיליטער. נאָכדעם איז אים די פרוי יונגערהייט געשטאַרבן און האָט אים איבערגעלאָזט מיט די דריי קינדער. ער האָט געמוזט אויפגעבן דאָס קלייטל און קומען מיט די דריי קינדער צום טאַטן. אויך זיינע האָפענונגען זיינען געווען פאַרבונדן מיט מיר: „ישראל וועט קומען, וועט ער אים נישט לאָזן זיצן און עסן דעם טאַטנס ברויט.“ און אַט בין איך טאַקע גע-קומען און זיך מיט אים ביים זעלבן טיש, וואו מיר פלעגן אַמאָל זיצן ווי קינדער. ער רעדט ווייניק, פון די אויגן זיינע פליסן אָבער טרערן און ווערן פאַרשוואַנדן אין זיין שוואַרצער באַרד. איך קוק אויף אים און טראַכט, אַרעמער, איינציקער ברודער מיינער. איך פאַרשטיי דיין צער. זיי זיכער,

אז איך וועל דיך נישט לאָזן פּאַלן, איך וועל דיר לייכטער מאַכן דיין שווער מזל".

און אַט איז מיין שוועסטער ברכה. זי האָט זיך אין די נאַכט יאָר, וואָס איך האָב איר נישט געזען, זייער ווייניק געביטן. איר פנים שיינט פון גליק. אַ סך יאָרן האָט זי געחלומט וועגן זען איר ברודער, ביז דער טאָג איז געקומען און זי איז טאַקע געקומען קיין אַמעריקע און שפעטער איז זי צוריק אַוועק צו די עלטערן און האָט זיי געבראַכט פון מיר אַ גערוס. באַלד איז געקומען די מלחמה מיט אַלע אומגליקן און זי האָט אויך מיטגעמאַכט דאָס גרויסע אומגליק, וואָס האָט געטראָפּן מיטן ברודער. דערווייל איז אַוועק אַ יאָר נאָך אַ יאָר, די עלטער האָט זיך גערוקט, אַלע אַנדערע באַ-קאַנטע מיידלעך האָבן שוין חתונה געהאַט און זי האָט נאָך אַלץ געוואַרט אויף איר באַשערטן. זי האָט שטיל געליטן און האָט געהאַפּט און גאַט האָט איר טאַקע נישט פּאַרלאָזן. צוערשט איז געקומען דער באַשערטער אירער, אברהם, פון לעקסינגטאָן. דערנאָך איז געקומען מיין בריוו, אַז איך קום צו פּאַרן. זי האָט זיך געזען אין איר פּאַנאַזיע, ווי זי גייט געאַרעמט איבער די גאַסן מיט איר באַשערטן פון איין זייט און מיט דעם אַמעריקאַנער ברודער פון דער צווייטער... און אַט איז דער חלום מקוים געוואָרן. זי יוצט איצט ביים טאַטנס טיש מיטן חתן און ברודער און איר פנים שיינט פון גליק. קוקנדיק אויף איר בין איך נישט ווייניקער גליקלעך ווי זי. דאָס איז דאָך אויך געווען מיין חלום, צו זיין ביי איר אויף דער חתונה!

און אַט איז דודל, אַ יינגל פון פּופּצן יאָר, מיט אַן אידל געזיכט. ער טראָגט דעם נאָמען פון מיין זיידן דוד, וועלכן איך פּאַרגעטער ביזן היינ-טיקן טאָג. אויך דודל האָט געהאַט זיין חלק. ער איז געוואָקסן ביי זיין אַרעמען טאַטן, האָט איבערגעלעבט דער מוטערס טויט. האָט זיך אויך פּאַר אים איצט אָנגעצונדן אַ שטראַל פון האַפענונג. ער שטייט ביי דער זייט און נעמט נישט אַראָפּ פון מיר דאָס אויג. איך פּאַרשטיי אים זייער גוט. מיט איבער צוויי און צוואַנציק יאָר צוריק האָב איך אויך געהאַפּט און געוואַרט, אַז מיין פעטער אהרן זאָל קומען פון אַמעריקע און זאָל מיך אַרויסגענומען פון סאַראָקע. האָב נישט קיין מורא. טייערער דוד, איך וועל דיך נישט פּאַרלאָזן.

און אַט איז חימל, אַ יינגל פון אַרום זעקס יאָר, אַ ברונעטער, מיט טיפע, שוואַרצע אויגן. ער איז געזונט און רירעוודיק ווי קוועקזילבער. ער געדענקט עפעס יאָ, אַז ער האָט געהאַט אַ מאַמע ריווע, אַבער ער איז איצט צופיל פּאַרנומען מיטן פעטער ישראל. אויף דער וואַנט הענגט מיין

בילד און די באַבע האָט אים דערציילט, אַז דאָס איז זיין פעטער פון אַמע-
ריקע, ער איז איצט פאַרנומען מיטן גאַסט. ער וויל וויסן, פאַרוואָס איך
טראָג ברילן און אַחוץ דעם האָט ער נאָך טויזנט אַנדערע פראַגן.
און אַט איז חנהלע, אַ מיידעלע פון פיר יאָר. אויך זי איז אַ ברונעטע
און האָט אויגן, וואָס דערמאָנען אין אַן אַראַבערין. זי איז שעמעוודיק און
שאַרט זיך לעבן מיר. איך נעם זי אויף דער שויס און ווייז איר דיין בילד
און דאָס בילד פון אונדזערע קינדער. זי ווייסט יעדנס נאָמען. פאַר אַ חתן
געפעלט איר דוד משה.

איצט איז אין הויז אַריינגעקומען דער פעטער לייב מיט די קינדער :
רייזל, שיינע, עטעלע, יאָסקע און חנהלע, מיט וועלכע איך האָב נאָך גע-
שלאָסן באַקאַנטשאַפט פריער, ווען איך בין געווען ביי דער מומע רחל אין
הויז. דערנאָך האָבן אַנגעהויבן אַריינצוקומען שכנים מיט באַקאַנטע און
דאָס הויז איז ווידער געוואָרן פול. איך האָב כמעט יעדן דערקענט און
אַלע האָבן זיך געחידושט. סטייטש, נאָך אַזוי פיל יאָרן! עס איז צוגעפאלן
די נאַכט און דער טאַטע האָט געזאָגט צו מיר :

— קום מיט מיר אין טאַלנער קלויז אַריין. די קלויז איז גרויס און
לופטיק. דאָרט וועסטו קאָנען ענטפערן יעדן אויף זיינע פראַגעס.
אויפן וועג צו דער קלויז בין איך אַריינגעגאַנגען אַנקוקן זיין קלייט.
עס איז דאָרט געווען זייער ווייניק סחורה, די פּאַליצעס זיינען כמעט
געווען ליידיק. דער טאַטע האָט געזען מיין פאַרוואונדערונג און ער האָט
געזאָגט: דו וואונדערסט דיך, וואָס די פּאַליצעס זיינען כמעט ליידיקע,
אַבער פונדעסטוועגן באַטרעפט היינט די קלייט מער ווי אַמאָל. אַ קלעצל
מאַקעריי קאַסט היינט פופציק רובל, אַ טויף פון די דאָזיקע קנעפלעך —
גאַנצע צען. אַחוץ דעם איז איצט גלייכער צו האַלטן וואָס ווייניקער סחורה
אויף די פּאַליצעס, ווייל מען קאָן קיינמאָל נישט וויסן, וואָס דער מאַרגן
וועט ברענגען. פאַראַיאָרן נאָכן פאַגראָם האָב איך אַלץ באַהאַלטן. אין
אוקראַינע וואָלט מען מיך דערפאַר גערופן שפּעקולאַנט און דערשאַסן. דאָ
איז נאָך מיט חסד. דו זעסט דאָס קעסטעלע? דאָס איז נאָך דיין אַרבעט,
האַסט עס אַליין געמאַכט ...

נאָכן אַרויסגיין פון דער קלייט האָב איך צום ערשטן מאל באַטראַכט
די גאַס, וואו איך בין געבוירן געוואָרן און וואו איך בין געוואָרן דער-
צויגן. דאָ, אויף דער דאָזיקער גאַס, האָב איך פאַרבראַכט די יאָרן פון
מיין קינדהייט. איך האָב געקוקט אויף די הייזער, אויף די צעדרייטע
שטיינער, אויף די ביימער, וועלכע איך האָב איבערגעלאָזט אַזוי יונג און
דין, די שכנים זיינען געזעסן אין דרויסן און איך האָב געפילט אויף זיך

זייערע אויגן. איך האָב געשפּאַנט איבער דער גאַס מיטן טאַטן און יעדער בליק איז געווען אויף אונדז אָנגעהעקלט. בלויז אַ קליינער טייל הייזער האָט זיך געביטן, עפעס איז געוואָרן איבערגעבויט אָדער איבערגעפּאַרנט, אָבער די שול-גאַס איז געבליבן די זעלבע. די זעלבע איז אויך געווען די אַלטע, גרויסע שול, אין וועלכער עס האָבן, לויט אונדזערע קינדערישע לעגענדעס, ביינאַכט געדאַוונט די מתים. דאָס זעלבע איז אויך געבליבן דאָס גרויסע בית מדרש, אין וועלכן איך האָב פּאַרבראַכט אַזוי פיל יאָרן לערנענדיק גמרא און חלומענדיק, אַז ווען כּוועל אויפּוואַקסן וועל איך ווערן אַ מגיד...

די זעלבע טאַלנער קלויז, אין וועלכן עס האָט געדאַוונט מיין זיידע, מיין פּאָטער און איך. דאָ האָב איך, אַן אַרומגעהילטער מיט מיין זיידנס טלית, געפילט מיט יעדן גערוי, אַז איך בין אַ ייד. דאָ האָב איך אָנגעהויבן צו לייגן תּפּילין, און האָב דערפּילט, אַז פּון איצט אָן בין איך אַ ייד פּאַר זיך אַליין און אַז פּון איצט אָן דאַרף איך אָפּגעבן אַ חשבון פּאַר מיינע אייגענע מעשים. אַלץ געפינט זיך דאָ ווי געווען, דאָס זעלבע קליי-נע בית המדרש, דאָס זעלבע שניידערשע שולעכל. בלויז איין זאַך האָט זיך געביטן — אַמאָל האָט מען דאָ, אויף דער גאַס, געהערט די שטימען פּון לומדים, דעם ניגון פּון גמרא, היינט איז דאָ שאַ, שטיל. איך האָב דאָ געטראָפּן בלויז די שיריים פּון אַלטן דור, אַ ביסל פּון דעם דור, וועמען די לעצטע פּאַר יאָר האָט אַלט געמאַכט פּאַר דער צייט, און כּמעט קיינעם נישט פּון יונגן דור.

איך בין אַריינגעגאַנגען אינעווייניק אין קלויז. דער טאַטע האָט גראָד יענעם אָונט געהאַט יאַרצייט נאָך דער באַבען. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט לערנען אַ פּרק משניות. אַרום מיר האָט זיך באַלד אָנגעקליבן אַן עולם. צווישן דעם עולם איז אויך געווען מיין רבי, דער יארשעווער מלמד, רב יצחק סופּר. זיין פנים האָט אין משך פּון די יאָרן באַקומען די קאַליר פּון דעם פּאַרמעט, אויף וועלכן ער שרייבט. ער איז געווען דערשטוינט, וואָס ער האָט מיר באַלד דעם ערשטן טאַג פּון מיין קומען קיין סאַראַקע געזען אין קלויז.

— דו האָסט נאָך — האָט ער געפּרעגט — צייט פּאַר דער אַלטער וועלט?

אָבער פּלוצלונג האָט עמעצער אויסגערופּן, אַז עס ברענט. איך האָב אַ קוק געטאָן דורכן פענצטער פּון קלויז און האָב טאַקע דערזען אַ רויך. אין אַ רגע אַרום איז קיינער נישט געבליבן אין קלויז. אויך דער טאַטע איז פּאַרשוואַנדן. איך בין אויך אַרויס אין דרויסן און אַזוי שנעל ווי

איך בין אריין אין דער שוסטער גאס האָב איך דערהערט קולות פון פרויען און קינדער. יעדער האָט עפעס געטראָגן אין דער האַנט, אַ מולטערל מיט זאָכן, אַ פאַרענטש פון אַ בעט. עלטערע פרויען האָבן געבראַכן מיט די הענט פון פאַרצווייפּלונג און האָבן געוויינט אויפן קול. די מענער זיי-נען אַרומגעלאָפן און האָבן געשריגן: „וואַסער, וואַסער! וואו נעמט מען וואַסער? די גאַנצע שטאָט וועט אַוועק מיטן פייער!“

ווען איך בין צוגעקומען נענטער האָב איך דערזען אַ גרויסן פּלאַם, וואָס איז געקומען פון ערגעץ אַ הויז, נישט ווייט פון מיינע עלטערנס וואוינונג. אַרום איז געשטאַנען אַ גרויסע מאַסע מענטשן. דאָס ערשטע וואָס איז מיר געקומען אויפן געדאַנק איז געווען די עלטערן. איך בין שנעל אַריינגעלאָפן אין הויז און האָב דערזען, אַז אַלץ איז פון דאָרט שוין געוואָרן אַרויסגעטראָגן און באַהאַלטן אין אַ קעלער אַקעגנאַיבער. עס האָט געברענגט די וואוינונג הינטער דעם הויז פון די עלטערן. עס האָבן זיך אַנגעצונדן די „סטרושקעס“, וועלכע עס האָט דאָרט געהאַלטן דער סטאַלאַר. איך האָב אינמיטן פון דעם טימל אָפגעזוכט די טאַטע-מאַמע און האָב זיי אַוועקגעפירט אין אַן אַנדער הויז און אליין האָב איך מיך צוריקגעקערט זען, ווי עס האָלט מיטן פייער. אויף אַלע דעכער האָט זיך געפונען יונגוואַרג און האָט געקעמפט, אַז דאָס פייער זאָל זיך נישט פאַר-שפּרייטן. אַנדערע, אונטן, האָבן געטראָגן עמערס מיט וואַסער, עס האָט געדויערט אַ שעה צייט ביז דאָס פייער איז געוואָרן איינגעלאָשן.

איך בין אַוועק צו די עלטערן און האָב זיי געטרייסט, אַז אַלץ וועט זיך ענדיקן צום גוטן. און אזוי איז טאַקע געווען. די זעלבע גוטע מענטשן, וואָס האָבן אַרויסגעראַטעוועט פון זייער הויז די זאַכן, האָבן אַלץ צוריק-געבראַכט. עס האָט נישט געפעלט קיין האָר. דער טאַטע, מאַטל און דוד האָבן ביז שפעט אין דער נאַכט סאַרטירט די קנעפלעך, וועלכע האָבן זיך צעשאַטן און האָבן זיי פאַרפאַקט אין די זעק. יעדער האָט געדאַנקט גאָט און האָט זיך געפרייט, וואָס מיינע עלטערנס שמחה איז נישט צע-שטערט געוואָרן. די יונגע האָבן זיך געוויצלט, אַז דאָס האָט סאַראַקע מיך אויפגענומען מיט אַזאַ פייערלעכן פאַראַד. מען האָט אויסגעשטעלט בענקלעך מיט קעסטלעך לעבן קלייט און באַלד איז געוואָרן אַ רעדל מיט מענטשן. מען האָט מיך אויסגעפרעגט, צי איז האָב געזען די קרובים פון אַ סך סאַראַקער איינוואוינער, וואָס געפינען זיך אין אַמעריקע, ווי עס גייט זיי און צי מען קאָן פון זיי באַקומען שטיצע.

עס איז געוואָרן שפעט אין אָונט. די מומע רחל האָט מיך איינגע-לאָדן צו זיך אין הויז אַריין, איך זאָל זיין איר טאַסט אזוי לאַנג ווי איך

וועל בלייבן אין סאַראַקע. יעדער פון דער פאַמיליע האָט מיך באַגלייט פון טאַטנס הויז צום פעטער. דאָרט האָבן די קינדער שוין געהאַט צור געגרייט דעם סאַמאָואַר און די גאַנצע פאַמיליע האָט ביי אַ גלעזל טיי פאַרבראַכט ביז גאַר שפּעט אין דער נאַכט. נאָך אַמאַל און נאָך אַמאַל האָט מען זיך דערציילט וועגן די שווערע איבערלעבענישן פון די לעצטע צוויי און צוואַנציק יאָר און איבערהויפּט פון די לעצטע מלחמה־יאָרן. עס האָבן נישט געפעלט קיין טרערן, ווען מען איז געקומען צום טויט פון זיידן, פון דער באַבען, פון ריוועלע, פון משהן. עס האָט אויך נישט געפעלט קיין געלעכטער, ווען מען האָט דערמאָנט די קאַמישע איינצלעייטן, ווי אַזוי די מאַמע האָט מיר איינגעפאַקט די פלעצלעך, ווען איך בין אוועק־געפאַרן; ווי אַזוי איך בין געווען צעטומלט, ווען איך בין צוריקגעקומען; ווי אַזוי איך האָב זיך פאַרגעשטעלט פאַר דער מומעט קינדער. יעדער האָט באַדויערט, וואָס דו, מיין טייערע, און אונדזערע טייערע קינדער זיינען דאָ נישטאָ מיט מיר. אָבער נעמענדיק אין באַטראַכט, ווי שווער עס איז מיר געווען דאָ צו דערשלאָגן זיך, זיינען אַלע געווען צופרידן, וואָס איר האָט נישט אונטערגענומען די ריזיקאַלישע רייזע. מען האָט זיך געוואונטשן, אַז עס זאָל זיין שלום אויף דער וועלט און אַז מיר זאָלן זיך אַלע צוזאַמענקומען אויף אַ גוטן אופן און דאָן וועלן מיר פייערן אונדזער אמתדיקע שמחה.

אַזוי האָט זיך געענדיקט דער ערשטער טאַג פון מיין צוריקקומען אין מיין אַלטער, ליבער היים, צו מיינע אַלטע, ליבע טאַטע־מאַמע, צו מיין ליב און ערלעך משפּחהלע. איך בין געגאַנגען שלאָפן אָבער איך בין נישט גע־שלאָפן. איך בין געלעגן אויפן געלעגער און האָב איבערגעלעבט יעדן מאַמענט פון די לעצטע צוועלף שעה. איך האָב מורא געהאַט איינצושלאָפן, איך זאָל זיך נישט אויפכאַפן און זען, וואָס אַלץ איז נישט געווען מער ווי אַ חלום. און בכלל — ווי אַזוי האָב איך געקאַנט פאַרשלאָפן די גליק־לעכסטע מאַמענטן פון מיין לעבן? מיינע טרערן זיך פרייד האָבן נאָס גע־מאַכט דאָס קישן. דאָס איז געווען דאָנערשטיק, אויף דער נאַכט פון ערשטן יולי 1920.

אויף צו מאָרגנס בין איך שנעל צוריקגעקומען אַהיים. באַלד האָבן אָנגעהויבן צו קומען געסט — יונגע און אַלטע, מענטשן, וועלכע איך האָב געקענט און מענטשן, וועלכע איך האָב קיינמאַל נישט געזען. אַפילו נייע איינוואוינער פון דער שטאָט, וועלכע האָבן געקענט מיינע עלטערן און האָבן געוואוסט, אַז זיי האָבן אַ זון אין וואַמער־יקע, זיינען איצט געקומען מיך מקבל פנים זיין. כמעט יעדער איינער האָט באַטאַנט, אַז דאָס איז בלויז אַ קורצער וויזיט, אַז שפּעטער וועט ער קומען נאָך אַמאַל און רעדן מיט מיר

פריוואט. איך האָב פאַרשטאַנען, וואָס יעדער וויל — אַז ער וויל זיך אויס-
רעדן דאָס האַרץ און פרעגן מיך אַן עצה, צי עס איז אפשר נאָ פּלאַן פאַר
אים צו פאַרן קיין אַמעריקע אָדער פּאַלעסטינע.

אין שטוב איז אַריינגעקומען אַ הויכער יונגערמאַן, חסידיש געקליידט,
מיט אַ טונקל בריווין בערדל. ער האָט מיר אָפּגעגעבן אַ ברייטן שלום עליכם
און האָט מיך געפרעגט: „דו דערקענסט מיך נישט, ישראלִיק?“. איך האָב
זיך נענטער אין אים איינגעקוקט און האָב אים דערקענט. דאָס איז געווען
מיין יוגנט־פּריינד אברהם, יוסף יצחק דעם שוחטס זון. זיין זיידע און זיין
פאָטער זיינען שוין לאַנג געווען אויפן עולם האַמז און ער האָט איבער-
גענומען חזקה און איז געוואָרן שוחט. און אַט איז אַריינגעקומען אַשר
קאַלקער, מיין קינד־הייט־פּריינד. צוזאַמען האָבן מיר זיך געשפּילט ביי זיין
טאַטן אויפן בוידעם. אויך זיין פאָטער איז שוין לאַנג געווען טויט. ער
האָט איבערגענומען דעם פאָטערס געשעפט און האָט עס איצט געפירט
פונקט ווי דער פאָטער זיינער — מיט דער זעלבער ראַיעלקייט. קוקנדיק
אויף אים האָב איך מיך דערמאַנט, אַז ווען איך בין פאַרן אַוועקפאַרן קיין
אַמעריקע געקומען מיך געזעגענען מיט זיין פאָטער, האָט ער מיך אַוועק-
גענומען אין אַ זייט און האָט מיר געזאָגט: „ישראלִיק, דער סוד פון דער-
פּאַלג איז ערלעכקייט“...

און אַט איז מיין יוגנט־פּריינד איציק כוטראַן, מיט וועלכן איך האָב
אַמאָל שטאַרק געאַרבעט צו שאַפן אַ דייטשן ווערטערבוך. איצט איז ער נאָ
טאַטע פון דריי קינדער. ער האָט אַלע יאָרן געוואוינט אין סאַראָקע און
ער געהערט צו דער אינטעליגענץ פון דער שטאָט. ער איז אַן איבערגע-
געבענער ציוניסט און איינער פון די וויכטיקסטע כלל־טוער אין בעסאָ-
ראַביע.

אַט אזוי זיינען אַ גאַנצן טאַג געקומען כסדר געסט איינער נאָכן אַנ-
דערן. ברכה האָט מיר דערלאַנגט אַלע בריוו, וואָס זיינען פאַר מיר אַנ-
געקומען. איך האָב זיי געעפנט און האָב זיי געלייענט צווישן איין גאַסט
און צווייטן. די מאַמע איז געווען שטאַרק פאַרנומען מיט צוגרייטן דעם
גרויסן שבת. פון קלייט האָט זיך געהערט דער קלאַנג פון שטויסל, מיט
וועלכן דודל האָט צעשטויסן דעם צימרינג פאַרן קוגל.

בייטאַג האָב איך זיך אַרויסגעכאַפט פון שטוב, כדי זיך נאָ ביסל אָפּצו-
רוען. איך בין אַוועק אויפן בולוואַר, אָבער אויך דאָרט האָב איך געטראָפן
באַקאַנטע, וועלכע האָבן מיך געהאַט וואָס צו פרעגן. און אַט בין איך געזעסן
אויף אַ באַנק און האָב אויסגעהערט, וואָס שלמה קאַרטושניק האָט געהאַט
צו דערציילן. איך האָב אים אויסגעהערט, געטרייסט און בין אַוועק מיט

אים שפאצירן. איך האָב באַטראַכט דעם אַלטן בולוואַר און האָב אין מיר איינגעזאָפּט דעם פרישן און געזונטן ריח. איך האָב געקוקט אויף די אַרור־מיקע בערג, וואָס זיינען געווען באַדעקט מיט וויינטרויבן, אויף דעם אַלטן בית הקברות, אויף דער פּאַטשט. ווען עס איז צוגעפּאַלן נאַכט זיינען מיר אַהיימגעגאַנגען. אין גאַס האָט זיך געפּילט דאָס אַנקומען פון שבת. קרע־מער האָבן זיך געאַיילט צו פּאַרמאַכן די קלייטן, דאָס יונגוואַרג איז שוין געווען אויסגעפּוצט אין די שבתדיקע מלבושים, יעדע באַלעבאַסטע האָט שוין געהאַט אויסגעקערט איר שטיקל גאַס. איך האָב זיך איבערגעטאַן אין אַן אַנדערן אַנצוג און בין צוזאַמען מיטן טאַטן, ברודער און חתן אַוועק אין טאַלנער קלויז. וואָס פאַר אַ אונטערשייד איז דאָרט געווען פון נעכטן ביז היינט!

די מעשענע לייכטער זיינען געווען ריין אויסגעפּוצט, די לאַמפּן האָבן אַלע געברענט און די מענטשן פון נעכטן האָבן היינט אויסגעזען ווי גיי. לייב שוחט, וועלכער איז איצט געווען חזן אין טאַלנער קלויז האָט געדאַוונט מיט זיין זיסער שטימע. עס איז מיר איצט געוואָרן קלאַר, פאַרוואָס איך האָב די אַלע יאָרן געפּילט אַ פרעמדקייט אין די אַלע שולן אין אַמעריקע.

באַלד נאָכן דאַוונען איז געוואָרן אַרום מיר אַ רעדל און מען האָט מיך אָנגעהויבן צו פרעגן, ווי אַזוי מען דאַוונט "יין ארץ־ישראל. נאָכן דאַוונען זיינען אַלע צוזאַמען אַהיימגעגאַנגען. פון די הייזער האָבן אַרויסגעלויכטן די שבתדיקע ליכט. אין דער היים האָט יעדער לויטן עלטער געמאַכט קידוש. איך האָב געמאַכט קידוש אין דעם זעלבן בע־כערל, וואָס אין מיין קינדהייט און געזונגען דעם זעלבן "כל מקדש". נאָך איידער מיר האָבן געענדיקט, איז דאָס הויז שוין געווען געפּאַקט. די מענער זיינען געזעסן אַרום טיש, די פרויען אין צווייטן צימער און דאָס יונגוואַרג אין קלייט. מען האָט געבראַכט אַ פאַר פּלעשער וויין און מען האָט אַזוי פאַרבראַכט ביז שפּעט אין דער נאַכט. און ערשט דאָן האָט מיך די גאַנצע פּאַמיליע אַוועקגעפּירט צו דער מומע רחל, וואו מיר האָבן פאַרגעזעצט דעם שמועס ביז פאַרטאָג.

אין דער פרי האָט מיר די מומע אַריינגעבראַכט אַ יאַרמולקע און חיילל איז געקומען מיך נעמען אין שול אַריין און האָט געטראָגן מיין טלית. צום ערשטן מאַל אין לעבן האָב איך אָנגעטאַן אַ טלית מיט אַ יאַרמולקע און איך בין געזעסן אויפן זיידנס אַרט און געהאַלטן דעם סידור אויפן זיידנס שטענדער. יעקב איצי מעראכאווערס זון, מיין יוגנט פריינד און דער איצטיקער גבאי האָט מיך מכבד געווען מיט אַ

פעטער עליה אין דער סדרה בלק. זיין פאטער, מיין געוועזענער רבי, האָט פאַר מיר געלייענט די פרשה און געמאַכט אַ מי שברך. ווען עס איז געקומען צום בעבור שנדר אין איך האָב מנדר געווען הונדערט רובל האָט דער בלינדער הירש לייב קירזשניער, שיינדל גרינבלאָטס אַ ברודער, געזאָגט, אַז איך וואָלט געדאַרפט געבן הונדערט און צען רובל, צו פינף רובל אַ יאָר פאַר די וואַלע יאָרן, וואָס איך בין געווען אַוועק פון סאַראַקע. איך האָב אים געפאַלגט און האָב געגעבן הונדערט און צען רובל.

פון דער שול זיינען אַלע באַלעבאַטים מיטגעגאַנגען צו מאַכן קידוש ביים טאַטן. ווען מיר האָבן זיך געזעצט עסן האָבן אָנגעהויבן צו קור-מען יינגלעך מיט פלעשער וויין און אויך מיט קוגלען. דאָס הויז איז באַלד ווידער געוואָרן פול מיט מענער, פרויען און קינדער. פון דעם ווייבערשן שטיבל האָבן זיך כסדר געהערט שטימען: „ליב איך מיט אייער גאַסט, זיה שרה“. צווישן די מענער האָט מען געהערט: „לחיים, זאָל גאָט שיקן אַ ישועה אויף וואַלע יידן“. פון דער קלייט, פון צווישן דער יוגנט, האָט מען געהערט „פאַדראַווליאַיעם“.

סאַראַקע האָט אויך אַ מאַמענט אויפגעלעבט. עס איז געוואָרן נאַכט און אַ שטערן האָט זיך באַוויון אויפן הימל. נאָך די שלוש סעודות איז מען אַוועק אין שול אַריין דאַוונען מעריב. דער טאַטע איז צוריקגע-קומען, האָט געמאַכט הבדלה און האָט געוואונטשן וַ „גוטע וואָך אויף אַלע יידן“. אַט אַזוי האָט זיך געענדיקט מיין ערשטער שבת אין סאַראַקע, וועלכן איך וועל געדענקען אַזוי לאַנג ווי איך וועל לעבן. אַלע שוועריקייטן, וועלכע איך האָב אַדורכגעלעבט אין מיין ריזע איז געווען אַ נול קעגן דעם פאַרגעניגן וואָס איך האָב געהאַט פון דעם שבת. די מאַמע מיינע איז דאַכט זיך דעם טאָג יינגער געוואָרן און דאָס זעלבע אויך דער טאַטע. אַלע האָבן אויפגעלעבט און האָבן באַקומען אַן אַנ-דערע פאַרב.

עס האָט זיך אָנגעהויבן די גרויע וואָך אין מיט איר די וויזיטן. איך בין געזעסן טאָג איין טאָג אויס אין שטוב און האָב אויסגעהערט די טראַגעדיעס פון די מענטשן. עס זיינען געקומען אַלטע און שוואַכע, אַזעלכע וואָס האָבן געהאַט קינדער אין אַמעריקע. זיי האָבן מיך גע-בעטן מיט טרערן אין די אויגן, איך זאָל דערמאַנען די קרובים אין די טובות, וועלכע זיי האָבן אַמאָל געטאָן פאַר זיי. איצט ווען זיי זיינען אין נויט, דאַרפן זיי האָבן הילף כדי נישט אָנצוקומען אין אַ מושב זקנים און נישט באַגראָבן צו ווערן אין פרעמדע תכריכים. און אַט האָט

די מאמע אריינגעפירט ביי דער האנט די בלינדע שוועסטער פון ישעיה האניק. זי האט מיך אנגענומען ביי דער האנט און האט געזאגט :
— איך קען דיר נאך אלס קינד. איך פארלאזן מיך פריער אויף גאט און דערנאך אויף דיר, אז דו זאלסט אויפזוכן מיינע קרובים אין פילאדעלפיע און זיי זאגן, אז עס איז מיר זייער שלעכט. שוין דריי יאר ווי איך האב נישט באקומען קיין ווארט פון מיינע אדעסער קרובים. גאט ווייסט, וואס עס איז מיט זיי געשען. און איצט קומט דער ווינטער און עס וועט מיר אויסקומען צו ליגן אויף דער גאס.

נאך איר האט דער טאטע אריינגעפירט משה ביליאן. ער איז בלינד געווארן אויף דער עלטער און האט געזוכט א זון זיינעם, הערש ווייס-גארט אין ניו-יארק. נאליץ וואס ער וויל פון אים איז נישט מער ווי א שטיקל ברויט. און אט קומט אריין א פרוי אנגעטאן אין שמאטעס און די מאמע שטעלט זי מיך פאר. דאס איז משה נחומס א טאכטער. זי דערציילט, אז זי האט שוין פארקויפט פון זיך דאס לעצטע קלייד און איצט קומט איר אויס ארומצוגיין איבער די הייזער. איך דערמאן מיך אין איר אלטן טאטן, דעם חסידישן גרויסן גביר און עס קלעמט מיר ביים הארץ. און אט קומט אריין הינדע צוקערמאנס א טאכטער, א שטומע. זי דערציילט מיר מיט די הענט און מיט די אויגן, אז איר מוטער איז געשטארבן מיט א לאנגער צייט צוריק און אז זי האט נישט מיט וואס איבערצוקומען דעם טאג. שפעטער זיינען געקומען סוחרים, גע-וועזענע און היינטיקע, און האבן מיר שטילערהייט דערציילט, אז פון די אלטע מסחרים איז שוין פון לאנג נישט געבליבן קיין זכר. זינט בעסאראביע איז אריבער צו די רומענער, איז דער דניעסטער געווארן פארשפארט און עס איז נישטא ביי וועמען צו קויפן און וועמען צו פאר-קויפן, דאס שטיקל ברויט שלאגט מען נאך ווי עס איז ארויס, אבער קיין ניי העמד קאן מען זיך נישט פארגינען. איינער האט צו מיר גע-זאגט : „איך האב שוין דערוואקסענע קינדער, אלע זיינען זיי געלערנ-טע. זיי וואלטן שוין פון לאנג אוועקגעווארפן די בושע און געגאנגען ארבעטן, אבער עס איז נישטא ביי וואס. ברודער, עס איז זייער ביטער, מיר גייען אויס ווי צאנקענדיקע ליכט.“

צווישן די געקומענע זיינען געווען מענער פרויען און קינדער אנטלאפענע פון אוקראינע. זיי האבן איבערגעגעבן וועגן זייערע שוין-דערלעכע איבערלעבונגען בעת די פאגראמען. ווי אזוי מען האט גע-רויבט, געמארדעט און געשענדעט. ביי איינעם האט מען אויסגעמארדעט די גאנצע פאמיליע, ביי איינעם א טאטן, א ברודער, א שוועסטער, ווי

אזוי זיי האבן זיך מיט ניסים געראטעווענט פון טויט, ווי אזוי זיי זיינען טעג און נעכט געלעגן באהאלטן אין פעלד צווישן פאפשויעס, ביז זיי האבן זיך מיט צרות אריבערגעטראגן איבערן דניעסטער און איצט וואלגערן זיי זיך דא ארום. זיי האבן דערציילט, ווי אזוי זיי האבן דארט יעדע צוויי וואכן איבערגעלעבט אן אנדער רעגירונג און ווי אזוי די באלשעוויקעס רייסן איצט ארויס דעם לעצטן ביסן ברויט אויף א „געזעצלעכן“ לעגאלן אופן.

צווישן די געקומענע זיינען אויך געווען סטודענטן מיט סטודענטקעס, בעסארטבער און אוקראינער און זיי האבן דערציילט, וואס פאר א שווינדל עס איז דער באלשעוויזם. זייערע באקאנטע סטודענטן זיינען אלע קאמיסארן און זיי זיינען געווארן גבירים פון רויבן אלי, וואס עס קומט זיי אונטער די הענט. א סך פון זיי זיינען געווארן פון דעם אלעם מיד און זיי האבן זיך גענומען צו שיכרות און צו מאַרפין. געווען אויך אנדערע, אנטווישטע, וועלכע האבן זיך אריינגעיאגט א קויל אין קאפ אריין. ווען איך האב געזאגט צו זיי עפעס וועגן סאציאליזם, האבן זיי געשמייכלט: „נאאיווע אמעריקאנער! קומט קיין אוקראינע וועט איר זען, ווי אזוי די רוסן טייטשן אויס דאס ווארט סאציאליזם“.

עס זיינען אויך געקומען סאַראַקער אינטעליגענטן, וועלכע זיינען געשטימט ציוניסטיש. זיי האבן געוואלט, איך זאל זיי דערציילן וועגן פאלעסטינע. אויף כ' תמוז, צו הערצלס יאַרצייט האבן זיי ריזיקירט און האבן אָן דער דערלויבעניש פון דער מאַכט געעפנט די גרויסע שול און אויסנוצנדיק וואס איך בין אן אמעריקאנער בירגער האבן זיי גערופן אַ מאַסן-פאַרוואַמלונג, אויף וועלכער איך האב עפנטלעך אָפגעגעבן אַ גרוס פון פאלעסטינע. דערמיט איז געוואונען געווארן אַ ביסל פאפולאריטעט פאר זייער אידעאל און אַ פאַר קערבלעך פאַרן נאַציאָנאַל פאַנד.

אזוי זיינען אַוועק צוויי וואַכן. דורך די טעג בין איך געווען פאַרנומען מיט קהלשע זאַכן — איך האב איבערגעגעבן גרוסן, אַדערעסן און פאַר-שיידענע אויסקונפטן און די אַוונטן האב איך פאַרבראַכט מיט דער פאַר-מיליע. שפעט אין די אַוונטן, ווען איך בין אַוועק צו דער מומע שלאָפן האָט זיך ערשט פאַרזאַמלט די גאַנצע פאַמיליע און מיר האָבן פאַרבראַכט לאַנגע שעהען. איך האב באַמערקט, אז עס איז זייער אָפט אריינגעקומען אַ יונגערמאַן פון יצחק יאַנקלס משפּחה. אַנגעטאָן איז ער געווען ווי אלע סטודענטן, מיט אַ ווייס העמדל איבער די הויזן, אַ גאַרטל מיט אַ קנאַפ, אַ היטל מיט ווייסע „וויפּוסקעס“ מיט אַ גלאַנציקן לעדערנעם האַשעק. איך האב מיט אים אַ פאַר מאָל גערעדט און ער איז מיר זייער געפעלן

געוואָרן. פון זיינע אויגן האָב איך דערקענט, אַז ער איז פאַרליבט איבער די אויערן אין רייזלען. נאָכדעם ווי איך האָב די זאָך איבערגערעדט מיט דער מומע און האָב באַקומען איר צושטימונג, האָב איך באַשלאָסן דעם בחור אַרויסצוהעלפן און עס איז טאַקע האָל אַפּיציעל געשלאָסן געוואָרן אַ שידוך. איך האָב אים געגעבן וואָס אַנדענק מיין גאַלדענעם זייער מיט אַ זיידן טליתל. ער וועט מיר אַוודאי אייביק זיין דאַנקבאַר, ווייל רייזל איז זייער אַ פיין קינד.

דורך דער צייט האָב איך באַזוכט אַלע אינסטיטוציעס און אַ ריי פּריוואַטע מענטשן. איך בין געווען אין בית מדרש און האָב זיך אוועק געזעצט אויפן זעלבן אַרט, וואו איך האָב אַמאָל געלערנט. איך האָב אַרומגעטאַפּט דעם טיש, די בענק, איבערגעקוקט די ספרים, גערעדט מיט עקיבא דעם שמש, מיט נפתלי מלמד, וועלכער פלעגט מיר אַמאָל אַרויס-העלפן מיט אַ שטיקל גמרא און האָב דאָרט איבערגעלאָזט הונדערט רובל. איך בין געווען אין שפיטאַל, וואו איך האָב אויך איבערגעלאָזט הונדערט רובל. דערנאָך בין איך געווען אין דער פּאַלקס באַנק, אין מושב זקנים, אין דער פּאַלקס-קיך, אין שלאָס. איך האָב מיך עטלעכע מאל געבאָדן אין דניעסטער. איין מאל, גאַנץ פרי, בין איך געגאַנגען מיטן טאַטן צום סמיר-לער רב. איך האָב אים געטראַפּן, ווי ער איז געלעגן אין טלית און תּפילין אויף אַ סאָפקע. ער איז שוין געווען אַלט און שוואַך און האָט קוים גע-קאַנט רעדן. ווען איך האָב אים דערציילט, אַז איך האָב געבראַכט וואָס און צוואַנציק טויזנט לי פאַר סאַראַקער אַנשטאַלטן, איז ער געווען זייער צופרידן. איך האָב מיט זיין צושטימונג אויסגעקליבן אַ קאַמיסיע פון זעקס מענטשן, ער אַליין איז באַשטימט געוואָרן ווי דער ראש. צוזאַמען האָבן זיי געדאַרפּט טאָן מיטן געלט לויט זייער איינזען. ער האָט מיך געבענטשט און האָט מיר מיטגעגעבן אַ בריוו מיט אַ דאַנק פאַר די סאַראַך-קער לאַנדסלייט און מיט אַ ביטע וועגן נאָך שטיצע.

אויפן וועג אַהיים האָט מיר דער טאַטע דערציילט, אַז בעת די אר-קראַינער פּאַגראַמען זיינען דערמאַרדעט געוואָרן זיינע צוויי קינדער, אַבער מען האַלט דאָס פון אים בסוד. לויט ווי איך האָב אַבער געזען, האָט דער רב געפילט דאָס אומגליק, כאַטש ער האָט נישט געוואוסט דער-פון אויף זיכער. איך בין נאָך געווען ביים פּאַטער פון דר. וויינבערג. ער האָט געליטן דערפון, וואָס ער איז טויב און מיר האָבן זיך נישט געקאַנט אַדורכרעדן. איך האָב פאַר אים געהאַט אַ גערוס. ער האָט מיך אַבער נישט געהערט. איך האָב אויך אַפּגעצאָלט וויזטן צו מייע יוגנט-פריינד אברהם שוחט, אשר קאַלקאַ און יצחק כאַטראַן. איך האָב געוואַלט ליקווי-

דירן די געלטער, וועלכע דו האסט מיר געשיקט און בין צוליב דעם אַוועק-
 געפאַרן קיין בוקאַרעשט. די רייזע האָט גענומען אַ גאַנצע וואָך. איך בין
 צוריקגעקומען קיין סאַראַקע מיטן געדאַנק צו בלייבן ביז צו ברכהס
 חתונה און דערנאָך אַנצוהייבן צו טראַכטן וועגן מיין רייזע צוריק.
 אין שטאָט איז באלד באַקאַנט געוואָרן, אַז איך פאַר אַוועק גלייך
 נאָך דער חתונה. ווידער האָט אַנגעהויבן צו קומען צו מיר אַ שטראָם
 מענטשן און ווידער אַמאָל בין איך געזעסן יעדן טאָג און האָב פאַרשריבן
 נעמען, אַדרעסן און די בקשות. איך האָב אַזוי אַרום אַנגעזאַמלט אַ פול
 ביכל מיט יידישע צרות און מיט דעם פאַר איך צוריק. איך פיר אויך
 מיט זיך אַ בריוו פון יאַמפּאַלער און מאַהילעווער אויערזון צו זייערע לאַנדס-
 לייט. דער בריוו דערציילט אין פשוטע ווערטער דאָס אוקראַינער אומגליק.
 איך האָב אויך אַ בילד פון טאַמאַשפּילער פאַגראָם.

דיין, ישראל.

דריטער טייל

קאפיטל צען

איזידאָרס בריוו זיינען געווען פאַר מיר אַ טרייסט אין די לאַנגע וואַכן און חדשים, ווען ער איז געווען אין אַרץ־ישׂראל און שפּעטער אין סאַראַקע. איך האָב אויף יעדן בריוו זיינעם געוואַרט מיט גרויס בענקשאַפט און ווען זיי זיינען געקומען זיינען זיי נישט בלויז געווען פאַר מיר אַ גרוס פון אים, זיי זיינען אויך געווען דעמאָלט, און אַזוי זיינען זיי אויך פאַר־ בליבן ביז איצט, גאָר וויכטיקע דאַקומענטן פון אַ היסטאָרישער עפּאָכע אין לעבן פון אַרץ־ישׂראלדיקן ישׂוב, וואָס האָט זיך געראַנגלט מיט פּאַר־ ליטישע און מיט מאַטעריעלע נויטן, כדי פון אַ טערקישער און שפּעטער פון אַן ענגלישער קאָלאָניע צו ווערן אַ ייִדיש לאַנד. אויך זיין פּאַרטיפּטער בריוו פון סאַראַקע, וואָס איז באַמת אַ קונסט־ווערק, איז אַ זעלטן בילד פון לעבן פון אַ קליין ייִדיש שטעטל אין רומעניע, אין די יאָרן באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. איזידאָר איז געווען אַ גוטער אָבסערוו־ וואַטאָר און אַ גוטער שילדערער, און זיין באַשרייבונג פון זיין ביי די עלטערן איז נישט בלויז אַ רירנדיקער דאַקומענט פון אַ זונס ליבע צו זיין טאָטע־מאַמע, נאָר אויך אַ וויכטיק בילד פון אַ מין לעבן, וואָס איז אַוועק און איז מער נישטאָ.

איזידאָר איז צוריקגעקומען פון דער רייזע אַן אויסגעמאַטערטער אָבער אַ גליקלעכער און אַ צופרידענער און מיט אַ פעסטן באַשלוס, אַז די רייזע זיינע קיין אַרץ־ישׂראל איז נישט געווען מער ווי אַן אָנהויב. דערווייל אָבער זיינען ביי אונדז פאַרגעקומען גרויסע און נישט פריילעכע ענדערונגען. אין דער צייט, ווען איזידאָר האָט זיך געפונען אויף דער רייזע, איז דערווייל דאָס געשעפט אונדזערס אין פּילאָדעלפּיע כמעט אינגאַנצן רואינירט געוואָרן. די פּאַבריק האָט געהאַט אויסגעאַרבעט אַ גאָר גרויסע קוואַנטיטעט מיט מענער־אַנצוגן, וועלכע מען האָט דעמאָלט גערופן „וואַר־בעיביס“ און וועלכע מען האָט נישט געקאָנט פאַרקויפן אפילו פאַר אַ האַלבן פרייוו. אין יענער צייט האָבן אַ סך פּאַבריקאַנטן, צוליב די שווערע צייטן, באַנקראַטירט. ווען איזידאָר איז געקומען און האָט געזען דעם חורבן אין געשעפט, זיינען די ערשטע ווערטער זיינע גע־ ווען: „איזידאָר גרינבלאַט וועט נישט באַנקראַטירן“... און ער האָט געהאַלטן וואָרט; ער האָט אפילו נישט צוריקגעוויזן די שוין באַשטעלטע

סחורות. ער האָט זיי צוגענומען און ער האָט שפעטער געמוזט אַרבעטן לאַנגע יאָרן כדי צו קאָנען באַצאָלן די חובות. אַזוי אַרום זיינען מיר פּלוצ-לונג געבליבן רואינירט, אָן מיטלען צום לעבן.

פאַרשטייט זיך, אַז אין די דאָזיקע באַדינגונגען האָט נישט געקאָנט זיין קיין רייד וועגן זאַמלען געלט פאַר דער טעפּיכער-פאַבריק „מרבדיה“ אין ארץ-ישראל. עס האָט אויך נישט געקאָנט זיין קיין רייד וועגן פאַרן קיין ארץ-ישראל. איך געדענק אַ נאַכט, ווען איך האָב פּלוצלונג דער-הערט איזידאַרן וויינען. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל ווי איך האָב אים געזען אין אַזאַ מצב פון פאַרצווייפלונג. איך האָב אים גענומען טרייסטן, אַז נאָך אלעם האָבן מיר נישט פאַרלוירן אַלץ. עס זיינען אונדז פאַרבליבן פינף בריליאַנטן — אונדזערע פינף קינדער. אַחוץ דעם זיינען מיר נאָך יונגע מענטשן און ביז גאָט וועט אונדז העלפן קאָנען מיר דערווייל וואַפּילו וואוינען אין אַ קעלער-שטוב און איבערוואַרטן די שווערע צייט.

דורך דער צייט איז געבוירן געוואָרן דאָס פינפטע קינד, וועמען מיר האָבן אַ נאָמען געגעבן בן-אביב אַ זון פון פּרילינג.

... ווען איך זען זיך
מיט מאַן און קינד
צו אַרעם מאַלצייט,
דאַנק איך גאָט:
פאַרן הייסן טעפעלע קאווע,
פאַרן שטיקל ברויט,
פאַרן ווייסן טישטעך אויפן טיש,
פאַרן שלום בית,
וואָס הערשט ביי אונדז אין הויז...

ווען איך זע דאָס ליכטיקע פּנים
פון מיין קינד —
הער זיין לויכמענדע שמים,
פיל זיינע הענמעלעך
וואָס נעמען מיך אַרום,
זיין האַרציקן קוש —
דאַנק איך גאָט פאַרן שלום בית
וואָס הערשט ביי אונדז אין הויז.

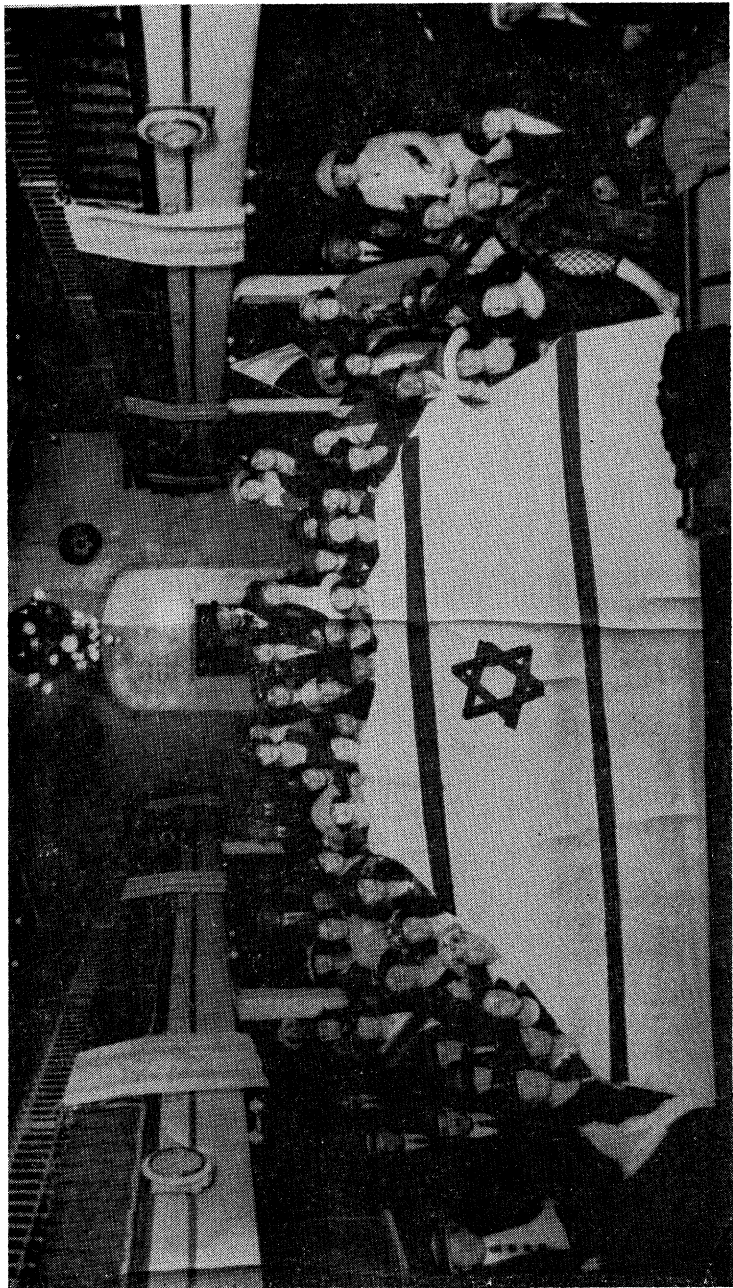

ווען איך הער פון מאן א געטריי וואַרט,
 אן ערלעך וואַרט,
 פיל זיין אַמעם אויף מיינע ליפן —
 דאַנק איך גאַט פאַרן שלום בית,
 וואָס הערשט אין אונדזער שטוב — — —

און אזוי איז טאַקע געווען; מיר האָבן זיך גלייך אַרויסגעצויגן פון דעם האַטעל און האָבן אָפּגעזאָגט די גואווערנאַנטקע, וועלכע מיר האָבן געהאַלטן פאַר די קינדער. איך האָב געדונגען אַ קליינע וואוינונג פון דריי צימערן, האָב פאַרקאַשערט די אַרבל און האָב אליין גענומען אויפפאַסן אויפן מאָן מיט די קינדער. דערווייל האָט זיך דאָס געשעפט ביסלעכווייז גענומען פאַרבעסערן און מיר האָבן זיך געקאַנט דערלויבן צו דינגען אַ בעסערע דירה און אויך צוצונעמען אַ פרוי, וועלכע זאָל מיר אַרויס-העלפן אין דער הויז-אַרבעט. אזוי אַרום האָב איך מיך ווידער געקאַנט פאַרנעמען מיט געזעלשאַפטלעכע אַרבעט.

איזידאַר האָט זיך אינעם געשעפט ביטער געראַנגלט, אָבער אַפּראַ-טעווען עס אינגאַנצן האָט ער נישט געקאַנט. דער סוף איז געווען, אַז ער האָט עס געמוזט אויפגעבן. איינס האָט ער אָבער אויסגעפירט: ער האָט רעגולירט אַלע חובות. אין דער צייט, ווען מיר האָבן זיך געמאַטערט ביים אַרויסציען פּרנסה פאַר דער פאַמיליע, האָט ער אויך מיט אַלע כוחות געפרואוּט אויפהאַלטן די „מרבדיה“ אין ארץ ישראל. דער עיקר ציל זיינער איז געווען צו געבן אַ מעגלעכקייט די פאַמיליעס, וואָס זיינען געווען דערביי באַשעפטיקט, זיי זאָלן קענען פאַרדינען זייער חיונה. זיין ווייטערדיקע האַפענונג איז געווען, אַז מיט דער צייט וועט אונדז גע-לינגען אַצוזאַמלען גענוג געלט, אַז מיר זאָלן קאַנען פאַרן און זיך באַזעצן אין ארץ-ישראל אויף שטענדיק. מיר האָבן דערווייל באַשלאָסן צו מאַכן אין דער דאָזיקער ריכטונג דעם ערשטן שריט: מיר האָבן דאָרט אַהינ-געשיקט אונדזער עלטערן זון הערבערט, וועלכער האָט דאָ געהאַט פאַר-ענדיקט פאַבליק-סקול, כדי ער זאָל דאָרט, אין ארץ-ישראל, לערנען אין דער הרצליה-גימנאַזיע, אין תל-אביב.

ביז צום יאָר 1925 האָבן מיר געוואוינט אין אַטלאַנטיק סיטי. מיט דער צייט אָבער, ווען די קינדער האָבן גענומען ווערן עלטער, איז נויטיק געווען זיך אַריבערצוציען קיין פּילאָדעלפיע. די קינדער האָבן זיך נישט בלויז גענויטיקט אין העכערער בילדונג, זיי האָבן אויך אָנגעהויבן אַרויס-צואווייזן פעאַיקייטן, פאַר וועלכע פּילאָדעלפיע האָט געהאַט גרעסערע מעג-

די "הסתא/הגרופע אין אפלאנמק סיטי" — שטנקט א פאן דער
1922 יאהרעס צווישן יארע

לעכקיטן ווי אטלאַנטיק סיטי. אונדזער צווייטער זון דוד משה האָט נאָך אַלס קינד אָנגעהויבן אַרויסצואווייזן טאַלענט צו שפּילן פּידל און ווען מיר האָבן זיך אַריבערגעקליבן קיין פּילאָדעלפּיע איז ער טאַקע אָנגענומען געוואָרן אין פּליישמאַנס סימפּאָנישן אַרקעסטער. ער איז דעמאָלט אַלט געווען נישט מער ווי 14-15 יאָר. אויך אונדזערע צוויי מיידלעך האָבן אַרויסגעוויזן פעאיקייטן — גערטרוד צו מאָלעריי און די יינגערע, הנהלע-מאַרדזשי, צו טאַנץ. דער שול-דירעקטאָר פון אַטלאַנטיק סיטי האָט אונדז אַליין געראָטן צו פּאַרן אין אַ גרעסערער שטאָט אַריין, וואו עס איז געווען פאַר די קינדער בעסערע מעגלעכקייטן צו אַנטוויקלען זייערע טאַ-לאַנטן. און אַזוי איז טאַקע געווען. גערטרוד האָט געקראָגן אַ סקאַלער-שיפּ צו שטודירן אין דער פּרויען-שולע פאַר צייכענען און מאַרדזשי האָט באַקומען אַ סקאַלערשיפּ פון דער ניו-יאָרקער טאַנץ-שולע פון מאַר-טאָ גרעהעם.

מיין בילד געצייכנט פון מיין טאָכטער גיטעלע אין 1945

אין פילאדעלפיע האבן מיר פאר די קינדער צוגענומען א פריוואטן העברעאישן לערער און אחוץ דעם האבן מיר אלע פיר קינדער געשיקט אין דער יידישער שטיינבערג שולע, וואו איך בין געווען פארזיצערין.

אין יענער צייט האט אונדזער עלטסטער זון, הערבערט־טשאַרלס, זיך אומגעקערט פון ארץ־ישראל, וואו ער האט געענדיקט די גימנאזיע „הרצליה“. ער איז צוריקגעקומען מיט אן א שיעור ענטוויאזם פארן לאנד און ער האט אונדז געמאלדן, אז ער האט אָנגענומען אַ באַשלוס, וואָס האָט אין אונדזערע אויערן געקלונגען פרעמד און אויסטערליש: ער האָט באַשלאָסן צו ווערן, נישט מער און נישט ווייניקער ווי אַ מאַטראָן. „מיר האָבן — האָט ער געזאָגט — גענוג טעילאַרס, איצט דאַרפן מיר האָבן סעילאַרס“... היינט, ווען ישראל האָט שוין אַזוי פיל שיפן מיט יידישע ים־לייט קלינגט דאָס שוין מער ניט אויסטערליש, אָבער דעמאָלט איז דאָס וואָרט „מאַטראָז“ געווען פאַר אונדז פשוט אַ סינאָנים פון שׂיכרות און הפקרות. אונדזער זון איז אָבער אַזוי שטאַרק באַשטאַנען אויף זיין פלאַן, אַז ער האָט זיינס אויסגעפירט. ער האָט זיך פאַרשריבן אין דער פילאדעלפיער שולע פון „מורטשענט מאַרין“ און ער האָט פאַרענדיקט דעם לערן־אַנשטאַלט מיט דער שריפט: „הערבערט גריני, דהי ברעניס אָו דהי מערטשענט מאַרין־סקול“. ער האָט אָנגעהויבן זיין דינסט אויף דער שיף „מינעאַפּאָליס“, צוערשט ווי אַ דריטער אָפיציר, אָבער ער האָט שנעל גענומען שטייגן העכער, ער איז אינגיכן געוואָרן דער צווייטער אָפיציר און באַלד נאָך דעם — דער ערשטער.

דאָס האָט אים אָבער נישט צופרידן געשטעלט, ווייל נישט דאָס איז געווען זיין פלאַן. זיין געדאַנק איז געווען אינגאַנצן אַן אַנדערער — צו פאַרן קיין ארץ־ישראל און ווערן דאָרט אַ „יידישער ים־מענטש“. דאָס איז געווען אַ גאָר געוואַנטער פלאַן אין מיר האָבן באַשלאָסן צו באַראַטן זיך וועגן דעם מיט אַ קאָמפּעטענטער פּערזענלעכקייט. גראָד איז אין יענע טעג געקומען אויף אַ פּועל־ציון קאַנווענשאַן קיין אַטלאַנטיק סיטי דער חבר יוסף שפּרינצאַק. מיר האָבן באַשטימט זיך צו באַגעגענען גלייך נאָכן סוף פון דער קאַנווענשאַן און אַרומרעדן דעם ענין. אָבער ווען איזידאָר און איך זיינען צו אים אַרויפגעקומען אין האַטעל אַריין האָבן מיר אים געטראָפן אין אַ דערשיטערטן צושטאַנד. ער איז אַרומגעגאַנגען איבערן צימער און האָט געבראַכן מיט די הענט. ביים טיש איז געזעסן בערל לאַקער מיט זיין פרוי און האָבן געוויינט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז עס איז נאָר־וואָס אָנגעקומען די ידיעה וועגן דעם גרויסן אומגליק — אַז חיים נחמן ביאַליק איז געשטאַרבן. מען האָט אין יענעם אָונט צוזאַ-

מענגערופן א מנין, געזאגט קדיש און פארבראכט דעם אונט אין גרויס טרויער.

אונדזער צווייטע באגעגעניש מיט שפרינצאקן איז פאָרגעקומען מיט אַ פּאַר טעג שפּעטער אין ניו-יאָרק. זוען שפּרינצאק האָט געהערט, וועגן וואָס מיר זיינען געקומען, אַז אונדזער זון דער שיף-אָפיציר, וויל דינען אין ארץ-ישראל, איז ער געוואָרן אומגעהויער באַגייסטערט. ער האָט אונדו גלייך געגעבן דעם אַדרעס פון דעמאָלטיקן שיף-קאָפיטאַן פון דער יידישער שיף „תל-אביב“. עס האָט נישט לאַנג געדויערט און נאָכדעם ווי מיר האָבן געקראָגן אַ פּאַזיטיוון ענטפּער, איז הערבערט וואַועק קיין ארץ-ישראל און איז געוואָרן קוואַטער-מייסטער אויף דער שיף. זיין קאַריערע אויף דער שיף „תל-אביב“ האָט אָבער לאַנג נישט אָנגעהאַלטן. די שיף-געזעלשאַפט האָט נישט געקאַנט דעמאָלט אַריבערטראָגן די מאַטעריעלע לאָסטן און האָט זיך ליקווידירט. הערבערט האָט אָבער באַשלאָסן צו פאַרבלייבן אין לאַנד. ער איז געוואָרן אַ חלוץ אין פּרדס חנה, וואו ער האָט זיך פאַרנומען מיט כלערליי אַרבעטן, מיט בויען, גראַבן, פּלאַסטערן וועגן און ער איז געווען איבערגליקלעך. ווען עס איז אין חיפה געעפנט געוואָרן די ערשטע ים-שולע אונטער דער אָנפירונג פון אַ ספּעציעל-אַראַפּגעשיקטן קאָפיטאַן פון ענגלאַנד, איז אונדזער זון דאָרט באַשטימט געוואָרן ווי ערשטער אָפיציר. דערווייל איז אויסגעבראַכן די צווייטע וועלט-מלחמה און ענגלאַנד האָט צוריקגערופן איר קאָפיטאַן. עס איז געווען נאָטירלעך, אַז הערבערט זאָל איצט פאַרנעמען זיין פּלאַץ. ער האָט נישט בלויז געהאַט דערצו וואַלע קוואַליפיקאַציעס, ער האָט אָפילו דעמאָלט אָנגעשריבן אַ טעקסט-בוך אין וועלכן ער האָט איבערגעזעצט פון ענגליש אויף העברעאיש די ים-טערמינען. אָבער ווי עס פּאַסירט אַ סך מאל אין אַזעלכע פּאַלן האָבן זיך אָנגעהויבן אַריינצומישן פּערזענלעכע זאַכן מיט די אומפאַרמיידלעכע עוולות און אויפן אַמט פון קאָפיטאַן איז באַשטימט געוואָרן עמעצער אַנדערש מיט אַ סך קלענערע קוואַליפיקאַציעס. דאָס האָט דעם זון אונדזערן שטאַרק געקרענקט און ער האָט פאַרלאָזט די שולע. זיינע תלמידים, ביי וועלכע ער איז געווען באַליבט, האָבן אַלס צייכן פון סאָלידאַריטעט געוואַלט אַרויס אין אַ שטרייק, אָבער הערבערט האָט זיי געעצהט צוריקצוגיין. אַליין איז ער אַוועק קיין מעקאַ, וואו ער האָט זיך אַנגאַזשירט ווי אַן אָפיציר אויף אַן אַראַבישער שיף, וואָס האָט געדאַרפט פּאַרן קיין אַמעריקע. דאָס האָט אים געגעבן אַ געלעגנהייט צו זען זיך מיט אונדו, מיט זיינע עלטערן און פּאַמיליע.

די רייזע איבער די וואַסערן, וועלכע זיינען דעמאָלט פול געווען

מיט פיינטלעכע אונטערוואַסער־שיפן און מיט מינעס, האָט געדויערט עטלעכע חדשים. מיר האָבן די גאַנצע צייט נישט געהאַט פון אים קיין שום ידיעה און האָבן נישט געוואוסט וואָס איבערצוטראַכטן. אָבער די באַגעגעניש אונדזערע איז פאַרגעקומען ווי אין אַ כישוף־מעשהלע. ער איז אומגעריכט אַריינגעקומען צו אונדז אין שטוב אַרײַן, ווען מיר זײַנען טרויעריקע און פאַרזאָרטע געזעסן אַרום טיש אין דער נאַכט פון ערשטן סדר. עס האָט זיך דעמאָלט פלוצלונג דערהערט אַ קלונג ביי דער טיר און ווען איך האָב געעפנט האָב איך צו מיין גרעסטער איבעראַשונג דער־זען הערבערטן אין אַ בלאַנקענדיקן מונדיר פון אַ שיף־אָפיציר. פאַר גרויס פרייד בין איך געבליבן שטיין ווי צוגעשמידט צו דער ערד און האָב נישט געקאָנט אַרויסרעדן קיין וואָרט. דאָס איז געווען דער בעסטער אליהו הנביא, וועלכן אַ פסח־נאַכט האָט אונדז געקאָנט שענקען!

דעם דאָזיקן פריילעכן סדר האָבן מיר שוין געפראָוועט אין סיגעט, אין ניו־יאָרק, וואו מיר האָבן זיך געהאַט אַריבערגעקליבן פון פילאדעלפיע. די סיבה פון איבערציען זיך קיין ניו־יאָרק איז קודם געווען דאָס, וואָס איז זיבאַרס געשעפטן זײַנען געגאַנגען גאַר שלעכט און מיין חלום איז שטענדיק געווען צו קומען אין דעם גרויסן יידישן ניו־יאָרק, וואו עס האָט געווימלט אַזאַ מעכטיק יידיש לעבן און וואו עס האָבן געלעבט און גע־שאַפן אַזוי פיל יידישע שרייבער. מיר האָבן געדונגען אַן אַפּאַרטמענט אויף סאַיפּרוס עוועניו. איזידאַר האָט דאָ, אין ניו־יאָרק, נישט געבויט מער קיין אייגן געשעפט, נאָר ער איז געוואָרן אַ דערפאַלגרייכער סײַלס־מען אין אַ ניו־יאָרקער פירמע פון שניט־סחורה.

נאַכדעם ווי אונדזערע מאַטעריעלע אומשטענדן האָבן זיך אַ ביסל מאַרבעטערט האָבן מיר באַשלאָסן צו פאַרווירקלעכן דעם אַלטן טרוים: צו פאַרן און באַזעצן זיך אין ישראל. אין סעפטעמבער 1952 זײַנען מיר אַהײַן געפאַרן מיטן געדאַנק צו בלייבן דאָרט צוערשט אַ שטיקל צייט בלויז, כדי צוצוגרייטן דאָס באַזעצן זיך אויף שטענדיק. איזידאַר האָט ווידער־אַמאָל אָנגעהויבן צו רעאַרגאַניזירן די „מרבדיה“ און דער פּלאַן זײַנער איז געווען צו פאַרקויפן אַקציעס אין ישראל גופא. אָבער דער פּלאַן האָט אָנגעטראָפן אויף גאַר גרויסע שטערונגען און שוועריקייטן און ער האָט זיך נישט איינגעגעבן; און צו דעם אַלעם איז פלוצלונג געשען אַן אומגעריכטע וואַך, וואָס האָט ענדגילטיק צעשטערט די פּלענער. נאַכן אַפּזײַן אַריבער אַ יאָר אין ישראל האָבן מיר באַקומען אַ טעלעגראַמע פון אונדזער טאָכטער מאַרדזשי, אַז זי איז ערנסט קראַנק און דאַרף אַדורכ־מאַכן אַן אָפּעראַציע. מיט אַ שווער און ביטער האַרץ בין איך גלייך

מיט אן עראפלאן צוריקגעפלויגן קיין אמעריקע. איזידאר איז נאך געבליבן אין ישראל אַ שטיקל צייט, כדי אויסצוגלייכן געוויסע ענינים, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות מיט דער „מרבדיה“. פאַרן אומקערן זיך קיין אמעריקע האָט ער איבערגעלאָזט אַ סומע געלט ביי זיינס אַ נאַנטן פריינד פנחס.

די ערשטע עטלעכע חדשים נאָכן צוריקקומען פון ישראל האָב איך געוואוינט ביי מאַרדזשי און איך האָב מיך פאַרנומען מיט אויפפאַסן אויף אירע קינדער. ווען איזידאר איז אָנגעקומען האָבן מיר גענומען אַ דירה אין סיגעטי, דאָס מאָל אויף נעפטיון עוועניו. איזידאר האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט צו פאַרקויפן „מרבדיה“-שערס איבער אמעריקע, אָבער עס איז אים נישט געלונגען. ער האָט דאָ ליידער נישט געפונען די געהעריקע צאָל אידעאָליסטן, וועלכע זאָלן באַגרייפן די גאָר גרויסע וויכטיקייט פון אויפשטעלן אַן אינדוסטרי, וואָס זאָל קודם־כל געבן אַרבעט און פרנסה צו יידישע האַרעפאַשנע פאַמיליעס אין ישראל. פינף יאָר האָט ער זיך דערמיט פאַרנומען, אינגאַנצן אַן שום באַלויגונג, און מיר האָבן די גאַנצע צייט געלעבט פון גרייטן. אונדזערע פאַנדן האָבן זיך סוף-כל-סוף אויסגעשעפט און איזידאר האָט זיך געמוזט אומקערן צו זיין אַרבעט פון אַ סעילסמען. אָבער דאָס אויפגעבן „מרבדיה“ האָט אויף אים ביטער געווירקט. די אַנטווישונג האָט אים צעבראַכן דאָס האַרץ. און אַזוי איז ער אין אַ פרייטיק צונאַכטס, אין חודש אַפּריל 1960, אַוועק פון דער וועלט.

איך האָב פאַרשריבן אויף זיין מצבה: געלעבט ווי נאָ צדיק און גע-
שטאַרבן ווי אַ צדיק...

דורך די אַלע יאָרן איז דאָס געשטאַלט פון איזידארן נישט בלאַסער געוואָרן. ער באַגלייט מיך איצט פונקט ווי ער האָט מיך באַגלייט אין אַלע יאָרן פון אונדזער צוזאַמענדיק לעבן.

מיינע טעג —

אַ ברוינעם פול מיט צער,

כ'האַב אויסגעוויינט מיינ לעצטע טרער.

האַסט מיך געפירט ביי דער האַנט

זוי אַ טאַטע זיין ערשטלינג,

האַסט געהיט מיינע קינדערשע וואַקלדיקע טריט,

איך בעט ביי גאָט איך זאָל ווערט זיין

צו גיין אין דייןע שטיל-ערלעכע טריט.

איך קוק אויף די קליינע שפראצונגען,
 וואס וואקסן ביי מיון פלויט.
 איך טראכט: זיי איז בעסער פון מענטש —
 זיי ווייסן נישט פון טויט.
 ווען בייזער ווינטער פארגייט —
 שטייט שוין פרילינג גרייט ...

מיין מאַס טויט איז געווען פאר מיר אַ קלאַפּ, נאָך וועלכן איך האָב
 אַ לאַנגע צייט נישט געקאַנט צו זיך קומען. איך האָב געפונען אַ טרייסט
 קודם־כל אין מיינע קינדער, אָבער אויך אין דער געזונלשאַפטלעכער אַר-
 בעט, פאַר וועלכער איזדאָר האָט געהאַט געווינדמעט זיין לעבן. דאָס
 האָט ער, באַלד נאָך אונזער ערשטער באַקאַנטשאַפט, מיך אַריינגעצויגן
 אין דער טעטיקייט פאַר זיינע אידעאַלן, וואָס זיינען אויך געוואָרן מיינע.
 אין אַטלאַנטיק סיטי בין איך אַ צייט געווען פּרעזידענטין פון דער „טריי-
 סיסטערס“־אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָט זיך פאַרנומען מיט העלפן נויט-
 באַדערפטיקע. נאָך דער פּראַקלאַמירונג פון דער באַלפור־דעקלאַראַציע
 האָב איך מיך דאָרט באַטייליקט אין אויפבויען אַ ציוניסטישע באַוועגונג.
 איך האָב נאָר אין באַווזן צו ווערבירן און אַריינצוברענגען אין דער נייער
 אָרגאַניזאַציע נטלעכע און צוואַנציק מיטגלידער. די אָרגאַניזאַציע האָט
 זיך ביסלעכווייז אַנטוויקלט און האָט גענומען פירן אַ גרויסע טעטיקייט.
 דער עיקר אויפן געביט פון זאַמלען געלט פאַרן נאַציאָנאַל פאַנד. די
 אָרגאַניזאַציע האָט אויך אַנטוויקלט אַ קולטור־טעטיקייט און עס זיינען
 אַפּטמאַל איינגאַרדנט געוואָרן גרעסערע פאַרזאַמלונגען, צו וועלכע מיר
 האָבן אַראָפּגעבראַכט פּראַמינענטע ציוניסטישע פירער און רעדער.

איזדאָר האָט אין יענער צייט אָנגעפירט מיט די שבת־צו־נאַכטיקע
 קולטור־פאַרזאַמלונגען, צו וועלכע עס פלעגן קומען ביז הונדערט מענטשן.
 שפעטער איז אין אַטלאַנטיק סיטי געגרינדעט געוואָרן אַ צווייג פון יידישן
 נאַציאָנאַל אַרבעטער פאַרבאַנד. אינטער דער פּאָן פון פאַרבאַנד האָבן
 מיר אויפגעבויט אַ בנין, וואָס איז געוואָרן דער צענטער פאַר פאַרשידנ-
 אַרטיקייטן, איינשליסנדיק אַ פּאַלקסשולע מיטן חבר לעווין אַלס לערער.
 אונדזערע אייגענע קינדער זיינען געווען צווישן די הונדערט תלמידים,
 וואָס האָבן זאָרט געלערנט.

ווען איזדאָר האָט זיך אומגעקערט פון ארץ־ישׂראל האָט ער מיר
 דערציילט וועגן זיין ארץ־ישׂראליקער פרויען־אָרגאַניזאַציע, וואָס האָט
 אויף אים גמאַכט אַ גאָר גרויסן איינדרוק. דאָס איז געווען די „הדסה“,

דאָס לעצטע בילד פֿון איינזאָר, 1952

וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט שפּיטאַל-אַרבעט, דער עיקר פאַר אַרעמע קראַנקע. ער האָט פאַרגעלייגט, אָז מיר זאָלן גרינדן אַ „הדסה“־אַרגאַניזאַציע אין אַטלאַנטיק סיטי, און דער פּלאַן זיינער איז גלייך געוואָרן פאַרווירקלעכט. איך האָב צוזאַמענגערופן אין אונדזער האַטעל-דירה אַ גרופּע פּרויען און האָב זיי דאָס פאַרנעשלאַגן. דער פאַרשלאַג איז אויפֿ־גענומען געוואָרן מיט אַ סך באַגייסטערונג, און דער פּלאַן איז געוואָרן אַ ישׁ.

דערביי איז כּדאַי צו פאַרצייכענען אַן אינטערעסאַנטן אינצידענט. ביי אַ פאַרזאַמלונג פון דעם ציוניסטישן פאַראייך, האָט איינער פון די חברים, מר. פּערסקי, אַ באַקאַנטער מאַלער „געטשאַלענדזשד“: ווער וועט זיין די ערשטע יידישע בעטסי האָס — אויפצוגייען די יידישע פּאָן?

איך בין געווען די דאָזיקע וואָס האָט זיך גלייך אָפּגערופן.

מיר האָבן אין יענער צייט געטאַן אַ שאַך, וואָס איז געווען פאַר יעדן איינעם פון אונדז אַ גרויס איבערלעבעניש און פאַר מיר איז עס געווען אַ דערפאַרונג, וואָס איך וועל קיינמאַל נישט פאַרגעסן. מיר האָבן באַ־שלאָסן אויפצוגייען די יידישע פּאָן אויפן אופן, ווי עס ווערט גענייט אַ פּרוכט: יעדע פּרוי פון דער אַרגאַניזאַציע האָט זיך באַטייליקט מיט אַ פאַר שטעך. מיר האָבן געקויפט זייד און האָבן מיט גרויס פּיעטעט אויפֿ־גענייט די פּאָן.

ווען די פּאָן איז פאַרטיק געוואָרן האָבן מיר איינגעלאָדן די גאַנצע שטאָט אין דער גרויסער שול אַריין און דאָרט בעת דער גרינדונג פון דעם הדסה־פאַראייך איז פאַרגעקומען די רירנדיקע צערעמאָניע פון איי־בערגעבן די פּאָן צו דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע. דאָס איז געווען אַ צערעמאָניע, וועלכע געהערט נישט בלויז צו דער געשיכטע פון דער „הדסה“, נאָר ממש צו דער געשיכטע פון גאַנצן יידישן ישׁוב. עס זיינען נאָך פאַרבליבן פון יענער צייט גרויסע און רירנדיקע בילדער און ווען איך קוק היינט, נאָך אזוי פיל יאָרן אויף יענע כילדער און זע די געזיכ־טער פון די אַלע פּרויען און מענער, די שול, די פּאָן, די פּיערלעכקייט, דערפיל איך ווידער אַמאָל ממש דעם אַנריר פון יענע היסטאָרישע מי־בוסן.

אין יענער צייט האָבן מיר געהאַט די זכיה צו האָבן ווי אַ גאַסט־רעדנער אונדזער גרויסע הענריעטאַ סזאַלד. אונדזער אַרבעט איז געווען אַ פּרוכטבאַרע און האָט געבראַכט נישט בלויז פינאַנציעלע רעזולטאַטן, נאָר זי האָט אויך געהאַט אַ גייסטיקן און דערציערישן כאַראַקטער פאַר אונדז אַליין. איך וועל דאָ דערמאַנען אַ פּרט, וואָס וועט וואַרפן אַ כאַ־

ראקטעריסטיש ליכט אויפן שטייגער פון אונדזער ארבעט. אויף דער ערשטער זיצונג פון אונדזער קאמיטעט איז פאָרגעלייגט געוואָרן איינצו־אַרדענען אַ קאַרד־פּאַרטי, וואָס איז איינע פון די „רוטיין“־אונטערנעמונגען, וואָס ברענגען געוויינלעך אַריין געלט. נישט אַלע אָבער פון אונדזערע פרויען איז דאָס שפּילן אין קאַרטן געווען צום האַרצן און איך האָב דעריי־בער פּאַרגעלייגט ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט, אַז מיר זאָלן אָנשטאַט אַ קאַרד־פּאַרטי אַרגאַניזירן אַ מין „אַריענטאַל טי“ און טאַנץ ערגעץ אין אַ געדונגענעם לאַקאַל און מיר זאָלן צום דאָזיקן אַוונט איינלאָדן קינסט־לערישע כּוּחּוּת. דאָס מאַכן אַזאַ אונטערנעמונג איז געווען פּאַרבונדן מיט אַ ריזיקע, ווייל ס׳איז נישט געווען זיכער, צי מיר וועלן נישט צולייגן קיין געלט. אָבער מיר האָבן געדונגען, געדענק איך, דעם „ברעיקערס האַטעל“ אויפן „באַרדוואַק“ און עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער „אַריענטאַל טי“ איז געווען אַ פּיל גרעסערער דערפאַלג ווי אַ קאַרד־פּאַרטי. עס האָט אַריינגעבראַכט אַ סומע פון טויזנט דאָלאַר. אין יענער צייט איז דאָס געווען אַ גאָר גרויסע סומע געלט. מיט אַ צייט שפּעטער איז פּאַרגעקומען אַ לאַנד־קאַנפּערענץ פון „הדסה“ און איך בין איינגעלאָדן געוואָרן פון הויפּט־אַפּיס ווי אַ דעלעגאַטין פון אונדזער אָפּטיילונג.

אין יענער צייט איז אונדזער הויז געווען דאָס אַרט, וואו עס האָבן זיך אָפּגעשטעלט די געסט, וועלכע זיינען געקומען ווי רעדנער צו דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע און צום „פאַרבאַנד“. ווען מיר האָבן זיך אַריבערגעצויגן קיין פּילאַדעלפּיע, האָב איך פּאַרגעזעצט מיין געזעלשאַפּט־לעכע טעטיקייט אויף די זעלבע געביטן. עס האָט זיך דעמאָלט אַרגאַניזירט דער ערשטער פרויען־פּיאַנערן קלוב און איך האָב פּאַרנומען דעם אַמט פון פרעזידענט. אונדזער קלוב האָט באַשטימט אַ קוואַטע פון 25 דאָלאַר, וואָס יעדע פון די חברות האָט געדאַרפט שאַפּן. די קוואַטע זיינען געשאַפּן געוואָרן אויף פּאַרשיידענע אופנים: דורך פּאַרקויפּן אייגן־גע־מאַכטע געבעקסן, דורך אַרומגיין איבער די הייזער און פּאַרקויפּן נאָז־טיכלעך. איך געדענק אַפּילו, ווי איינע פון די חברות, וואָס האָט געהאַט קליינע קינדער און האָט נישט געקאַנט טאַן דאָס, האָט זי אָנשטאַט דעם אָנגענומען אַרבעט פון האַמען ביינאַכט אַפּיסעס און וואַשן דילן. צווישן די באַאַמטע פון יענער צייט געדענק איך גוט די שטילע און די פּיינע פרוי מאַגיל, וואָס איז געווען אונדזער סעקרעטאַרשע און האָט איך גע־שריבן לידער. אויך געדענק איך גוט די איבערגעגעבענע אַרבעט פון די חברות מילער, פּיינמאַן און בן־עמי.

נאָכן אַריבערציען זיך קיין סיגעייט, ניו־יאָרק, בין איך געוואָרן די

ערשטע פרעזידענטין פון די פרויען פיאנערן. ביזן היינטיקן טאג, ווען איך שרייב די דאזיקע זכרונות, ווידמע איך נאך אלץ מיין טעטיקייט פאר מדינת-ישראל. איך בין אקטיוו אין די פאלגנדיקע ארגאניזאציעס: הסתדרות קאמפעין, נאציאנאל פאנד, פיאנערן פרויען, פארבאנד, א. א. אויף ווי ווייט מעגלעך גיב איך אפ צייט פאר קולטור-ארבעט — דער עיקר דורך דער שול-צענטראלע פון פארבאנד און אויך דורך דעם בית עם אין ברייטאן.

מיין שרייבערישער בארוף איז צו מיר געקומען מיט גאר א סך יארן צוריק. איך האב דערמאנט פריער ווי איך האב נאך קינדווייז, נאכן טויט פון מיין פאטער, פארפאסט לידער, צו וועלכע איך האב אליין צוגעפאסט מעלאדיעס. אבער מיין ערשטע געדרוקטע „זאך“ איז נישט געווען קיין ליד, נאר א דערציילונג. דאס איז געווען מיט א פערציק יאר צוריק, ווען דער ניר-יארקער וואכנזשורנאל „אמעריקאנער“ האט אפגעדרוקט מיינס א דערציילונג „פון אמתדיקן לעבן“ און האט מיר דערפאר געגעבן א פרעמיע און אויך אן עצה, אז איך זאל שרייבן ווייטער — שוין נישט דווקא אין דער לייענער-רובריק פון „אמתדיקע פאסירונגען“, נאר אויף ריין-ליטערארישע טעמעס. פאר מיין ערשטער דערציילונג האב איך אפילו געקראגן א טשעק.

אבער געצויגן האט מיך נישט צו פראָזע נאר צו לידער. עטלעכע יאר נאך מיין פראָזע-דעביוט האב איך אפגעדרוקט אין דער „ידישער וועלט“ פון פילאדעלפיע מיין ערשט ליד „חלומען חלומות“, סאלאמאן גאָלוב האט שפעטער דערצו געשאפן מוזיק. דאָס ליד איז געוואָרן פאָפּוּלער, ס'איז א סך מאל געזונגען געוואָרן און ווערט נאָך געזונגען ביזן היינטיקן טאָג. ערשט ווען איך האָב געהאַט אָנגעזאַמלט אַ גאַנץ העפּטל מיט אָנגעשריבענע לידער, האָב איך געוואָגט צו קומען מיט זיי קיין ניר-יארק און צו ווייזן זיי צו א. לייעסנען, דעם רעדאַקטאָר פון „צוקונפּט“ לייעסן האָט אַ טייל פון די לידער געלויבט, אָבער געדרוקט אין דער „צוקונפּט“ האָב איך ערשט מיט אַ צאָל יאָרן שפּעטער. זינט הָען האָבן מיינע לידער זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן אין פאַרשיידענע זשורנאַלן ווי אין „די פעדער“, „פרייע אַרבעטער שטימע“, אין קינדער-זשורנאַלן און אין יידישע צייטונגען אין ישראל. אייניקע פון מיינע לידער זיינען איי-בערזעצט געוואָרן אין עיברית.

מיין ערשטע זאַמלונג לידער איז אַרויס אין יאָר 1935 אין פילאדעל-פיע. דאָס בוך הייסט „לעבן מיינס“ און האָט צו מיין גרויסער איבעראַשונג און פרייך געהאַט אַ שפּאַרע צאָל אַפּרופּן מיט רעצענזיעס אין דער יידישער פרעסע.

מיין בילד גענומען אין 1935, אין פילאדעלפיע, ביים אונט געווידמעט מיין בוך
"לעבן מיינס"

פּרילינגס חלום

(פון בוך „לעבן מיינס“)

דו זאגסט דער אַסיען קומט שוין באלד,
איך קאָן עס דיר נישט גלויבן.
צו מיר עס ווינקט דער בוים אין וואַלד
און רופט צו נייעם לעבן.

דו זאגסט, ס'איז טרויעריק דיר היינט,
מיט לעבן מאַכסט נישט שלום.
ביי מיר אין האַרץ, מיין ליבער פּרוינט,
כ'וועב אַ פּרילינגס-חלום.

דו זאגסט, ס'איז טרויעריק די גאס,
ס'וועלקן שוין די בלומען.
ניין, דו מאַכסט פון מיר גאָר שפּאַס —
מיין פּרילינג האַלט אין קומען.

אין יאָר 1939 זיינען אַרויס אין אַ באַזונדערער אויסגאַבע מיינע „צען לידער מיט מוזיק“. דאָס איז געווען אַן אַפּקלויב פון מיינע פּאַפּו-לערסטע לידער, וואָס זיינען געזונגען געוואָרן ביי פיל געלעגנהייטן און אויך אויף קאָנצערטן. אַ צווייטע זאַמלונג לידער מיט נאָטן, דאָס מאַל קינדער-לידער און אין אַ גרעסערן בוך-פּאַרמאַט, איז דערשינען אין יאָר 1947 אין ניו-יאָרק אונטערן נאָמען „איד זינג“. די מוזיק פאַר די לידער זיינען פאַרפאַסט געוואָרן פון אַזעלכע באַקאַנטע קאָמפּאָזיטאָרן ווי מיכאַל געלבאַרט, שלום סעקונדא, לעאַ ליאַוו, וולאַדימיר חפּק, הענרי לעפּקאַ-וויטש, שמואל בוגאַטש, פּנחס יאַסינאַווסקי און סאַלאַמאָן גאַלוב. שפּעטער האָבן אויך צו מיינע לידער געשאפן מוזיק: הענעד קאָן, אייב עלשטיין, מרדכי זעאירא, חזן אברהם אַלטער און אַנדערע. אַ צאָל יידישע מוזיק-קאַלישע אַרטיסטן האָבן אַריינגענומען מיינע לידער אין זייער רעפּערטואַר און אויך אין זייערע פּלאַטן. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט דיאַנאַ בלומענפעלד נאָכן קריג געמאַכט אַ באַזונדערע פּלאַטע פון מיינע זעקס לידער; אַנדערע זינגער, ווי סידאַר בעלאַרסקי, טעאַדאָר ביקעל, בינה לאַנדאָו, ראָזלין קופּער, האָבן אַריינגענומען אין זייערע פּלאַטן איינצלע פון מיינע לידער.

מאַמע-לשון

(א קינדער-ליד פון בוך „איך זינג“, מוזיק פון מיכאל געלבארט)

מאַמע-לשון, יידיש-לשון,
ביסט מיר אזוי טייער ;
זינגט זשע, קינדער, זינגט מיט חשק,
הארציקער, געטרייער !

נייע צייטן, נייע לידער,
פרעמדע קוואלן רוישן ;
גאר דאָס יידיש, שמענדיק טייער,
אונדזער יידיש לשון.

זינגט זשע אלע, זינגט זשע העכער,
יידיש אַ מחיה !
זינגט זשע קינדער, גאר אַ וואונדער,
אַ יידיש ליד אַ נייע.

יידיש לשון, ליבער לשון,
ביסט מיר אזוי טייער ;
זינגט דאָס לידל, ליבע קינדער,
זינגט מיט ברען, מיט פייער.

מיינס אַ שפעטערדיק ביכל לידער „איך און דו“, אַ זאַמלונג ליבער-לידער, איז געווען גרויס ווי אַ טל ומטרל און האָט נישט געהאַט מער ווי 32 קליינע זייטלעך און מען האָט עס געקאַנט, ווי איינער פון די קריטיקער האָט טאַקע גשריבן, אַריינגעמען עס אין קעשענע אַרײַן. דאָס ביכל איז אַרויס אין יאָר 1951 אין פאַרלאַג „עליזה“ (וואָס האָט גיכער געדאַרפט הייסן „אליינעניו“). און אָפּגעזען פון דעם, וואָס דאָס ביכעלע איז געווען אזוי קליין, האָט עס אָבער געהאַט אַ סך אָפרופן.

פ אַ ר ו אַ ס ?

(פון דער זאַמלונג „איך און דו“)

כ'בין היינט פאַרביי דיין ווייס-געקאַלכט שטיבל ;
געזען דאָס גערטנדל, דאָס ביימל, וואָס כ'האַב פאַרווייט.
פאַרוואָס זיינען מיר צעשיידט ?
ס'זונגע קאַרשן-ביימל ביי דיין פענצטער
האַט אויסגעשמרעקט די צווייגעלעך — פאַרליכטע הענט.

קארשן רייפע האבן זיך גערויטלט, מיך דערקענט.
 די שמאלע סטעזשקע צו דיין שטוב
 איז געלעגן עלנט און פארקלערט.
 פארוואס איז גליק אונדז נישט באשערט?
 א געל בלעטל האט זיך אפגעריסן פון בוים,
 צוגעפאלן צו מיין ברוסט.
 האט דאס בלעטל פון אונדזער סוד געוואוסט?

מיין לעצט בוך „אין סיגעטיט בייב ים“ איז טאקע אַרויס אין סיגעטיט.
 דאָרט, וואו איך האָב געוואוינט די לעצטע יאָרן מיט איזידאָרן און וואו
 איך וואוינן ביז היינט צו טאָג. דאָס בוך איז אַרויס אין יאָר 1957, ווידער-
 אַמאָל אין דעם גאַנץ פּערזענלעכן פּאַרלאַג „עליזה“. איך האָב דאָס בוך
 געווידמעט דעם אַנדענק פון מיין מוטער ברכה בת ציון אהרנזאָן-ווייצמאַן,
 וועלכע איז אַוועק אין דער אייביקייט י"ב סיון, תש"ו, בעת דאָס בוך
 האָט זיך געדרוקט.

ביי מיין פענצטער

(פון דעם בוך „אין סיגעטיט בייב ים“)

ביי מיין פענצטער שטייט אַ בוים
 אַנגעטאָן אין שווייגן,
 אויף אַ בלעטל — לעצטער טרוים —
 ס'צימערן די צווייגן.

קומט דער ווינטער אָן אַהער
 אַ בייזער און אַ כּעסן,
 פּוצט דער בוים זיך פּלוצעם אויס —
 פּוצט זיך אויס אין ווייסן.

קומט דער פּרילינג נאָר צו גיין,
 נעמען צווייגן גרינען,
 הייבט דער בוים שוין ווייטער אָן
 אַ נייעם חלום שפּינען.

ביי מיין פענצטער שטייט אַ בוים,
 שפּרייט אויס זיינע צווייגן,
 קומט דער האַרבסט נאָר צוגיין —
 שטייט דער בוים אין שווייגן.

מיין בילד ווי ס'דערשיינט אין מיין בוך „אין סיגייט ביים ים“

יידישע קריטיקער האָבן זיך זייער פּיין אָפּגערוּפּן וועגן מיינע לידער. איך פאַרמאָג אַ גרויסן אַרכיוו מיט גאָר פּריינדלעכע בריוו פּון אַ סך יידישע שרייבער, וועלכע האָבן מיר צוגעגעבן מוט. דאָס וואָס איך האָב באַקומען אַ ביסל אָנערקענונג פּון יידישע שרייבער און רעדאַקטאָרן, האָט מיר אויך געבראַכט געזעלשאַפטלעכע אָנערקענונג. די פּרויען-פּיאַנערן האָבן מיך אָנגאַזשירט צו באַזוכן פאַרשיידענע שטעט אויפצוטרעטן אויף פאַרזאַמלונגען און פאַרצולייגען מיינע לידער. אין יענער צייט האָט מיר דער יידישער שרייבער משה שטאַרקמאַן אַ נאָמען געגעבן „די יידישע טרובאַדורין“ און דער נאָמען איז מיר לאַנג געבליבן. אַברהם רייזען, וואָס האָט מיך געהערט דעקלאַמירן מיינע לידער, האָט מיר גע-שריבן זייער וואַרעמע בריוו, אַז „אייערע לידער, וועלכע איר האָט דע-קלאַמירט האָבן מיך דערקוויקט“. „איר זענט אַן עכטע דיכטערין, אייער ליד דוּרדוּד, ווען מען זינגט עס, איז עס דאָס שענסטע פּון יידישן גע-זאַנגערפּערטואַר. עס איז אַ ליד פּון עקסטאַז.“

הערמאַן גאַלד האָט מיר געשריבן: „איך שפּיגל מיך אין אייער שיין ביכל. מיט וואָ צאַצקע, אז איר גיט אַ פאַר אַרויס, זענט איר דאָך דער אמתדיקער שליח פּון יידישן ליד. טאָ פאַרט אַרויס און זאָל אייער ליד קלינגען פּון האַדסאַן ביז וואַנקאווער.“

ד. א. מוקדוני האָט געשריבן אין „מאַרנגן זשורנאַל“ אַז — „עליזה גרינבלאַטס לידער זיינען זיס-מעלאַנכאָלישע. איך זאָג עס נישט לגנאי, ווייל וואָס עס איז עכט איז שיין און די זיסע מעלאַנכאָלישקייט איז עכט ביי עליזה גרינבלאַט. זי פאַרמאָגט אַ ים מיט צאַרטקייט און ווייכקייט... עס איז דאָ האַרציקייט אין אירע לידער, פשוטע האַרציקייט, איינפאַכע האַרציקייט פּון אַ האַרציקן מענטשן.“

י. זילבערבערג, דער האַפּינירטער ליטעראַטור-קריטיקער, האָט אין „קולטור און דערציאונג“ געגעבן אַ לענגערע אָפּהאַנדלונג פּון די צוויי ביכער „איך זינג“ און „איך און דו“. ער שרייבט: „עס איז שווער צו געפינען די השפּעה פּון פרעמדע דיכטער אין עליזה גרינבלאַטס שאַפּונג-גען, הגם דאָ און דאָרטן זעט מען ביי איר דעם איינפלוס פּון מאַני-לייבן, מאַריס ראַזענפעלדן אָדער אַברהם רייזענען, אָבער בדרך כלל זינגט די דיכטערין אויף איר אייגענער לירע. אויב שוין רעדן וועגן דרויסנדיקע איינפלוסן איז עס די צאינה וראינה, וואָס די דיכטערין האָט מסתמא איינגעזאָפּט פּון איר פּריסטער קינדהייט אָן. 'דו, דו', איך דאַנק דיר גאָט, 'מיינע פּערל' פאַרמאָגן וואָ אמתע פּשטות, וואָס האָט באַריר-פּונקטן מיט עכטער פּאָעטישקייט. עס שטראַמט פּון זיי אַזוי פּיל צאַרטקייט,

א פאטאגראפיע גענומען פון מארטין גאלדמאן זיצנדיק ביי מיינע מחותנים
אין פילאדעלפיע אין גארטן

געפילפולקייט און נשמדהיקייט. עליזה גרינבלאט האָט אויך געשריבן אַ סך קינדער-לידער, זי האָט אַפילו אַליין פאַרפאַסט די מוזיק צו אַ סך פון אירע קינדער-לידער. די דיכטערין איז אין איר שרייבן קינדיש-שיין, נאַאיווראומשולדיק און באמת באַשיידן. נישטאָ אין אירע קינדער-לידער אָדער, בעסער געזאָגט, אין אירע לידער, עפעס, וואָס איז שלעכט און מיאוס, ווער שמועסט פון גרויזאַמקייט. ניט בלויז איז דאָס נישט איר זשאַנער פון שרייבן, נאָר דאָס איז קעגן דער שרייבערינס גאַנצן וועלט-באַנעם. אין דעם ביכל לידער „איך און דו“ אַנטפלעקט זיך פאַר אונדז די דיכטערין אין איר גייסטיקער וואַכקייט. אירע 'ליבע-לידער' זיינען צאָרט און איידל און עס רוט אויף זיי אַ יוגנטלעכע פרישקייט. זיי פאַרמאָגן אין זיך עפעס פון דעם היינעשן ליבע-רייך. אָבער אַן זיין סאַרקאַזם“.

„עליזה גרינבלאָט — שרייבט ש. טענענבוים — פאַרפאַסט אַליין די מעלאָדיעס צו אירע לידער. זי געהערט נאָך צו יענער ראַסע פון דיכטער, פאַר וועמען דאָס ליד אַליין איז נישט גענוג. די אוראַלטע דיכטער האָבן פאַרפאַסט זייערע לידער און האָבן זיי אַליין געזונגען. און עליזה גרינבלאָט געהערט נאָך צו יענער צייט, ווען וואָרט און געזאַנג גייען האַנט אין האַנט געשלאָסן“.

יעקב גלאַטשטיין האָט אין אַ גרעסערן עסיי אין „יידישן קעמפער“ (וועגן אויסגעטראַכטע און אמתע ליבע-לידער) געשריבן: „עליזה גרינבלאָט האָט שוין ביז איצט אַרויסגעגעבן דריי ביכלעך לידער. זי איז אַ טרובאַדורין, ווייל זי פאַרט אַרום מיט אירע לידער און זי זינגט זיי בציבור, אָפט מיט איר אייגענער צוגעטראַכטער מוזיק. אויף וויפל מיר איז באַקאַנט האָבן מיר נישט נאָך אַזאַ טרובאַדורין פון אירע איי-גענע לידער. דער לעצטער פון דעם מין איז געווען שמוּלעוויטש, וואָס האָט אַליין געהאַלפן פאַפולער מאַכן זיין „טליתל“ און זיין „בריוועלע דער מאַמען“. מען דערציילט מיר, אַז אַ סך פון עליזה גרינבלאָטס לידער ווערן געשמאַק געזונגען איבער גאַנץ אַמעריקע. אויב אירע לידער זאָלן זיין טעמאַטישער אויסוואַל וואָלט מען געקאַנט זאָגן, אַז זיי הייבן אַן אַ קאַ-פיטל פון אַ גאַנץ ריינעם און ציכטיקן סאַנג-מאַטעריאַל אין יידיש... אַ טרובאַדורין איז איינגעפאַלן דער גליקלעכער געדאַנק, אַז ליבע איז אויך אַ גאַנץ גוטע טעמע. אפשר מעג דער געדאַנק אויך איינפאַלן על-טערע פאַעטן, כדי אַריינצוגעבן אַ ביסל ליבשאַפט אין דער „צער און צאַרנ-דיקער“ יידישער פאַעזיע?“

וואָס שייך ש. ניגער האָט ער אַט וואָס אַנגעמערקט: „ווען מ'וואָלט

ביי אונדז אַרויסגעגעבן אַ פּריז פאַר קינדער־לידער וואָלט איך פאַרגע־
שלאָגן עליזה גרינבלאַטס בוך איך זינג.

*
*

איך לעב איצט אין מיין פיין מעבלירטער וואוינונג אין סיגעייט. די
ווענט פונעם צימער זיינען באהאנגען מיט בילדער און מיט דערמאָנוגען
פון די אַלע יאָרן פון דער פאַרגאַנגענהייט — מיט בילדער פון איזידאַרן,
פון דער מאַמען, פון קרובים, פון פריינד און אויך פון מיינע קינדער,
איידעם, שנורן און אייניקלעך, וועלכע לעבן צעשפרייט איבער אַמעריקע.
אונטן געפינען זיך די שטילע געסלעך פון דעם שמאָלן און אַפגעגרענעצטן
סיגעייטער האַלב־אינדל, אין וועלכן עס דרינגט נישט זאָרין דער געטומל
פון דער אַכט־מיליאָניקער שטאָט. דאָס האַלב־אינדל איז פון דריי זייטן
אַרומגענומען מיטן ים און פון דער פערטער זייט, לענגאויס דעם אַפענעם
נאַקעאַן, ציט זיך דער באַרדוואַק ווייט אַריבער דעם פאַנטאַסטישן לונאַ־
פאַרק פון קאַני־אייילענד און ביז צו די ווייטקייטן פון בראַזילאַן.

דאָ, אויף די ברעטער פונעם באַרדוואַק, וואָס זיינען שטיל און ליידיק
אין די קאַלטע חדשים פון ווינטער און וואָס ווערן אָנגעפילט מיט אַ היל־
כיקן געטומל אין די ליכטיקע טעג פון זומער, דאָ האָבן זאָמאַל געשפרייזט
אַזוי פיל פון דער יידישער מחנה שרייבער, אין די ווייטע און יונגע יאָרן,
ווען סיגעייט איז געווען דאָס ראַמאַנטישע זאַמל־אַרט פון יידישע קינסט־
לער. נאָך היינט, ווען איר שפרייז אין די פרימאָרגנס אָדער אין די
אַוונטן איבערן באַרדוואַק, פיל איך זייער אָנוועזנקייט און הער זייערע
טריט. די לאַנגע יאָרן האָבן נישט אַוועקגעווישט דעם עכאָ פון זייערע
שטימעס, דעם קלאַנג פון זייער לאַכן און זייער שטילן געפליסטער.

איך בין אַרומגערינגלט מיט אַ סך האַרציקע חברים און פריינד;
מיינע איבערגעגעבענע טייערע קינדער און אייניקלעך גיבן מיר אַפּ גרויס
כבוד און ליבשאַפט, קומען צו מיר, נעמען מיך צו זייערע היימען און
אַוודאי צו אַלע זייערע שמחות. ווי פריער דערמאַנט, איך בין נאָקטיוו אין
פאַרשיידענע יידיש־נאַציאָנאַלע און קולטור־אַרגאַניזאַציעס. יעדער נייער
טאַג באַגייט מיין לעבנס־פרייד. איך שרייב און דרוק לידער אין פאַר־
שיידענע זשורנאַלן, גיב מיין באַשיידענעם ביישטייער צו באַרייכערן אונ־
זער נאָרמיק לעבן.

איך בעט ביי גאָט — ווען מיין שעה וועט קומען

זאָל איך זיין ביים זינען,

וועל איך מיט אַ שמויכל פאַרענדיקן מיין לעבן,

צואוואַרפן דער וועלט אַ קוש,

דאַנקען גאָט פאַר דער פרייד וואָס ער האָט מיר געגעבן.

א פארטרעט פון עליזה גרינבלאש, געצייכנט פון ענריקא גליצענשטיין